

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’DE GENEL SEÇİMLERDE
UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİ

İsa TURAN
194234001042

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba BAYRAKTAR

Konya – 2022

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	İsa TURAN		
	Numarası	194234001042		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kamu Hukuku Anabilim Dalı / Kamu Hukuku Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tezin Adı	Geçmişten Günümüze Türkiye’de Genel Seçimlerde Uygulanan Seçim Sistemleri		

Demokrasilerde siyasal iktidarın meşruiyeti halk iradesinin yansıması olan seçimlerle tezahür emektedir. Siyasetin çoğulculuğu kavramı siyasal katılımın aracı da yine seçme hakkını kullanma özgürlüğünü ifade eden seçimlerdir. Seçme hakkını ete kemiğe büründüren, reel hale getiren seçim yöntemleri ve seçim sistemleri bu nedenle demokrasilerde özellikle yönetme hakkının ifade edilebilmesi bakımından çok önemlidir.

Temsilcilerin belirlenmesinde kullanılan teknik bir yöntemi anlatan seçim sistemleri hususu genellikle *çoğunluk ve nispi temsil sistemi* olarak kategorize edilmekte ve uygulamada farklı yöntemleri kullanılmaktadır. Teknik olduğu kadar, ağır basan siyasi bir yanı da bulunan seçim sistemi, bir ülkenin siyasi hayatında oldukça önemli etkileri beraberinde getirmektedir. Bu nedenle demokratik ülkelerde seçim yöntemine ilişkin tercih ve seçim sistemine ilişkin diğer düzenlemeler bir çeşitlilik arz eder.

Yaklaşık yüz elli yıllık bir demokratikleşme geçmişine paralel olarak Türkiye’de dönemin şartları çerçevesinde çeşitli seçim yöntemleri ve seçim sistemleri uygulanmaktadır. 1876 Anayasasından başlayarak, tek parti dönemi ve çok partili siyasal hayat dönemlerinde farklı seçim sistemleri kullanılmış ve sorunlar, tartışmalar bağlamında en iyiyi bulma arayışı devam etmiştir. 1921, 1924, 1961 ve halen yürürlükte olan 1982 Anayasalarıyla çizilen hukuki çerçevede çoğunluk ve nispi temsil yöntemlerinin farklı uygulamaları zaman içinde kullanılmaktadır. 1982 Anayasasında zaman içinde yapılan değişikliklere paralel olarak geliştirilen seçim kanunları çerçevesinde günümüzde ülke barajlı d’hondt sistemi uygulanmaktadır. “Yönetimde istikrar ve temsilde adalet” ilkesi

bağlamında tartışmaların ve arayışların devam ettiği seçim sistemi konusu, 9 Temmuz 2018 itibariyle uygulanmaya başlayan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CHS) ile birlikte yeni bir döneme girmiş ve bu bağlamda düzenlemeler, arayışlar devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Anayasa, Seçim Sistemi, Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri, Genel Seçimler

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	İsa TURAN		
	Student Number	194234001042		
	Department	Department of Public Law / Department of Public Law		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Title of the Thesis/ Dissertation	Electoral Systems Implemented in General Elections in Türkiye from Past to Present		

In democracies, the legitimacy of political power is manifested through elections that are the reflection of the will of the people. The concept of pluralism of politics is the means of political participation, which also expresses the freedom to use the right to choose. Election methods and electoral systems that embody the right to vote and make it real are therefore very important in democracies, especially in terms of expressing the right to rule.

Election systems, which describe a technical method used in the determination of representatives, are generally categorized as majority system and proportional representation system, and different methods are used in practice. The electoral system, which has a political as well as a technical side, brings with it very important effects in the political life of a country. For this reason, in democratic countries, preferences regarding the election method and other regulations regarding the electoral system present a variety.

In parallel with a history of democratization of approximately one hundred and fifty years, various electoral methods and election systems are implemented in Turkey within the framework of the conditions of the period. Starting with the 1876 Constitution, different electoral systems were used in the single-party and multi-party-political life periods, and the search for the best in the context of problems and debates continued. Different applications of majority and proportional representation methods are used in the legal framework drawn by the 1921, 1924, 1961 and 1982 Constitutions that are still in force. Within the framework of the electoral laws developed in parallel with the changes made

in the 1982 Constitution, the d'hondt system with a country threshold is applied today. The issue of the election system, where discussions and searches continue in the context of justice in representation and stability in administration, entered a new era with the Presidential Government System (CHS), which started to be implemented as of 2018, and in this context, regulations and searches continue.

Keywords: Democracy, Constitution, Election System, Election Systems in Türkiye, General Elections

ÖNSÖZ

Tez çalışmam süresince değerli yardım ve yönlendirmelerinden dolayı tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Bayraktar'a, Tezimin her aşamasında bana yol gösteren, ve öğrencisi olmaktan gurur duyduğum hocam Sayın Prof. Dr. Ersin Erkan'a, beni büyütüp yetiştiren, bugünlere gelmemi sağlayan, benden desteğini esirgemeyen kıymetli Annem Asiye Turan'a ve tez yazım sürecinde fikirleri ve engin tecrübeleriyle her daim yanımda olan ve yol gösteren Babam Ahmet Turan'a, bu süreçte beni umutlandıran ve ümitlendiren kıymetli kardeşim Adil'e ve değerli eşi Meleğe, biricik yeğenlerim Amine Yüstra ve Zümra'ya teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: DEMOKRASİ VE SEÇİM

I. DEMOKRASİNİN KAVRAMSAL İÇERİĞİ, İLGİLİ TEORİLER VE	
DEMOKRASİ TÜRLERİ.....	4
A. Genel Olarak Demokrasi Kavramı ve Temel Nitelikler	4
B. Demokrasi Teorileri ve Demokrasi Anlayışları	6
1. Normatif ve Ampirik Demokrasi Teorisi.....	6
2. Çoğunlukçu ve Çoğulcu Demokrasi Anlayışı.....	8
C. Egemenliğin Kaynağı Açısından Demokratik Rejimler	10
1. Halk Egemenliği Teorisi	10
2. Milli Egemenlik Teorisi	11
D. Egemenliğin Kullanılması Bağlamında Demokrasi Türleri	12
1. Doğrudan Demokrasi	15
2. Temsili Demokrasi	18
3. Yarı-Doğrudan Demokrasi.....	24
II. SEÇİM KAVRAMI VE AÇILIMLARI	28
A. Demokrasi, Katılım ve Seçim İlişkisi	28
B. Genel Olarak Seçim ve Seçim Hakkının Gelişimi	30
1. Seçim Kavramı ve İçeriği.....	30
2. Seçme Hakkının Gelişim Süreci	34
C. Seçime İlişkin Kavramlar.....	36
1. Seçim Çevresi.....	36

a. Seçim Çevrelerinin Belirlenmesi ve Dar Bölge-Daraltılmış Bölge Uygulaması	37
b. Geniş ve Genişletilmiş Bölge Seçim Çevresi Uygulamaları	41
2. Seçim Barajı	44
D. Seçim Uyuşmazlıklarının Yargısal Çözümü İlkesi	45

İKİNCİ BÖLÜM

SEÇİM YÖNTEMLERİ VE SEÇİM SİSTEMLERİ

I. SEÇİM YÖNTEMLERİ	46
A. Tek Adli Seçim	47
B. Listeli Seçim	48
C. Birleşik Oy Pusulası	49
1. Yalnız Parti Adı Bulunan Birleşik Oy Pusulası	49
2. Parti Adı ile Birlikte Aday Adı Yazılı Bulunan Birleşik Oy Pusulası	50
II. SEÇİM SİSTEMLERİ	50
A. Geniş ve Dar Anlamıyla Seçim Sistemi	51
B. Çoğunluk Sistemi	53
1. Tek Turlu Çoğunluk Sistemi	54
2. İki Turlu Çoğunluk Sistemi	54
C. Nispi Temsil Sistemi	56
1. Ulusal Düzeyde Nispi Temsil	57
2. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi Temsil	57
a. En Büyük Artık Usulü	58
b. En Yüksek Ortalama Usulü	58
c. Milli Bakiye (Ulusal Artık) Sistemi	59
d. D'hondt Sistemi	60
D. Karma Sistemler	61
E. Seçim Sistemlerine İlişkin Genel Bir Değerlendirme	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SEÇİM YÖNTEMLERİ VE SEÇİM SİSTEMLERİ

I. CUMHURİYET DÖNEMİ ÖNCESİNDE SEÇİM VE SEÇİM SİSTEMLERİ	67
A. 1876-1920 Döneminin Temel Özellikleri ve Siyasi Yapı	67

B. Yapılan Seçimlere İlişkin Genel Bir Değerlendirme	69
II. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SEÇİMLER VE SEÇİM SİSTEMLERİ	75
A. Tek Partili Dönemde Seçim ve Seçim Sistemleri (1920- 1946)	75
1. Dönemin Başlıca Özellikleri ve Temel Nitelikleri.....	75
2. Bu Dönemde Yapılan Seçimlere İlişkin Genel Bir Değerlendirme	77
B. Çok Partili Siyasal Hayat Döneminde Seçim ve Seçim Sistemleri.....	82
1. Çoğunluk Sistemi Uygulaması (1946- 1960).....	82
a. Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş: Dönemin Şartları ve Temel Özellikleri...82	
b. Bu Dönemde Yapılan Seçimlere İlişkin Genel Değerlendirme	84
2. Türkiye’de Nispi Temsil Uygulamaları	87
a. 1961 Anayasası Dönemi.....	87
aa. Siyasi-İdari Şartlar ve Seçim Sisteminin Temel Hukuki Çerçevesi.....	87
ab. Bu Dönemde Yapılan Seçimlere İlişkin Genel Bir Değerlendirme.....	89
b. 1982 Anayasası Dönemi.....	93
ba. Nispi Temsil Sisteminin Çoğunluk Sistemine Yaklaştırılması (1983-1999): Dönemin Şartları, Temel Hukuki Çerçeve ve Seçimler.....	93
bb. 2002 Sonrası Dönemde Seçim Sistemi: Sorunlar, Tartışmalar ve Çözüm Arayışları	100
bba. 2002-2018 Dönemi: Siyasi-İdari Şartlar ve Seçimlerde Uygulanan Sistemi	100
bbb. 2018 Sonrası Dönem: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin (CHS) Seçim Sistemine Etkileri.....	106
bbc. Seçim Sisteminde İttifak Düzenlemesi	110
bc. Seçim Sisteminin Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi.....	116
SONUÇ	120
KAYNAKÇA.....	126

KISALTMALAR

Ak Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
A.Ü.SBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AY	: Anayasa
AYM	: Anayasa Mahkemesi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CHS	: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
E.T.	: Erişim Tarihi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP	: Millet Partisi
MSK	: Milletvekili Seçim Kanunu
RP	: Refah Partisi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SPK	: Siyasal Partiler Kanunu
Md.	: Madde
No.	: Numara
OHAL	: Olağanüstü Hal
s	: Sayfa
S.	: Sayı
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
UM	: Uyuşmazlık Mahkemesi
Y.	: Yıl

YSK : Yüksek Seçim Kurulu
YTP : Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Temel hak ve özgürlükler içindeki önemi ve yönetme hakkının ete kemiğe bürünmesindeki fonksiyonel niteliği bağlamında seçim, temsili demokrasilerin çok önemli mekanizmalarından birini teşkil etmektedir. Seçme hakkının demokratik bir içerikte somutlaşmasının uzun ve dramatik bir hikayesi olmakla birlikte, seçim yöntemleri ve bunun somutlaşmış hali olarak seçim sistemlerinin tarihi geçmişi oldukça yakındır. Irk, cinsiyet, mülk vb. ayrımların ötesinde, modern anlamda seçme hakkının birtakım yöntemleri içerecek biçimde seçim sistemlerine dönüşümü, dünyanın farklı ülkelerinde uygulanan çeşitli pratikler bağlamında farklı görünüm almakta ve aynı bağlamda isimlendirilmektedir.

Seçim sistemleri konusunda, içerik bağlamında geniş ve dar anlamda olmak üzere ikili bir ayrım yapılmaktadır. Oyları parlamentoda sandalyelere dönüştürmek için uygulanan bir yöntem anlamındaki bir seçim sistemi anlayışı dar anlamda seçim sistemi tanımını ifade ederken, bu önemli işlev ve niteliğin yanı sıra, seçim çevrelerinin büyüklüğü, seçim barajları, artık sandalyelerin ülke ya da bölge düzeyinde dağıtım imkânı, bloke ya da karma liste gibi seçim sisteminin diğer niteliklerinin de göz önünde bulundurulduğu bir yaklaşım ise geniş anlamda seçim sistemi tanımını ifade etmektedir. Bu çerçevede, aslında seçim formülü olarak da isimlendirilebilecek olan dar anlamdaki seçim sisteminin ötesinde, "seçim sistemi" deyimini seçimlerin bütün niteliklerini kapsayan daha geniş bir kavram olarak kullanılmaktadır. Ancak Türkiye’de seçim sistemi kavramı ağırlıklı olarak anayasa hukuku bağlamında ve dar anlamda seçim sistemi içeriğiyle kullanılmaktadır.

Dünyada farklı ülkelerde ve toplumlarda uygulanan seçim sistemlerini genellikle, çoğunluk, nispi temsil ve karma sistemler biçiminde üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutmak mümkündür. Belirli bir seçim çevresinde oyların çoğunu kazanan parti veyahut bağımsız adayların bütün temsilcilikleri alması anlamında çoğunluk sistemlerinin aksine nispi temsil sistemlerinde seçim çevresindeki temsilcilikler alınan oy oranına göre belirlenmektedir. Dünyanın farklı ülkelerinde toplumların kendi özel koşulları ve nitelikleri çerçevesinde bu iki sistemin farklı versiyonları uygulanmakla birlikte, çoğunluk ve nispi temsil sisteminin farklı yanlarının birlikte uygulandığı karma sistemler de görülmektedir.

Bu çalışmada seçim sistemlerinin demokrasi boyutu da ele alınmakla birlikte, kavramın Türkiye özelindeki yapısal ve işlevsel durumu, gelişimi ve uygulamaları dar anlamda seçim sistemi içeriğiyle ele alınacaktır. Geçmişten günümüze Türkiye’de genel seçimler bağlamında tatbik edilen seçim sistemleri bu çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır.

Osmanlıdan Cumhuriyete tevarüs eden demokrasi mirasının kökenleri, zayıf ve yetersiz olmakla beraber, 1808 Sened-i İttifakına kadar dayandırılabilir. Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı gibi önemli gelişmelerin ardından ilk anayasa olarak 1876 tarihli Kanun-i Esasi’nin çerçevelediği meşruti monarşiye geçişten bu yana devam eden 150 yıllık demokratikleşme hikayesi Tanzimat’tan Cumhuriyet’e el’an sürmektedir. Bu süreçte anayasaların oluşturduğu hukuki çerçeve, yasama, yürütme ve yargı ilişkileri ve kamu yönetiminin yapısal/işlevsel yönünün yanında siyasal iktidarın oluşumu/işleyişi ile siyasi/idari karar alma ve uygulama süreçleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu ilişkinin diğer bir boyutunu ise hem bir temel hak ve özgürlük hem de yönetme hakkının tezahürü anlamında seçme, seçilme hakkı ve bu bağlamdaki işleyiş oluşturmaktadır. Farklı seçim yöntemlerini içeren seçim sistemleriyle somutlaşan bu süreçler, Türkiye özelinde ilk Türk anayasası olma özelliğini taşıyan Kanun-u Esasi ile başlamış ve halen yürürlükte bulunan 1982 Anayasası ile devam etmektedir. Bunun yanında anayasaların oluşturduğu çerçeve, seçim kanunları ve diğer ilgili mevzuatla ayrıntılandırılmaktadır.

Yukarıda çizilen çerçeve bağlamında bu çalışma üç bölümden oluşmakta ve demokrasi çerçevesinde seçim yöntemleri ve seçim sistemleri Türkiye özelinde irdelenmektedir. İlk bölümde demokrasinin kavramsal çerçevesi ele alınmakta ve seçimle olan ilişkisi incelenmektedir. Demokrasi ve egemenlik ilişkisi bağlamında demokrasi türleri ile birlikte temsili demokrasi ve seçim ilişkisi seçim kavramının farklı açılımları ve kavramları oy hakkı ve ilkeleri kapsamında ele alınmaktadır. İkinci bölümde seçim yöntemleri ve seçim sistemleri konusu kavramsal ve sistemsal düzeyde ele alınmakta, teoride ve pratikteki tecrübelerle ortaya konan tasnifler bağlamında, çoğunluk, nispi temsil ve karma sistemler şeklinde incelenmekte, bu sistemlerin farklı ülkelerdeki tecrübi birikimlerle elde edilen farklı uygulamaları, versiyonları irdelenmektedir. Bölümün sonunda ise seçim sistemlerine ilişkin genel bir değerlendirmeye yer verilmektedir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, Osmanlıdan Cumhuriyete miras kalan demokrasi birikimi ve demokratikleşme sürecinin önemli bir yanı olarak kullanılan seçim yöntemleri ve seçim sistemleri, anayasaların oluşturduğu çerçevede, dönemler halinde kategorize edilerek ele alınmaktadır. Çok partili siyasi hayat öncesi ve sonrası temel ayrımı bağlamında 1876, 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları döneminde uygulanan çoğunluk ve nispi temsil sisteminin farklı versiyonlarının uygulanma keyfiyeti, başlıca sorunlar, tartışmalar ve çözüm arayışları çerçevesinde analiz edilmektedir. Özellikle 2018’den itibaren geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CHS) bağlamında seçim sisteminin karşı karşıya kaldığı gelişmeler ve bu bağlamda yeni sistemle uyumlulaştırma çabaları kapsamındaki yeni getirilen düzenlemeler üzerinde durulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: DEMOKRASİ VE SEÇİM

I. DEMOKRASİNİN KAVRAMSAL İÇERİĞİ, İLGİLİ TEORİLER VE DEMOKRASİ TÜRLERİ

A. Genel Olarak Demokrasi Kavramı ve Temel Nitelikler

Demokrasi fikrinin yaygınlaşması ve bu çerçevede uygulama alanının genişlemesi, geçtiğimiz ve bu yüzyılı anlatan başlıca özelliklerden birini teşkil etmektedir. Bu anlamda üzerinde bir görüş birliğine varılamaması, tanımına ilişkin bir konsensüs sağlanamaması da önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan demokrasiyle bağdaşmayan, aksine zıt özellikleri haiz rejimlerin kendilerini demokratik olarak gördüklerine tanıklık edilmektedir.

Günümüzde, demokrasinin içeriği ve işleyişi bağlamında somutlaşan birtakım problemler, demokrasi konusundaki tanımlama girişimlerini zorlaştırmaktadır. Bu husustaki diğer bir problem de terimin manasının tarihi olarak değişikliğe uğramış bulunması bağlamında ortaya çıkmaktadır. Hakikaten, yaklaşık 18. asrın sonlarına kadar demokrasi terimi “doğrudan demokrasi” manasında kullanılıyordu. Fakat günümüzde, genel olarak doğrudan ve temsili demokrasinin terimin anlam çerçevesi içerisinde yer aldığı kabul edilmektedir.¹

Latince kökenli bir kavram olarak demokrasi, halk manasını içeren demos ve iktidar demek olan kratos kelimelerinin bileşiminden meydana gelmektedir. Bu bağlamda halkın kendi kendini idare etmesi, farklı bir ifadeyle halkın iktidarı manasına da gelen demokrasinin arka planında hak ve hürriyetlere bir atıf da bulunmaktadır. Demokrasiye uygun olarak idare edilen ülkelerde iktidarların meşruiyeti halk iradesi vasıtası ile sağlanmakta ve somutlaşmaktadır. Halk iradesi de en açık şekilde seçimler aracılığıyla ifade edilebilmektedir. Demokratik bir rejim, devleti idare edenlerin idare edilenler tarafından özgürce

¹ Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Orion Yayını, Ankara, 2011, s. 104.

seçildiği siyasî rejimdir.² Bu noktada demokrasiyi, “kamusal siyaset kapsamındaki önemli sorunlar hususundaki temel belirleyici kararların bütün halkın pozitif ya da negatif biçimde aldığı ve alma konusunda yetkiye sahip bulunduğu bir siyasal sistem”³ şeklinde tanımlamak mümkündür.

Günümüz demokrasilerinde yurttaşların siyasete katılma konusundaki isteksizliği, pek çok gözlemci için önemli bir endişe konusudur. Söz edilen endişeler iki kaynaktan besleniyor: birincisi, söz konusu bu isteksizliğin demokrasilerin meşruiyetinde bir aşınmaya neden olması ve ikincisi ise, siyasi katılımın temel bir özelliğini teşkil ettiği normatif demokrasi anlayışının arka planında yaşanan çelişkilerin tezahür etmesidir. Bu çerçevede vatandaşın siyasi katılımı konusunu tek başına tartışmaktan ziyade; normatif demokrasi modelleri çerçevesinde ele almak daha anlamlı olabilir.

Antik Yunan’daki demokrasi, tarihteki ilk demokrasiydi ve aynı zamanda halkın kelimenin tam anlamıyla kendi kendini yönettiği bir demokrasi biçimiydi. Bu nedenle, birçok modern katılımcı demokrasi modeli için ilk örnek niteliğindedir. Bu referans noktasını temel almak, demokrasi kavramının tabir yerinde ise keyfi içerik ve kriterlerle sık sık aşırı yüklenmesini önleyebilir. Yine, antik çağın demokrasisi, katılımcı demokrasinin gerçekleştirilebileceği koşullar hakkında bir fikir verebilir.⁴

Bu bağlamda demokrasi, “iktidarın seçimle işbaşına gelmesinin yanı sıra aynı zamanda demokratik ilkelerle sınırlanmasını” içeren geniş anlamıyla cumhuriyet ile de yakınlaşmaktadır. Demokratik egemenlik, egemenliğin milletçe doğrudan doğruya ya da temsilciler aracılığıyla millet adına kullanılmasını ifade etmektedir ve bu anlamda demokratik egemenlik teorisine göre egemenlik kaynağını halk ya da millettendir.

Egemenliğin kaynağına göre demokrasi türlerine geçmeden önce demokrasinin dar ve geniş anlamı çerçevesinde, normatif demokrasi ve ampirik demokrasi teorileri olmak üzere iki ayrı şekilde formüle edilen demokrasi teorisi üzerine duracağız.

² Hikmet S. Türk, “Demokratik Rejim ve Seçim Sistemleri”, *TBB Dergisi*, 2015 (117), s. 419.

³ Barry Holden, *Understanding Liberal Democracy*, Philipp Allan, London, 1988, s. 5-7.

⁴ Dieter Fuchs, “Participatory, Liberal and Electronic Democracy”, *Participatory Democracy and Political Participation* (Edits. Thomas Zittel & Dieter Fuchs), Routledge, 2007, s. 32.

B. Demokrasi Teorileri ve Demokrasi Anlayışları

1. Normatif ve Ampirik Demokrasi Teorisi

Halkın yönetimi anlamında yani sözlük anlamıyla demokrasiyi tanımlama ve irdeleme çabaları kapsamında ortaya çıkan düşünceler, genellikle normatif demokrasi teorisi yaklaşımını anlatmaktadır. Bu anlamda demokrasi sadece “halk tarafından yönetim” şeklinde değil, “halk için yönetim” anlamı ve içeriğiyle de düşünülmeli ve ele alınmalıdır. Bu çerçevede demokrasi kavramı, A. Lincoln’ün yaklaşımı çerçevesinde “halkın halk tarafından halk için yönetimi” şeklinde tanımlanabilir. Bu kapsamdaki yaklaşımlar çerçevesinde yani normatif içeriğiyle demokrasi kavramı, ideali, asıl olması gerekeni anlatmaktadır, yansıtmaktadır. Demokrasi ideali bu anlamda, eşitliği somut hale getiren edebilen, yönetilenlerin tamamının taleplerine cevap verebilen bir demokrasidir ve bu anlamıyla normatif bir içerik taşımaktadır.

Demokratik rejimler, totaliter sistemin içerdiği temel niteliklerden uzaktır ve demokratik bir devlette, baskıcılık, hukuksuzluk vb. anti-demokratik uygulamalar yer almaz. İnsan hakları, demokrasilerin olmazsa olmaz unsurları niteliğini taşımaktadır. Toplum ve devlet yönetiminin bir parçası niteliğindeki bütün kurum ve mevkilerde bütün toplum kesimlerinin temsili ve bu temsilcilerin toplum çıkar ve haklarını koruması demokrasinin önemli bir yanının teşkil etmektedir. Bu anlamda demokrasiyi halkın rızasını içeren bir yönetim olarak tanımlamak mümkündür.⁵

Olması gerekeni, idealize edileni öngören bu yaklaşımla ilgili olarak, Lijphart’ın⁶ “böylesi bir yönetim hiçbir zaman olmamıştır ve belki de hiç olmayacaktır” ifadeleri dikkat çekicidir. Bu içeriğiyle demokrasi, demokratik niteliği haiz rejimlerin varmayı hedefledikleri bir ideali anlatmaktadır. Bu ideali bütün bütün reddetmek doğru olmaz; fakat demokrasinin sadece bu ideal çerçevesinde ele alınması da doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü böylesi bir demokrasi tanımı yapılacak olursa dünyada demokratik rejim bulmak

⁵ Cengiz Derdiman, *Anayasa Hukuku*, Alfa/Aktüel Yayını, Bursa, 2011, s. 105.

⁶ Arend Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, (Çev: E.Özbudun, E.Onulduran), Yetkin Yayını, Ankara, 1997, s. 11.

bir hayli güçleşebilir. İşte tam da bu noktada devreye ampirik demokrasi teorisi kapsamındaki yaklaşımlar ve tanımlar girmektedir.⁷

Demokrasinin ideal formatına bir şekilde yaklaşan pratikteki demokrasiyi merkeze oturtan, ideal olandan çok, eldekine, halihazırdakine yoğunlaşan ampirik demokrasi teorisi, bu kapsamda bazı müşterek niteliklerin belirlenmesini öncelemektedir. Bu bağlamda, bu özelliği haiz, demokratik olarak nitelenen rejimler için öngörülen en bariz nitelik, “tamamen demokratik bir hassasiyetten öte, göreceli olarak mümkün olduğunca en fazla vatandaşın belli bir süredeki taleplerine cevap üretebilmesi”⁸ şeklinde tespit edilebilir.

Modern demokrasilerin, bir diğer ifade ile günümüz çoğulcu demokrasilerinin başlıca ilkeleri⁹ şeklinde ifade edebileceğimiz bu nitelikler, asgari altı koşul olarak şu şekilde sıralanabilir:

- Seçimle görev başına gelen etkin makamların mevcudiyeti.
- Belirli periyotlarla tekrarlanan seçimlerin varlığı.
- Serbestlik ilkesine göre yapılan seçimler.
- Çoklu bir siyasal parti sisteminin varlığı.
- İktidar olabilme şansı bulunan bir muhalefetin mevcudiyeti.
- Tanınan ve garanti altına alınan temel kamu haklarının mevcudiyeti.

Ampirik demokrasi bağlamında yapılacak bir tanım çerçevesinde hareket edilmesi gereken özellikler, Kemal Gözler’e¹⁰ göre burada sıralanan asgari şartlar olmalıdır. Buna göre demokrasi, yukarıda vurgulanan ve altı çizilen altı koşulu sağlayan bir rejim şeklinde tanımlanabilir.

⁷ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, Ekin Yayını, Bursa, 2020, s.162, 163.

⁸ Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, s. 12.

⁹ Süleyman S. Terzioğlu, *Anayasa Hukuku*, Adalet Yayını, Ankara, 2014, s. 18

¹⁰ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, s. 164- 166.

2. Çoğunlukçu ve Çoğulcu Demokrasi Anlayışı

Serbest ve dürüst seçimler kapsamında teşkil edilen etkin makamların mevcut olduğu bir idari sistem olarak demokrasi çerçevesindeki ana kavramın “seçim” olduğu ifade edilebilir. Farklı bir söyleyişle demokrasi nihai bağlamda, yönetilenlerin çoğunluğunun idaresi şeklinde değerlendirilmektedir. Bu kapsamdaki bir yaklaşım ve tanımlama çabası, çoğunluk idaresi hususundaki “mutlak olma- sınırlı olma” tartışmalarına yol açmaktadır. Bu bağlamdaki tartışmaların odağında ise, çoğulcu demokrasi ve çoğunlukçu demokrasi yaklaşımları yer almaktadır.

Çoğunlukçu demokrasi anlayışının temelinde Rousseau’nun genel irade düşüncesi yer almakta ve bu yaklaşım, çoğunluk ilkesini, diğer bir deyişle devletin halkın çoğunluğunun iradesi çerçevesinde idare edilmesini, çoğunluğun kararının her şeyin üzerinde bulunduğu düşüncesini ön plana çıkarmaktadır. Bu anlayış kapsamında, çoğunluğun azınlığa karşı idare etme hakkı mutlak ve sınırsızdır ve aynı zamanda, demokratik rejimlerde çoğunluk kararlarını sınırlandıran, etkisini azaltan güçler ayrımı, yasaların anayasal denetimi vb. bir kısım araçlar demokrasi fikriyle bağdaşmamaktadır. Çoğunluk kararının yanılmaz olduğu ve daima kamu yararına yöneldiği, onu hedeflediği yanlış faraziyesine dayandırılan bu yaklaşım, çoğunluğun iradesini mistik bir şekilde kutsamakta, yanılmazlığa işaret etmektedir. Fakat çoğunluğun da yanılabilirdiği, yanlış olanda oydaşıp, yanlış işler yaptığına dair birçok emsal tarihi örnekler bulunmaktadır. Diğer yandan, yukarıda altı çizildiği şekliyle çoğunlukçu bir demokrasi yaklaşımı, uygulamada hiç de arzulanmayan, akıldan bile geçmesi istenmeyene, absürt sonuçlara yol açabilir, beraberinde getirebilir. En azından böylesi bir sonucun ortaya çıkmasını kolaylaştıran bir atmosfer, bir iklim teşkil edebilir. Örneğin azınlıkların hakları tamamen yok olabilir ya da sonuç itibariyle temel hak ve özgürlükleri yerle bir eden veya aşırı bir şekilde sınırlandırma gayreti ve çabasına giren otoriter rejimler ortaya çıkabilir ya da en azından bu yönde bir umuda kapılarak yanlış işlere imza atabilirler.¹¹

Öbür yandan, demokrasi düşüncesi çoğulcu bir siyasal yaşamı gerektirmektedir. Çoğulcu bir siyaset yaklaşımı, çeşitli düşüncelere, dünya görüşlerine ve çıkarlara sahip

¹¹ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, s. 171.

bulunan farklı kesimlerin, toplulukların ve toplum kesimlerinin serbest bir şekilde örgütlenmek suretiyle siyasal iktidarın oluşumu ve işleyişine ilişkin süreçlere katılabilmelerini anlatır. Farklı bir deyişle, rekabetçi bir siyaseti gerekli kılan çoğulcu siyaset, aynı zamanda çok- partili siyasal yaşam anlamına gelir. Siyasi sahadaki çoğulculuk, toplumun çoğulcu yapısını doğal olarak yansıtan bir fonksiyon gördüğü oranda anlam kazanır. Diğer bir deyişle, kültürel, ideolojik ve sosyal istemlerin siyasi temsilinin yasaklanmaması son derece önem taşımaktadır.¹²

Çoğunluk tarafından yönetilen bir toplum fikrine karşı olmayan fakat çoğunluk ve azınlık arasında bir dengenin mutlaka bulunması gerektiği düşüncesini dile getiren çoğulcu (plüralist) demokrasi yaklaşımı, çoğunluğa atfedilen mutlak bir yönetim fikrini doğru bulmaz. Azınlığın sahip olduğu haklar, burada sözü edilen çoğunluğun yönetim hakkının sınırlarını teşkil eder. Toplumda var olan müzakere, tartışma ve fikir teatisi ortak iyiliği doğurur. Düşüncelerin serbestçe ifadesi ve yarışması doğru ve isabetli kararlara kaynaklık eder, hakikatler gün yüzüne çıkar. İşte demokrasilerde çoğunluk iradesini sınırlandırmaya yönelik önlemler, mekanizmalar ve müesseselere tam da bunun için gereksinim bulunmaktadır.¹³ Bu mekanizma ve enstrümanlar oluşturulamaz ya da çalıştırılmazsa, artık çoğunluğun yönetiminden değil, çoğunluk tahakkümünden, tek sesli bağırsantan, monologdan söz ediyoruz demektir.

Bu bağlamda çoğulcu demokrasinin taşınması gereken nitelikler, Türköne'ye göre şu şekilde sıralanabilir: "İlk olarak siyasal iktidar, rekabet halindeki çok sayıdaki gruplar arasında geniş bir biçimde dağıtılmış olmalıdır. Bunun yanında grup liderlerinin üyelerine karşı ciddi bir sorumluluğu mevcut olmalıdır. Bunun yanı sıra, grupların etkisine açık, belli bir grubun hegemonyasında bulunmayan bir iktidar mevzu bahis olmalıdır. Bu anlamda çoğulcu demokrasilerin ayırt edici niteliği, seçimlerde partiler arasındaki rekabetin özgürce gerçekleşmesi ve seçim zamanı dışında ise menfaat gruplarının fikirlerini hür bir biçimde dillendirebilmesidir."¹⁴

¹² Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, s. 124.

¹³ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 21. Baskı, Yetkin Yayını, Ankara, 2021, s. 32-39.

¹⁴ Mümtazer Türköne, *Siyaset, Etkileşim Yayını*, İstanbul, 2011, s. 182.

Sözü edilen bu araçlar, yönetenler ile yönetilenlerin sağlıklı bir iletişiminin temel gereklilikleridir. Böylesi bir yaklaşım ve model, dolaysız demokrasi kadar ideal bir format oluşturmada da denetim ve hassasiyet bakımından belli bir yeterlilik düzeyini içerdiği ifade edilebilir. Burada altı çizilen denetim ve duyarlılık bağlamındaki bir çoğulcu yaklaşımı öne çıkaran bir demokrasi anlayışı, çoğunluğa tanınan yönetme hakkını yadsımaz.¹⁵

Uzun bir gelişim sürecinden geçerek günümüzün modern demokrasilerine evrilen demokrasi, kim yönetecek sorusu bağlamında cevaplar üretmeye el'an devam etmektedir. Çoğulcu ve çoğunlukçu yaklaşımlar bir yana, egemenliğin kullanımını somutlaştıran kaynak bakımından da demokrasileri tasnif etmek mümkündür. Bu çerçevede, halk egemenliği teorisi ve milli egemenlik teorisi ayrımı üzerinden, yani egemenliğin kaynağı açısından demokrasileri biraz daha ayrıntılı olarak irdeleyebiliriz.

C. Egemenliğin Kaynağı Açısından Demokratik Rejimler

1. Halk Egemenliği Teorisi

Egemenliğin kaynağı bağlamında teorideki demokrasi türlerinden birincisini halk egemenliği oluşturmaktadır. Bireylerin teşkil ettiği halkın, egemenliği bizzat kendisinin kullanmasını ifade eden halk egemenliği, katılıma büyük bir önem atfetmektedir. Rousseau'nun altını çizdiği üzere, toplum bireylerden müteşekkil bulunduğundan dolayı, her bir bireyin, iktidarın kendi payına düşen bölümüne sahip olabilmesi gerekmektedir.¹⁶ Halk egemenliği teorisinin arka planında toplum sözleşmesi ve bu bağlamdaki egemenliğin devredilemez niteliği yatmaktadır. Burada vurgu yapılan devredilemez ve temsil edilemez niteliği ile egemenlik, tam da halk egemenliğine tekabül etmektedir. Yine burada altı çizilen toplanmış iradenin, tüm vatandaşlara bölünebilme özelliğine sahip bir egemenliğe atıfta bulunduğunu görmek gerekmektedir.

¹⁵ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, s. 173, 174.

¹⁶ Mustafa Koçak, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi*, Devlet ve Egemenlik, Seçkin Yayını, Ankara, 2006, s. 115.

Bu temel niteliklerin doğası gereği doğrudan demokrasiyi savunan halk egemenliği teorisi, temsili demokrasiyi ise reddetmektedir. Diğer bir deyişle doğrudan demokrasiye yakın, temsili demokrasiye ise mesafeli bir konum sergileyen halk egemenliği teorisi, bu bağlamdaki birtakım araç ve yöntemleri kullanmaya (temsilcilerin azli gibi) elverişli bir nitelik taşımaktadır. Halkın yönetim süreçlerine daha etkin katılımı ve milletvekillerinin azli gibi müessesleri haiz emredici vekalet vb. daha çok yarı doğrudan demokrasi kurumu niteliğini taşıyan mekanizmaların hayata geçirilmesi de yine bu çerçevede mümkün olabilmektedir. Kamuoyunun taleplerinin yönetimi sınırlayabilmesi ve hesap verebilirliğe hayatîyet kazandırılması bakımından da halk egemenliği teorisi üstün özelliklere sahiptir. Bu kapsamda halk egemenliğinin, temsilciler açısından sınırlayıcı bir niteliği içeren hesap verebilirliği beraberinde getirmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Çoğunluğun isteklerini dikkate alarak bu yönde hareket etmenin, azınlık kesimler bakımından bazı olumsuzlukları beraberinde getirebilme potansiyeli ise halk egemenliğinin zayıf yönünü oluşturmakta ve bu bağlamda eleştirilere maruz kalmaktadır.

2. Milli Egemenlik Teorisi

1791 Fransız Anayasasında yer aldığı şekliyle milli egemenlik teorisi, egemenliği ve onu kullanma yetkisini millete indirgemektedir. Bu bağlamda milli egemenlik teorisi, temsili demokrasilerin yaygın olduğu günümüzde giderek daha popüler hale gelmekte ve kabul görmektedir. Milli egemenlikte egemenliği kullanan kişilerin her birinin katılımı ile ortaya çıkan toplanmış bir iradeden öte, egemenliği kullananların oluşturduğu söz konusu beraberliğin üstünde bir ruhun ortaya çıkması söz konusudur. İşte adı geçen bu ruh, milli irade olarak isimlendirilmektedir.¹⁷ Genel irade olarak da adlandırılan milli irade ile yasa arasındaki doğrudan kişisel ilişki de milli egemenlikte ayrıca önem arz etmektedir. Diğer bir ifade ile milli hâkimiyet teorisine göre yasaların kaynağını da hâkimiyetin bizzat kişiliğinde somut hale geldiği millet oluşturmaktadır.

Milli egemenlik teorisini daha iyi anlamak için millet kavramına biraz daha yakından bakmak gerekmektedir. Derdiman'a¹⁸ göre, aralarında belli bir bağ mevcut olan, bir

¹⁷ Atilla Özer, *Anayasa Hukuku, Genel İlkeler*, Turhan Kitapevi, Ankara, 2009, s. 54.

¹⁸ Derdiman, *Anayasa Hukuku*, s. 107.

siyasal iktidar etrafında bir araya gelebilen ve de belirli bir tarihi geçmişi hatta belli bir dünü, bugünü ve yarını olacağı düşünülen topluluklar, millet olarak adlandırılmaktadır. Millet, geçmişteki, bugünkü ve gelecekteki kuşakların tamamını kapsadığı için temsil edilmeye ihtiyaç bulunmaktadır. Diğer bir deyişle millet kendi adına konuşacak, temsil yeteneğine sahip temsilcilere ihtiyaç duymaktadır. Bu içerikteki tanımıyla, halk egemenliği ile mukayese edildiğinde daha soyut bir içeriğe sahip olan millet kavramı, temsili demokrasi anlayışı ve pratiğine daha uygun ve elverişli bir kavramdır.

Milleti, fiziki bir varlık olmanın ötesinde soyut bir yaklaşımla ele alan ve toplanmış iradeyi değil milli iradeye öncelik veren milli egemenlik teorisi, egemenliğin kullanıcısıyla kökenini ayırma yoluna gitmektedir.¹⁹ Bu temel varsayım ve kabullerin sonucu ise temsil düşüncesi ve pratiği şeklinde tezahür etmekte ve ete kemiğe bürünmektedir.

D. Egemenliğin Kullanılması Bağlamında Demokrasi Türleri

Demokrasi, katılım ve temsil kavramları arasındaki yakın ilişki, egemenliğin kullanımını bağlamındaki tartışmalarda önemli bir yer tutmaktadır. Katılım ve temsilin keyfiyeti, niteliği aşağıda ele alacağımız demokrasi türleri bakımından farklı uygulamalara ve sonuçlara neden oluyorsa da genel olarak demokrasi özelinde katılım ve temsil ilişkisine değinmek gerekmektedir.

Demokrasi içinde katılım ve temsil arasındaki ilişki, literatürde yoğun bir şekilde ele alınmaktadır. Katılımcı bir demokrasiden temsili bir demokrasi biçimine geçişin gerekliliği konusundaki temel argüman, katılımın az sayıda vatandaşa dayanmasıdır. Robert Green boyutun önemi hakkında vurgulanan noktayı kabul eder. Ancak başka nedenlerle de temsilin birincil demokratik kavram olduğunu ve katılım ile temsil arasındaki ilişkinin uzlaşmaz bir ilişki olmadığını iddia eder. “Kent toplantı demokrasisi” olarak adlandırdığı bir grubun üyeleri tarafından kararlar alındıktan sonra bile, kararları ileriye götürmek için temsilcilere ihtiyaç duyulduğunu savunur ve O’na göre katılımcı demokrasi biçimleri zorunlu olarak temsili içerir. Burada önemli olan nokta, demokrasi idealinin, grubun tüm üyelerinin ne yapılması gerektiğine karar vermeye katıldığı ve temsilcilerin kararları

¹⁹ Derdiman, *Anayasa Hukuku*, s. 107.

ileriye doğru aldığı bir demokrasi olmasıdır. Green bu bağlamda, karmaşık, büyük toplumlarda, farklı grupların temsilcileri arasındaki pazarlığın demokratik çalışmanın temeli olması gerektiğini ve bunun bir grubun üyeleri arasında da norm olacağını savunuyor. Bu argümanda önemli olan husus ise, temsilcinin temsil edilenle nasıl bir ilişki içinde olduğudur.²⁰ Bu ilişki çerçevesinde, katılımın temsile bir alternatif olmaktan ziyade onu geliştiren bir olgu olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

Robert Dahl, ulus- devletlerin kurulmasıyla birlikte Atina'nın doğrudan demokrasi modelinin uygulanamaz hale geldiğini savunmaktadır ve O'na göre "günümüzün temsili demokrasileri bu anlamda sürdürülebilir yegâne alternatif haline gelmiştir." Yine temsili demokrasiye geçiş "ikinci demokratik dönüşüm" niteliğini haizdir ve modern temsili demokrasi ile katılımcı demokrasi, Antik Atina'da var olduğu şekliyle, radikal olarak farklı kavramlara tekabül etmektedir ki zaten Antik Atina'nın doğrudan demokrasisinde vatandaşlar, polisin yönetimine yalnızca sınırlı ve büyük ölçüde dolaylı yoldan katılabilmekteydiler.²¹ Demokrasinin bu dolaysız ve doğrudan ilk hali ve pratiğinden öte günümüzün temsili demokrasileri, bütünleştirici bir demokratikleşme stratejisi çerçevesinde ele alınmaktadır

Bütünleştirici demokratikleşme stratejisi, bireysel aktörler ve kurumlar arasındaki ilişkiyi farklı bir şekilde tanımlar. Kurumlar, bireylerin amaçlarını ve algılarını şekillendiren bir faktör olarak görülmektedir. Siyasal katılımı artırmak amacıyla, bu kavram, insanların vatandaş olarak doğmadıkları şeklindeki klasik argümanla bağlantılıdır. Aksine, demokrasi öğrenilmelidir ve bu ancak insanları eğiterek güçlendiren ilgili kurumsal çerçeveler yoluyla sağlanabilir. Kurumsal bağlam aracılığıyla tetiklenen bireysel büyüme ve kendi kendini dönüştürme nosyonu, muhtemelen katılımcı demokrasi teorisyenleri arasında baskın bir paradigmadır. Aynı zamanda, katılımcı teorinin ele alınması en zor yanıdır, çünkü yurttaş eğitimi kavramı dünya genelindeki diktatörlükler tarafından sapıtılmıştır. Ancak Totaliter eğitim kavramı ile katılımcı teori arasındaki belirleyici fark,

²⁰ Peter McLaverty, Sue Morris, "The Scottish Parliament", *Participatory Democracy and Political Participation* (Edits. Thomas Zittel & Dieter Fuchs), Routledge, 2007, s. 73-75.

²¹ Robert Dahl, *Democracy and its Critics*, New Haven, CT: Yale University Press, 1989, s. 213.

eğitim ve politik tercih arasındaki karşılıklı ilişkide yatmaktadır. Seçim ve eğitim birbirinin ikamesi olmaktan çok tamamlayıcı bir ilişki içindedir.²²

Siyasi tercihe yapılan vurgu, yalnızca katılımcı teoriyi totalitarizmden ayırmakla kalmaz. Aynı zamanda, somut kurumsal yapıları belirlemek ve bunları liberal demokrasi ile ilgili yapılardan ayırt etmek için çok önemli kurumsal ilkeyi sağlar. Katılımcı teori, katılımcı kurumların politika kararlarını etkilemek için fırsatları en üst düzeye çıkardığını öne sürer. Bütünleştirici demokratikleşme stratejisi, her şeyden önce, bu bakış açısının hangi eğitim hedeflerine hitap etmesi gerektiği sorusunu gündeme getirmektedir. Başka bir deyişle, motive olmuş ve katılma yeteneğine sahip iyi vatandaşların bireysel özelliklerinin neler olduğunu sorar. Katılımcı teori bu soruya çeşitli cevaplar önerir. Bu çerçevede öne çıkan siyasal etkinlik kavramı, bir kararın merkezinde yer alan siyasal konulara ve karar alma süreçlerine katılmaya ilişkin anayasal haklara ilişkin bilişsel bilgiyle daha az ilgilidir. Bu kavram davranışsal olmaktan öte, daha çok tutumsal düzeyi işaret eder. Bu, kişinin siyasal karar alma sürecini etkileme ve kamusal yaşamda bir fark yaratma yeteneğine olan öznel inancıyla ilgilidir. Siyasal etkinlik kavramına bir alternatif olarak öne sürülen üniter demokrasi kavramı ise, iyi vatandaşın en temel özelliği olarak eşit temelde ortak çıkarlara ve sosyal iş birliğine odaklanmak anlamına gelen bir toplumsal dürtü fikrini vurgular. Diğer taraftan Jürgen Habermas'ın bireysel özerklik kavramı da hem bireysel yetkilendirme hem de sosyal sorumluluk kavramlarını birleştirir ve demokratik kişiliğin üçüncü bir vizyonu olarak algılanabilir.²³

Egemenliğin kullanımı bağlamında üç farklı demokrasi uygulaması bulunmaktadır. Pratik anlamıyla demokrasiyi anlatan bu tasnif çerçevesinde, halkın, bizzat, doğrudan doğruya egemenliği kullanmasını ifade eden “doğrudan demokrasi”, halkın kendisine ait egemenliği temsilcileri aracılığıyla kullandığı “temsili demokrasi” ve temsilciler ile halk arasında paylaştırılmış bir egemenliği ifade eden, diğer bir deyişle karma bir uygulama

²² Thomas Zittel, “Participatory democracy and political participation”, *Participatory Democracy and Political Participation* (Edits. Thomas Zittel & Dieter Fuchs), Routledge, 2007, s. 9-11.

²³ Thomas Zittel, “Participatory democracy and political participation”, *Participatory Democracy and Political Participation* (Edits. Thomas Zittel & Dieter Fuchs), Routledge, 2007, s. 12.

olan “yarı- doğrudan demokrasi” olmak üzere üç ayrı demokrasi türünden bahsedilebilir. Bunlardan en eskisi ve köken niteliği taşıyanı ise dolaysız demokrasi de diyebileceğimiz doğrudan demokrasi türüdür.

1. Doğrudan Demokrasi

Antik Çağda Atina’da deneyimlenen doğrudan demokrasi, çok defa yönetilenlerin yönetime katılım biçiminin ideal bir formatı olarak lanse edilir. Aslında Atina demokrasisinde sınırlı bir katılıma dayanan bir yönetim mevcuttu.²⁴ Antik Yunan demokrasisi, iki anlamda bir model olarak algılanıyor. Birincisi, basitleştirilmiş bir açıklama sunan izah edici bir model olması açısından ki Antik çağda Atina demokrasisinin karmaşık gerçekliğinin açıklaması ve temel özelliklerini belirlemekle sınırlıdır. İkincisi, normatif bir model anlamındadır ki birçok modern teorisyen ve uygulayıcı için, bu antik demokrasi örnek alınması gereken doğal bir pratik olmuştur. Antik demokrasiyi tarif ederken demokrasi kavramının bu her iki bileşeni de öne çıkmaktadır.

Antik çağın demokrasisinde demos, devlet, sınıf ve eğitimden bağımsız olarak tüm vatandaşları, yani tüm erkekleri içeriyordu. Antik anlayışta demokrasi, vatandaşlar arasındaki siyasi eşitliği belirleyici bir öneme sahiptir ve tarihsel olarak, hükümet sistemini belirtmek için izotomi kavramı (isonomía) vatandaşların eşitliğine dayalı demokrasi kavramından önce gelir. Sistemde, halkın yönetmesi gerektiği ve herkesin eşit olduğu yaklaşımları yönetimin demokrasi olabilmesi için temel olarak kabul edilir. Kurumsallaşma sorunu ise demokrasi kavramının “kratos bileşenleri” ile ilgilidir.

Antik Atina’daki demokratik hükümet sisteminin yapısı, dört kurum üzerine bina edilmiştir. Bunları, halk meclisi (Ekklesia), beşli konsey (Boule), sulh yargıçları (Archai) ve halk mahkemeleri (dikasteria) şeklinde ele alabiliriz. Bu sistemde hükümetin temel kurumu niteliğindeki Ekklesia merkezi konumda bulunmaktadır. Her Atinalı vatandaşın katılma ve konuşma hakkı vardı ve her vatandaşın oyu eşit ağırlıkta bulunuyordu. Ekklesia, ortak yaşamla ilgili tüm önemli kararları almanın yanı sıra, polisin işleri ve polis için bağlayıcı olan işleri üstlenmişti. Bu amaçla yılda en az otuz kez toplanıyordu ve katılımcı

²⁴ Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, s. 107.

sayısı tahminen nüfusun onda biri ile beşte biri arasında değişiyordu. Ekklesia'da vatandaşların yalnızca bir kısmı mevcut olmasına rağmen, bir bütün olarak demos şeklinde kabul edilmekteydiler. Bu kurumsal düzenlemeler, demosun kendisinin kelimenin tam anlamıyla hükmetmesini sağlamıştır. Aristoteles, yönetmede ve yönetilmede sırayla olmayı, devletin temel özelliği olarak tanımlamıştır. Demokrasi bu anlamda yönetenlerin ve yönetilenlerin sürekli rotasyonu, makam sahiplerinin kura ile seçimi anlamına gelmektedir. Özellikle Ekklesia'da polis için bağlayıcı kararlar alma gücünün yoğunlaşması, modern demokrasi teorisinin “yönetenlerin ve yönetilenlerin farklılaşması” dediği şeyi gerçekleştirdi.²⁵

Sonuç olarak, antik demokrasinin gerçekliğinin belirli yönlerine baktığımızda mevcut katılımcı demokrasi teorileri için çok önemli olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle vatandaşların katılımı, siyasi kanaat oluşturma doğası, alınan kararların niteliği ve ortak bir konu olarak demos bağlamında, antik çağ demokrasisi günümüzün modern demokrasilerine çok şey anlatmaktadır.²⁶

İlk uygulamasına bu şekilde Antik Çağda rastladığımız dolaysız demokrasi pratiğinde halk, egemenliğini araya temsilciler girmeksizin doğrudan doğruya bizzat kullanır, yine karar alma süreçlerinde bizzat vardır. Demokrasinin bu formatı Antik Yunan şehir devletlerinde pratiğe konulmasının yanı sıra, İsviçre'nin bazı küçük kantonları örneğinde olduğu gibi günümüzün nüfusça az birtakım ülkelerinde görülebilmektedir.²⁷

Görüldüğü gibi dolaysız demokrasi, dar bir siyaset sahasına sahip, nüfusça az yerlerde pratiğe dönüştürülebilme niteliği taşımaktadır. Günümüzde en küçük ulus-devletler bile yönetilenlerin ortak karar oluşturmaları ve sorunlara çözüm üretecek tartışmalar yapılabilmesi bakımından, sözü edilen usullerin kullanılabilir olması bağlamında epey büyük kalmaktadır.²⁸ Bütün bu niteliklerle beraber bugün, temsili idare niteliğini zedelemeyen, doğrudan demokrasi olarak adlandırılmayacak ve ABD, İsviçre vb. federal geleceğe ve yapıya sahip bazı ülkelerde kullanılan yerel demokrasi bağlamında

²⁵ Fuchs, “Participatory, Liberal and Electronic Democracy”, s. 29-31.

²⁶ Fuchs, “Participatory, Liberal and Electronic Democracy”, s. 32.

²⁷ Terzioğlu, *Anayasa Hukuku*, s. 20.

²⁸ Dennis C. Mueller, *Constitutional Democracy*, Oxford University Press, New York, 1996, s. 97.

değerlendirilebilecek bazı usullerin (geri çağırma, halk girişimi vb.) bulunduğunu da vurulamak gerekmektedir.

Temsili demokrasinin kökeninde yer alan doğrudan demokrasinin günümüzdeki farklı uygulama örnekleri bağlamında özellikle katılımcılık konusunda yoğun bir şekilde tartışıldığı görölmektedir. Doğrudan demokrasinin bu güncel kullanılma yöntemleri özellikle katılımcılığı artıran bir iklim oluşturmaları açısından zaman zaman temsili demokrasi ile yakınlaşmaktadır. Bu durum, teorideki tartışmalara da yansımakta, doğrudan demokrasinin tarihin bir döneminde uygulanmış bir model olarak değil uygun ve elverişli ölçeklerde ve yerlerde, farklı uygulama örnekleriyle güncellenebileceği konusu gündeme gelmektedir.

Genişleyen demokratikleşmenin bir aracı olarak doğrudan demokrasi, gerçek kurumsal tasarımıyla ilgili ayrıntılı olarak tartışılması gereken birkaç ardışık soru ortaya çıkarmaktadır. “Doğrudan karar vermenin kapsamı ve kapsayıcılığı ve yetki düzeyi” bunların arasında yer almaktadır. Geniş kapsamlı bir demokratikleşme stratejisi, modern demokrasinin boyutu nedeniyle tek bir bireysel oylamanın genel karar alma sonucu için önemsiz olduğu itirazıyla karşı karşıyadır. Katılımcı demokrasi teorisi şimdiye kadar bu itiraza çok az ilgi gösterdi. Ancak rasyonel seçmen teorisinde de benzer bir sorun tartışılmaktadır. Bu tartışmanın sonuçları, katılımcı demokrasiye faydacı bir yaklaşım için de ilgi çekici olmalıdır. Diğer taraftan kamuoyu yoklamalarıyla belgelenen doğrudan demokrasiye destek, prosedürel faydaya ilişkin benzer düşüncelerin bu kuruma yüklenebileceğini düşündürmektedir. 1997 Eurobarometer verileri, Avrupa Birliği devletlerinin çoğunluğunda, nüfusun büyük çoğunluğunun “İsviçre Modeli” doğrultusunda doğrudan demokrasiyi desteklediğini göstermektedir. Bu ampirik göstergeler, birçok ülkedeki vatandaşların doğrudan demokrasi sürecine değer verdiklerini ve bu nedenle bu seçeneklerine geçer geçmez daha fazla sayıda katılabileceklerini göstermektedir.²⁹

Doğrudan demokrasiyi uygulamanın belirli biçimleri, modern demokrasinin boyutuna rağmen, bu katılımcı demokrasi aracına bağlı bireysel faydaları da artırabilir. Doğrudan karar alma sürecinde bireysel oyların ağırlığı, doğrudan demokrasinin özel

²⁹ Zittel, “Participatory democracy and political participation”, s. 14-19.

tasarımından üç yönlü olarak etkilendir. Birincisi, mevcut tüm doğrudan karar alma önlemlerinin kapsamlı bir şekilde uygulanması, hükümet gündemini şekillendirmek için fırsatlar yaratarak güçlü tercihlerin ağırlığını artırır. Doğrudan demokrasinin en geniş kapsamlı önlemi olarak yurttaş girişimi, yurttaşların yalnızca siyasi seçkinler tarafından sunulan önerilere tepki vermek yerine, hükümetin gündemindeki sorunları ve alternatifleri şekillendirmesine olanak tanır. Bir konuda yoğun tercihlere sahip olanlara, endişelerini dile getirme ve yeterli kamu desteği harekete geçirilebilirse onları oylama için gündeme getirme fırsatı verir.³⁰

Doğrudan demokrasiyi eleştirenler, bu karar alma biçimine karşı bir argüman olarak ve siyasi katılım düzeyini artırmaya uygun olmadığını bir göstergesi olarak tekli oylamalarda nispeten düşük katılımın altını çiziyor. Bu olumsuz sonuç, tek oylama ölçütlerindeki katılım ile aynı anda bir parlamento veya cumhurbaşkanlığı seçimi sırasındaki katılım arasında doğrudan bir karşılaştırmaya dayanmaktadır. Bununla birlikte, bu eleştirmenler, temsili sistemler ve seçim süreci ile karşılaştırıldığında, doğrudan demokrasi-lerde bir yasama döngüsü sırasında tüm oylama ölçütlerine toplu olarak katılan vatandaş sayısının çok daha yüksek olduğunu unutmaya eğilimindedir. Ayrıca doğrudan demokrasi, bireysel katılımcılar için en değerli konularda bireysel oyların ağırlığını optimize eder. Katılımcı demokrasinin bazı teorisyenleri, bireysel oyların marjinal etkisi ve bunun rasyonel siyasi katılım üzerindeki olumsuz sonuçları sorununa alternatif bir çözüm olarak geniş kapsamlı temsili sistem reformlarını önerirler. Bu reform planları, temsili yapılar kisvesi altında doğrudan demokrasinin işlevsel eşdeğerlerini oluşturmayı amaçlamaktadır.³¹

2. Temsili Demokrasi

Dolaylı demokrasi olarak da bilinen temsili demokrasi, doğrudan demokrasinin aksine seçilmiş kişilerin bir grup insanı temsil ettiği bir demokrasi türüdür. Neredeyse tüm modern Batı tarzı demokrasiler bir tür temsili demokrasi işlevi görür: örneğin, Birleşik Krallık (üniter parlamenter anayasal monarşi), Hindistan (federal parlamenter

³⁰ Zittel, “Participatory democracy and political participation”, s. 20.

³¹ Zittel, “Participatory democracy and political participation”, s. 21.

cumhuriyet), Fransa (üniter yarı başkanlık cumhuriyeti) ve Birleşik Krallık. Devletler (federal başkanlık cumhuriyeti).

Temsili demokrasi hem parlamenter hem de başkanlık hükümet sistemlerinin bir unsuru olarak işlev görebilir. Tipik olarak, Birleşik Krallık Avam Kamarası ve Hindistan'ın Lok Sabha'sı gibi bir alt mecliste ortaya çıkar, ancak bir üst daire ve mevzuatın yargı denetimi gibi anayasal kısıtlamalarla kısıtlanabilir. Bazı siyaset teorisyenleri (Robert Dahl, Gregory Houston ve Ian Liebenberg dahil) temsili demokrasiyi poliarşi olarak tanımlamışlardır. Temsili demokrasi, gücü halk tarafından seçilen temsilcilerin ellerine verir. Seçim sistemleri, seçmenlerin siyasi partilere veya siyasi partilerle ilişkili adaylara (bireysel temsilciler için oy vermek yerine) oy vermesini gerektiriyor veya teşvik ediyorsa, siyasi partiler genellikle bu demokrasi biçiminin merkezinde yer alır.³²

Millete ait bulunan egemenliğin doğrudan değil, temsilciler aracılığıyla yine millet tarafından kullanılması olarak tanımlayabileceğimiz temsili demokrasinin en etkin ve önemli argümanını seçimler oluşturmaktadır. Temsil edilen ile temsilci arasındaki seçimden seçime kurulan bağın son tahlilde seçimlere katılım yetersizliği gibi olumsuzlukları berberinde getirmesi nedeniyle, uygulamada temsile vurgu yapan yeni ve farklı katılım araçları kullanılmaktadır. Bu şekilde dilekçe hakkı başta olmak üzere birtakım yol, yöntem ve tekniklerle katılım etkinleştirilmeye çalışılmaktadır.

Temsili demokrasi, demokrasinin sınırlı ve dolaylı biçimi olarak ifade edilebilir. Sözü edilen sınırlılık ve altı çizilen dolaylılık özelliği dönemsel nitelikte uygulamaya konulan seçimler dolayısıyla sağlanan bir işleyişle ilgili bulunmaktadır. Sözü edilen model, yöneten- yönetilen ilişkisi çerçevesinde, güvenilir ve etkili bir ilişki kurulabildiği ölçüde demokratiktir. Dolaylı demokrasilerin uygulanabilirliği ve üstünlüğü, yönetilenlere karar alma mekanizmalarına katılım bağlamında bir rol vermesi, bu katılımın doğrudan olmayan bir yolla yapılmasından dolayı sağlanan istikrar ve göreceli olarak daha eğitimli ve tecrübeli eller vasıtasıyla bir yönetimi mümkün kılma potansiyeliyle ilgilidir.³³

³² Representative Democracy, https://en.wikipedia.org/wiki/Representative_democracy

³³ Türköne, *Siyaset*, s. 172.

Temsili demokrasi usulünün tarihi kökenleri bağlamında, “milli egemenlik teorisi” öne çıkmaktadır. Millet, varlığını oluşturan bireylerin ötesinde soyut bir varlık niteliği taşıdığı ve bu kapsamda yalnızca bugünkü kuşakları değil, öncesi ve sonrasıyla bütün nesilleri içine aldığı varsayımı bağlamında, milletin nasıl temsil edileceği sorusunun cevabı aranırken karşımıza temsili demokrasi çıkmaktadır. Bu demokrasi modelinde, halk tarafından seçilen temsilcilerin iradesi, millet iradesi yerine geçmektedir. Temsilci tarafından yapılan işlemler, temsil ettiği milletin hesabına sonuç doğurur.

Bu kapsamda “vekalet teorisi” sözü edilen iki taraf arasındaki ilişkiye hukuki çerçeveye oluşturmaktadır. Bahse konu vekalet ilişkisinin açıklanması hususunda farklı iki yaklaşım bulunmaktadır: “emredici vekalet teorisi” ve “temsili vekalet teorisi.” Buradaki, emredici vekalet teorisi, kurulan vekalet ilişkisini özel hukuktaki gibi değerlendirmek suretiyle emredici vekalet şeklide ele almaktadır. Diğer görüşse yönetenler- yönetilenler ilişkisini, siyasal bir içerikle ve özel hukukla ilişkilendirmeden farklı bir vekalet ilişkisi bağlamında değerlendirmektedir. Emredici niteliği haiz olmayan bu vekalet temsili vekalet adı verilmektedir. Fransız İhtilali ertesinde yaygınlaşan temsili vekalet teorisini, öne çıkan nitelikleriyle tanımlamak mümkündür. Temsilcinin yalnızca seçildiği seçim çevresini değil, bütün milleti temsil ediyor olması, egemenliğin kullanımıyla ilgili olarak temsilcilere tevdi edilen vekaletin kolektif vekalet ilkesiyle ilgili bulunması, emredici vekalet yasağının söz konusu olması ve son olarak azil yasağının mevcudiyeti³⁴ bu kapsamda temel nitelikleri teşkil etmektedir.

Temsile dayalı bir demokraside temsilciler yalnızca seçildiği bölge ve seçim çevresindeki halkı değil bütün milleti temsil etmektedir. Yani temsilciler seçildikleri yerin değil bütün ülkenin, milletin temsilcisidir. Temsili demokrasi, doğrudan demokrasinin günümüzde karşı karşıya olduğu ölçekle ilgili problemler çerçevesindeki olumsuzluklar ve zayıflıklar çerçevesinde, seçmenlerin bizzat seçmiş olduğu temsilcileri aracılığıyla yönetim süreçlerine ve karar alma mekanizmalarına katılmasını anlatır. Farklı bir deyişle, halkın kendisinin seçmiş olduğu temsilciler vasıtasıyla egemenliğini kullanması, temsili demokrasiyi ifade etmektedir. Temsili demokrasi fikri, geçtiğimiz yüzyılda oldukça etkili

³⁴ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, s. 182- 185.

olmuş ve demokrasi yaklaşımları içerisinde baskın bir pozisyona sahip olmuştur. Bu sebeptir ki seçimlerden oy vermeye ve temsilcilerin rol ve işlevlerinden siyasal partilere kadar birçok konuda temsili demokrasi kurumları ve mekanizmalarının ele alınmasında temel literatürü teşkil etmiştir. Bu anlamda yirminci yüzyıl temsili demokrasilerin yüzyılı olarak ele alınabilir.

Temsili demokrasinin işlevleri merkezli olarak konuya yaklaşacak olursak, demokrasi, normatif ve kurumsal anlamı içeren iki boyuta sahiptir. Demokrasinin hizmetinde bulunacak birtakım kurum ve mekanizmaların değeri konusu her zaman tartışılabilir, fakat temsili demokrasinin belli başlı normatif ilkeleri ve bir dizi kurumsal zorunlulukları hususunda bir görüş birliği mevcuttur. Bu bağlamda temsili demokrasi kavramı çerçevesindeki birtakım yaklaşımların demokrasinin meşrulaştırma yönündeki fonksiyonu üzerinde hemfikir oldukları, fakat temsilcilerin temsil yetenekleri, hesap verebilirlik ya da temsili demokrasi pratiğinin asgari şartları hususunda fikir ayrılıklarının mevcut bulunduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile, bu yaklaşımlar birtakım temel kontrol mekanizmaları konusunda uzlaşsa da bazı önemli değerler ya da kurumsal mekanizmalara gelindiğinde ayrışmaların belirginleşmeye başladığı dikkat çekmektedir. Bu durumun başlıca sebebi, meşrulaştırıcılık işlevi bağlamında demokrasinin temel bir değeri öne çıkarılmaktayken, denetleme konusunun ağırlıklı olarak liberal içerikli normatif bir nitelik taşımasıdır.³⁵

Bu bağlamda liberal demokrasi temsili demokrasinin bir çeşidi olarak da ele alınmaktadır. Özgürlüğü esas alan sınırlı bir yönetim yaklaşımı liberal demokrasinin temelini teşkil etmektedir. Diğer bir deyişle, liberal demokrasi sistemini benimsemiş bir idarede, yöneticilerin tespiti ve belli başlı siyasi kararların tesisinin dayanağını, temel hak ve özgürlükleri garanti altına alınmış vatandaşların rızası ve onayı oluşturmaktadır. Buna ilaveten siyasal iktidarın hareket alanının çerçevesini ise temel hak ve özgürlükler oluşturmaktadır. Temsilcilerin sistemi demokratik kılan özgürlükleri, yönetilenlerin yani bireylerin hak ve özgürlükleri ile dengelenmekte, bu iki boyutlu denge sisteminin sağlanmasını

³⁵ Yavuz Selim Alkan, "Representative Democracy and the Concept of Representation: 442 Do They Have A Legitimizing or Checking Function?", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 5, Issue 3, November 2021, s. 442.

ve sürdürülmesini temin edecek düzenlemelere önem verilmektedir. Literatürde koruyucu demokrasi olarak da isimlendirilen liberal demokrasinin bu koruyucu yönü, bireyin yani yönetilenlerin temel hak ve özgürlüklerinin siyasal iktidar karşısında açık ve belirgin düzenleme ve mekanizmalarla güvence altına alınması hususunda yoğunlaşmaktadır. Yazılı bir anayasa ve hak ve özgürlükler belgesi, sözü edilen koruma ve güvence altına alma işlevinin temel araçları olarak olmazsa olmaz bir nitelik arz etmektedir. Tam bu noktada seçme hakkı da bu hak ve özgürlüklerin önemli bir boyutu olarak en etkin ve verimli şekilde temsili demokrasilerde serpilip, gelişme şansı bulmaktadır.

Bu anlamda liberal demokrasi, en iyi hükümet biçimi olan demokrasinin ve demokratik bir hükümetin de sınırlanması ve bu bağlamda bireylerin sahip olduğu hak ve hürriyetlerin koruma ve garanti altına alınmasının olmazsa olmaz niteliğini (sine qua non) öncelemektedir. Ancak bu şekilde yani devlet iktidarının sınırlanması suretiyle yönetilenlerin gücünü siyasal iktidara ortak etmek mümkün olabilecektir. Bu yaklaşımın vardığı nihai nokta ise demokratik devletin liberal/anayasal devlet ile özdeşleştirilmesidir. Sartori'nin yaklaşımı çerçevesinde halkın özgürleştirilmesi ve halkın yetkilendirilmesi liberal demokrasinin iki temel unsurunu teşkil etmektedir. Bu, diğer bir ifadeyle halkın zorbalığa karşı pozitif ve negatif korunmasının kurumsallaştırılması olarak da ele alınabilir

36

Bu yaklaşım çerçevesinde Heywood³⁷ liberal demokrasiye ilişkin belli başlı özellikleri aşağıdaki gibi ele almaktadır:

- Dolaylı ve temsili bir niteliği haiz olan liberal demokrasi, düzenli seçimler vasıtasıyla oluşturulan bir siyasi eşitliğin ortaya koyduğu işleyişe tekabül etmektedir.

- Seçmenlerin tercihi doğrultusunda yarışmacı bir işleyişi öngören liberal demokrasi, siyasi çoğulcu bir yapıyı ve ilgili mekanizmaları öngörmektedir.

³⁶ Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, s. 107, 108.

³⁷ Andrew Heywood, *Politics*, Macmillan, London, 1997, s. 25.

- Devlet yani siyasal toplum il sivil toplum arasındaki açık ve kesin bir ayrımı öngören liberal demokrasi, birey, çıkar grupları ve farklı toplum kesimlerinin piyasa temelli bir işleyişini içermektedir.

Genellikle liberal demokrasi olarak adlandırılan modern demokrasi temel olarak antik demokrasiden farklıdır. Bu farklılıkların ötesinde, modern demokrasi bazı özellikleri belirginleşmektedir. Dahl'a göre, olağanüstü ölçek değişikliği (bölgesel alan, vatandaş sayısı) bu bağlamda en önemli özelliklerden biridir. Yine derin kurumsal ve prosedürel etkileri içeren temsil ilkesi bugünün demokrasileri ile adeta özdeşleşmiştir. Antik demokraside ekklesia kurumsal odak noktası iken, modern demokraside parlamento ve hükümet merkezi konuma yerleşmiştir. Kurumların temsilcilerinin yönetme işini gerçekleştirdiği bu sistemde temsil ilkesi başlı başına demokratik değildir ancak demokratikliği kazanma yolundadır. Bu sürecin temel argümanı ise seçimlerdir ve bu anlamda seçimler modern demokrasilerin demokratik nitelik kazanması sürecindeki en değerli araçlar olarak karşımızda durmaktadır. Böyle bir seçim seçmen için alternatifleri ve eşit oy ilkesini içermelidir.

Bu kriterler, liberal demokraside, genellikle anayasa tarafından uygulanan periyodik ve rekabetçi seçim kurumu tarafından karşılanır ve bu süreç modern demokrasilerin seçimler yoluyla kurumsallaşması anlamını taşır. Parlamentolar ve hükümetler, seçim kurallarını belirlemek suretiyle demokrasinin ne olduğu üzerinde geniş kapsamlı bir etkiye sahiptir. Bu, Sartori'ye göre biraz da dramatik bir şekilde kuralları dönüştürmek anlamına gelmektedir.³⁸ Modern demokrasilerin bu niteliği, demokrasiyi, demokratik meşrulaştırma sürecini seçimlere indirgemek olarak görülmekte ve eleştirilere maruz kalmaktadır. Ancak yine de son tahlilde seçimler, temsilcilerin yönetilenlerin iradesi yönünde bir yönetim sergilemesinin en temel aracıdır.

İşte zaten duyarlılık kavramının dayanağı da tam olarak bu noktadır. Bu bağlamda yönetenlerin yönetilenlere karşı duyarlılığı, demokrasinin semantiğine tamamen yeni bir ölçüt getirmektedir. Antik demokraside hiçbir rol oynamayan bu argüman, modern demokrasiler için hayati bir değer taşımaktadır. Böylece yönetenler ve yönetilenler

³⁸ Fuchs, "Participatory, Liberal and Electronic Democracy", s. 34.

arasındaki durum değişikliği modern demokrasilerde seçim bağlamında farklılık arz etmekte ve bu değişiklik doğal olarak demokrasinin anlamı ve içeriğini önemli ölçüde etkilemektedir. Yeni konseptte halkın egemenliği artık yönetilenlerin yönetime katılımından öte, daha çok hükümet eyleminin kontrolünden ibaret olmaktadır. Antik demokraside vatandaşların yönetim ve karar alma süreçlerine katılımı hem araç hem de amaç iken demokrasi artık sadece bir amaçtır. İkinci demokratik dönüşüm sürecinde, popüler hükümet, bu nedenle, artık halkın hükümete doğrudan katılımını değil, halkın yöneticileri seçimi ve tepkiselliği öncelemektedir.³⁹ Sözü edilen bu yapısal ve işlevsel çerçeveyi ise temsili demokrasiler sağlamaktadır.

3. Yarı-Doğrudan Demokrasi

Doğrudan ve dolaylı demokrasi arasında yer almakta olan bu demokrasi türü, seçmenlerin seçtiği temsilciler aracılığıyla kullanılmakla birlikte iktidarın, farklı katılım mekanizmaları ve kurumlarla sınırlandırılmasını ve bu bağlamda bir dengenin kurulmasını ifade eder. Burada amaç temsili demokrasinin muhtemel sakıncalarını izale etmektir. Halk egemenliği teorisi bu demokrasi uygulamasının kökenini teşkil etmektedir. Yarı-doğrudan demokrasi bu anlamda “emredici vekalet teorisi” ile yakından ilgili bulunmaktadır.

Seçmenlerce seçilen temsilcilerin, sürekli bir biçimde seçmenlerinin taleplerine uygun hareket etmesi ve bu noktada geri bildirim mekanizmalarının aktive edilmesi, emredici vekalet teorisinin temel öngörülerini oluşturur. Talimatına uygun hareket etmeyen temsilciler, seçmen tarafından azledilebilir. Özel hukuktaki vekalet sözleşmesi mantığı ile kurulduğu ve işlediğinden dolayı, bu azil normal bir işleyişin tezahürü olarak görülmektedir. Seçilen temsilcilerin yaptıklarını sorgulayabilmenin yanı sıra, seçmenlerce masrafların ödenmesi gibi farklı uygulamalara izin veren bu ilişki bir çeşit özel hukuk vekalet sözleşmesini andırmaktadır.⁴⁰

Bu demokrasi türünde temel olarak egemenlik halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla kullanılmakla birlikte, halkoylaması vb. mekanizma ve kurumlarla seçmenler, doğrudan

³⁹ Fuchs, “Participatory, Liberal and Electronic Democracy”, s. 34.

⁴⁰ Derdiman, *Anayasa Hukuku*, s. 105.

egemenlik kullanımı olarak değerlendirilebilecek süreçlere doğrudan doğruya katılabilirler. Bu anlamda aslında, bu demokrasi türü de temsili demokrasinin bir türü olarak nitelendirilebilir. Yarı doğrudan demokrasi bağlamındaki tartışmalar, ağırlıklı olarak kullanılan usul ve yöntemler bağlamında siyasal katılım ve siyasal partilerin rolü ve etkinliği ile ilgili olarak seçimlerin etkinliği konusunda yoğunlaşmaktadır. Devlet, siyasal partiler ve katılım konusu bu çerçevede tartışılmaktadır.

Aday seçimine katılım, teorik bir tartışma olarak parti içi demokrasinin normatif tartışmasındaki önemli bir sorundur ve partiler ile devlet arasında kurulan paralellik bağlamında ifade edilir. Bu çerçevede ilk olarak, katılım açısından bir paralellik bulunmamaktadır. Devlet, gönüllü olmayan, zorunlu bir kuruluştur. Dolayısıyla demokrasi denmesi için vatandaşlarına siyasal katılım, seçmen olma ve seçilme şartlarını sağlamalıdır. Ancak partiler gönüllü derneklerdir. İkinci olarak devletten daha zayıf olan bu gönüllü dernekler, devlet tarafından ele alınmayan diğer demokratik boyutları geliştirir. Özellikle önemli olan, temsilin demokratik değeridir. Yani, kadınların temsiline en yüksek olduğu yer, bilhassa partilerin daha geniş kamuoyuna (kapalı liste sistemlerine ve çok üyeli bölgelere) kıyasla parlamenter kompozisyonda daha fazla söz sahibi olduğu seçim sistemlerindedir. Bu nispeten dengeli bir listenin oluşturulması bu nedenle parti içi katılımcı demokrasinin etkisinin sınırlandırılması anlamına gelebilir. Seçmenlerin çoğunluğunun iradesinin politikalara dönüştürülmesi burada temel amaç olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴¹ Son olarak ise, katılım açısından, gönüllü dernekler olarak taraflar, yalnızca (devletin sahip olmadığı) hakka değil, aynı zamanda gönüllü katılım arenaları olarak kendilerini sürdürme zorunluluğuna da sahiptirler. Bunu yapabilmek için, seçme olayının ötesine geçen daha yüksek, daha samimi aktivizm seviyelerini teşvik etmek için seçici teşvikleri kullanma becerisine sahip olmaları gerekir.⁴²

Partiler ve katılım merkezli bu tartışmaların ötesinde, doğrudan demokrasi ile temsili demokrasinin ara bir uygulaması olan yarı doğrudan demokrasilerde günümüzde kullanılan bazı yöntemler konumuz açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu demokrasi

⁴¹ Gideon Rahat, Reuven Hazan, Political participation in party primaries, *Participatory Democracy and Political Participation* (Edits. Thomas Zittel & Dieter Fuchs), Routledge, 2007, s. 68.

⁴² Rahat and Hazan, "Political participation in party primaries", s. 69.

uygulamasında seçmen, “referandum”, “halk vetosu”, “halk teşebbüsü” ve “temsilcilerin azli” vb. araçları kullanarak doğrudan doğruya egemenliğin kullanımını realize eden, ete kemiğe büründüren süreçlere bizzat katılabilir. Temsile dayalı demokrasinin olası olumsuzluklarını izale etmeye matuf olarak gelişen ve formüle edilen için yarı-doğrudan demokrasi, adı geçen araç ve mekanizmalara sahip bir siyasal sistem olarak ele alınmaktadır. Söz konusu sistemde yönetilenler, kendilerini temsil edecek temsilcileri seçmenin yanı sıra, idari süreçlere ve karar alma mekanizmalarına adı geçen araçlar yoluyla katılabilmekte, müdahil olabilmektedir. Fakat, herhangi bir devlette sözü edilen araçların tamamının aynı anda birlikte kullanılması gerekmez. İlgili uygulama devletten devlete ve yarı doğrudan demokrasinin sosyal, siyasal ve tarihi arka planı çerçevesinde farklılaşabilir ya da farklı görünüm arz edebilir. Çalışmamızın bu kısmında, saf temsili demokrasinin sakıncalarını giderebilmek için ortaya çıkan⁴³ yarı doğrudan demokrasi türünün sözünü ettiğimiz öne çıkan araçlarından en yaygın olma niteliğini haiz bulunan referandum (halkoyu) üzerinde biraz daha ayrıntılı durmak yararlı olacaktır.

Yasama organınca kabul edilmiş olan yasa ya da anayasa değişikliklerinin veya bizzat anayasanın yürürlük öncesinde halk onayına arz edilmesine referandum ya da diğer bir ifade ile halkoylaması adı verilmektedir. Halkoylamasının, bağlayıcılığın derecesi bakımından, bağlayıcı ve istişari, başvuruluşundaki zorunluluk bakımından zorunlu ve isteğe bağlı, halkın oyuna sunulacak hukuki metnin içeriği bakımından ise kurucu halkoyu ve normal halkoyu (yasama referandumu) gibi çeşitli türleri ve pratikleri bulunmaktadır.⁴⁴

Yapılan halk oylaması sonucunda oluşan karar bağlayıcı bir nitelik taşıyorsa bu genellikle bağlayıcı referandum olarak isimlendirilir. Aksi bir durum söz konusu ise yani yapılan işlem sonucu ortaya çıkan karar yasama organını bağlamıyorsa, danışma niteliğinde ortaya çıkıyorsa, bu tür halk oylaması istişari ya da danışma referandumu olarak adlandırılmaktadır. Hukuk kuralları gereği referandum yapılması bir zorunluluk arz ediyorsa bu türdeki halkoylaması ise zorunlu referandum olarak isimlendirilmektedir. Bunun aksi yöndeki yani hukuki bir mecburiyet içermeyen halkoylamaları ise ihtiyari referandum olarak tanımlanmaktadır. Diğer taraftan, yeni bir anayasanın kabulü veya mevcut bir

⁴³ Terzioğlu, *Anayasa Hukuku*, s. 20.

⁴⁴ Derdiman, *Anayasa Hukuku*, s. 110.

anayasanın değiştirilmesine yönelik gerçekleştirilen referandumu da kurucu referandum şeklinde adlandırabiliriz.

Yasama işlemi konusunda halkın oyuna başvurulması anlamında halkoylaması kurumunun kökeni Rousseau tarafından ifade edilen “egemenliğin devredilmezliği” prensibine dayanmaktadır. Halk egemenliğin gerçek sahibidir ve egemenlik başkasına devredilemez bir niteliğe sahiptir.⁴⁵

Son yıllarda, dünya çapında referandum sayısında bir artış olmuştur. Ancak bu gelişmeyi daha katılımcı bir demokrasiye doğru bir hareket veya genel olarak demokrasinin kalitesinde bir artış olarak tasavvur etmek için erken olacaktır. Bu bağlamda doğrudan demokrasiyi içeren iki ana prosedür türü arasında ayırım yapmak önemlidir: “plebisit yoluyla doğrudan demokrasi” ve “azınlık eylemiyle doğrudan demokrasi.” Doğrudan demokrasinin çoğunlukla, yalnızca nitelikli seçmenlerin veya parlamento üyelerinin, bir azınlığın oy kullanabildiği ikinci duruma atıfta bulunduğu görülmektedir. Siyasi çoğunluğun iradesine karşı bir konuyu seçmenin önüne çıkarmak olarak ifade edebileceğimiz bu uygulamayı, “azınlık doğrudan demokrasisi” şeklinde isimlendirmek mümkündür.⁴⁶

Doğrudan azınlık demokrasilerinde siyasi katılım düzeyini incelersek, katılım fırsatlarının en yüksek olduğu yerlerde katılımın en düşük olduğu hemen ortaya çıkar (İsviçre’de ve ABD’nin eyaletlerinde). Bu gözlemden dolayı, doğrudan demokrasinin daha fazla katılım için elverişli olmadığı, aksine, siyasi katılımdan kaçınmayı teşvik ettiği sonucuna varmak zorunda mıyız? Bu meselenin aşırı basitleştirilmiş bir görünümü olacaktır. Bu analizin iddiası, dengede, doğrudan demokrasinin toplum üzerinde olumlu bir etkisi olduğudur. Seçmenlerin siyasi kararlara katılımı ve siyasi sistemin seçmenlere karşı duyarlılığı önemlidir fakat belirli referandumlar için seçmen katılımı bu etkiyi her zaman doğru bir şekilde ölçemeyebilir. Özellikle İsviçre ve ABD ile ilgili olarak, seçmenlerden ne sıklıkla oy kullanmalarının istendiğini ve tüm hükümet düzeylerinde sandıkta kaç konunun karara bağlandığını da göz önünde bulundurmak gerekir. Ayrıca, doğrudan

⁴⁵ Derdman, *Anayasa Hukuku*, s. 110.

⁴⁶ Silvana Moeckli, “Direct democracy and participation from a cross-national perspective” *Participatory Democracy and Political Participation* (Edits. Thomas Zittel & Dieter Fuchs), Routledge, 2007, s. 107.

demokrasi kurumlarının ileriye dönük etkilerini ve bunların yan etkilerini tüm siyasi karar alma süreçleri bağlamında dikkate almalıyız.⁴⁷

II. SEÇİM KAVRAMI VE AÇILIMLARI

A. Demokrasi, Katılım ve Seçim İlişkisi

Halk iradesi, demokratik rejimlerde siyasal iktidarın meşruiyetinin temelini teşkil etmektedir. Demokrasilerde bu işlevi ete kemiğe büründüren en temel mekanizma ve kurum ise seçimlerdir. Demokrasiye dayanan demokratik bir rejim, yönetenlerin yönetilenler tarafından özgürce seçildiği ve bu bağlamda seçim mekanizmaları ve sistemlerinin tesis edilebildiği siyasî rejimdir. Çoğulcu bir siyaset anlayışı, farklı toplum kesimlerinin, çıkar gruplarının ve genel olarak bireylerin bir araya gelip, örgütlenmek suretiyle bu yarışa iştirak edebilmelerini, böylesi bir ortamın oluşturulmasını ve işleyişini anlatır ki bu, çoğulculuğu koruyan bir özgürlükler düzenini ifade etmektedir. Bu sebeptendir ki “adil bir seçim sistemi demokrasinin, farklı etnik topluluklar ve azınlıklar arasındaki anlayış ve iş birliğinin ön şartlarından biridir.”⁴⁸

Günümüzün dolaylı demokrasiye sahip rejimlerinde temsil makamları ve parlamenter seçim mekanizması vasıtasıyla hayatiyet kazanmaktadır. Demokrasinin temelini teşkil eden seçimler, oy verme işlemi yolu ile yönetime yönetme yetkisini verir. Yine, halk iradesini yansıtan demokratik bir aracı olarak seçimler, temsili demokrasilerde milletin egemenliği kullanabilmesini fiilen ve hukuken mümkün kılan önemli bir araçtır. Hak ve yetki niteliğini taşıyan bu süreç, temel hak ve özgürlüklerin hayata geçirilebilmesi bakımından da oldukça önemlidir.

Temsilcilerin saptanmasında bir araç ve teknik olarak ele alabileceğimiz seçim sistemini yalnızca oyların sandalyelere çevrilmesini sağlayan sayısal araçlar, yöntemler olarak görmemek gerekir. Seçim sistemlerinin hem teknik, sayısal bir boyutu ve hem de ağır basan siyasal bir tarafı da söz konusudur. Seçim sistemleri, siyasal yaşamı çeşitli bakımlardan, farklı etkiler doğurmak suretiyle yönlendirir, değiştirir ve dönüştürür. Seçim

⁴⁷ Silvana Moeckli, “Direct democracy and participation from a cross-national perspective”, s. 108.

⁴⁸ Ersin Erkan, “Seçim Sistemleri ve Etnik Toplulukların Parlamenter Temsili”, s. 65.

sistemleri, sadece aritmetik hesaplamalardan ibaret sonuçlar doğurmazlar. Gerek parti sayısını gerekse de parlamentoda temsil oranlarını etkilemek suretiyle, uzlaşma kültürünün yeterince gelişmediği toplumlarda siyasal çoğulculuğu önleyen esaslı yan etkilere de yol açabilirler. “Gerçekten de, bir ülkede uygulanan seçim sistemi ve onun manipülasyonu ile belli bir etnik topluluk yönetimden/temsilden dışlanabildiği gibi, çok üst düzeyde politik güç de elde edebilir.”⁴⁹ Temsilde adalet ilkesini ihmal ederek, yönetimde istikrar ilkesini açıkça önceleyen seçim sistemleri, çatışma kültürünün baskın olduğu siyasal ortamlarda, mevcut toplumsal kültürle de etkileşime girerek, siyasal olgunluğa erişememiş, siyasal kültürünü geliştirememiş yalın toplumsal yapıların ortaya çıkmasına ve giderek demokrasilerin sadece sayılardan ibaret zannedilmesine zemin hazırlayabilirler. Demokrasinin temeli, irade serbestisine ve seçimlere dayanır; görünümü ise sayılardan oluşur.⁵⁰

Bu açıdan demokrasilerde seçim sistemine ilişkin tercihler ve seçim konusunda ülkelerin, toplumların kendi şartları, özellikleri çerçevesinde farklı düzenlemeler ortaya çıkmaktadır. Ancak yine de bu konuda ülkelerin, toplumların özelliklerinin ötesinde demokrasiye, demokratik yönetime ilişkin birtakım nitelikler ve prensipler belirlenebilmektedir. Demokrasiye ilişkin bu kriterlerin gelişim süreci, teoriden pratiğe uzanan uzun bir zaman dilimini içermektedir. Demokratik kriterler, demokrasinin temel değerleri diyebileceğimiz özgürlük, eşitlik, refah vb. bu birikimler son tahlilde seçim ve yönetme hakkını, karar alma süreçlerine ve mekanizmalarına katılma talebini de yakından ilgilendirmektedir. Yüzyıllara yayılan bu gelişim ve değer birikimi sürecinin, geçtiğimiz yüzyıla damgasını vuran ve bugün de giderek tekâmül eden gelişimi kolay olmamış, farklı toplumlardan, ülkelerden hem teorik ve hem de pratik anlamda katkıları gerekli kılmış ve dahası birtakım bedeller ödenmek suretiyle elde edilmiştir.

Belirli demokratik usullere göre yapılan seçim, gerçek manada bir demokrasiyi işaret eder. Oysa seçimlerin demokratikliğini sağlayan bir takım temel standartlar bulunmaktadır. Buna göre, seçimlerin serbest bir şekilde yapılabilmesi, şiddet ve zorlamaya yer verilmemesi, bireylerin iradelerini baskı altında kalmadan uygun koşullarda sandıkta

⁴⁹ Ersin Erkan, “Seçim Sistemleri ve Etnik Toplulukların Parlamenter Temsili”, s. 65, 66.

⁵⁰ Ali Akyıldız, “Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri”, *UM Dergisi*, Y. 2016, S. 7, s. 145.

oya dönüştürebilmesi ve tarafgir manipölasyonların bulunmaması demokratik niteliği haiz bir seçim kapsamında bulunması zorunlu kriterlerin ve değerlerin bazılarını oluşturmaktadır. Sözü edilen standartlar kapsamında seçim sisteminin yeri ve öneminin altını çizmek gerekir. Demokrasinin temel unsurları bağlamında seçim sistemi, parlamentonun bileşiminden hükûmetin oluşumuna ve seçme hakkına yaptığı katkıya kadar birçok konuyla yakından ilgilidir.

B. Genel Olarak Seçim ve Seçim Hakkının Gelişimi

1. Seçim Kavramı ve İçeriği

Demokrasinin, temsili demokrasi olarak önem kazanması ve yaygınlaşmasının en önemli ve reel neticesi, temsilcilerin ve yöneticilerin belirlenmesi bağlamında seçim yapılması zorunluluğudur. Bu çerçevede seçim, bir siyasi sistemin demokratikliğini niteleyen temel özelliklerden birisi olarak ele alınabilir. Seçim, demokrasinin zorunlu ve de asgari gereği olarak değerlendirilmektedir.⁵¹ Bu çerçevede seçimler, demokrasi bakımından temel bir faktör formatıyla öne çıkan temsil bakımından da önem arz etmektedir. Seçim kavramı demokrasi için her şey olmasa da çok ifade etmekte, seçim sürecinin olmazsa olmaz şartları arasında yer almaktadır.

Seçimler, demokrasilerin kalbidir; ancak bir ülkede uygulanan seçim sistemi, sadece seçimleri düzenlemez; partiler ve siyasal kültür üzerinde de derin etkiler meydana getirirler. Demokrasilerin temelinde genel ve eşit oy prensibi bulunsada benimsenecek seçim sistemi her zaman bu prensibe uygun bir temsile yol açmayabilir.⁵² Farklılıkların bir arada barışçıl biçimde yaşaması ve kamusal alanda görünür olması demokrasinin hem gereği hem de temelidir. Seçim sistemi sadece siyasal partilerin parlamentoda temsilinde değil aynı zamanda farklı ulusal, etnik, kültürel, dini, ekonomik ve diğer toplulukların temsilinde de önem arz eder. Tercih edilen her seçim sistemi ziyadesiyle politik bir tercihtir ve politik alanın bu tercih uyarınca düzenlenmesidir.⁵³

⁵¹ David Beetham, *Demokrasi ve İnsan Hakları* (Çev. B. Canatan), Liberte Yayını, Ankara, 2014, s. 275.

⁵² Ali Akyıldız, "Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri", *UM Dergisi*, Y. 2016, S. 7, s. 127.

⁵³ Ersin Erkan, "Seçim Sistemleri ve Etnik Toplulukların Parlamenter Temsili", *Seçim Sistemleri ve Etnik Toplulukların Parlamenter Temsili* (Edit. Ersin Erkan), Beta Yayını, İstanbul, 2010, s. 65.

Bunun yanında, genel oyu içermeyen seçimlerin bulunduğu temsile dayalı demokrasi rejimlerini demokratik şekilde nitelendirmek, kabul etmek mümkün değildir. Her vatandaşın sadece tek oya sahip bulunduğu genel oy hakkı bağlamında dahil olacağı seçimler aracılığıyla siyasal iktidarın kullanımının halka ait bulunması ve en azında iki siyasal partinin, belli periyotlarla dürüst bir şekilde gerçekleştirilen seçimler vasıtasıyla adaylarını, düşüncelerini seçmenin tercihinine sunabilmesi⁵⁴, bir ülkedeki siyasal sistemin demokratik nitelik taşıyıp taşımadığı hususunda, dikkate alınan, göz önünde bulundurulacak kriterlerin başında gelmektedir.

Diğer bir ifade ile, çoğulcu demokrasinin ilkeleri çerçevesinde çok partili siyasi hayatın vazgeçilmez aktörü olan siyasal partilerin katılacağı seçimler vasıtasıyla iktidarın el değiştirmesi, bir ülke rejiminin demokratikliği açısından önemli bir nitelik olarak kabul edilmektedir. Rejimlerin kendilerini demokratik olarak tanımlamalarından ve kabul etmelerinden daha çok, burada altı çizilen standart ve temel ilkelerin sağlanması önem taşımaktadır. Günümüzde dünyada bu ilke ve standartlarla ilgisi olmadığı halde kendini demokratik olarak gören, böyle görünmeyi, bilinmeyi arzu eden pek çok ülke bulunmaktadır. Demokrasi bir anlamda da katılımı açmaktan ziyade düzenleme meselesi olarak görülebilir. Bir topluluğun vatandaşlarının etkisi, onları kimin yöneteceğinin seçimiyle sınırlıdır. Bununla beraber, demokratikleşme politikası, siyasi sistemlerin uzun vadede halkın katılımına dayandığını kabul etmektedir. Siyasal iktidar, karakteristik olarak savunmasızdır ve bu nedenle, uzun vadede, halk desteğinden gelen onay olmadan sürdürülemez.⁵⁵ Bu anlamda halk katılımı, demokratik bir sistemin işlevi bağlamında temel enerji kaynağıdır.

Öte yandan, bu enerjinin siyasal sistemi devre dışı bırakacak bir noktaya kadar artması tehlikesi vardır. Siyasal katılım teorileri, bu nedenle, popüler katılıma yönelik belirli bir kararsızlıkla karakterize edilir. Demokrasinin tanımlayıcı fikri, kendi işlerini yönetenlerin insanlar olmasıdır. Dolayısıyla katılım, bir nüfusun öz yönetimini yansıtır. Bununla

⁵⁴ Hasan Tunç, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Nobel Kitabevi, Ankara, 1999, s. 140.

⁵⁵ Jacob Aars, "Democratic renewal in local government", *Participatory Democracy and Political Participation* (Edits. Thomas Zittel & Dieter Fuchs), Routledge, 2007, s. 204.

birlikte çoğu insan, kendiliğinden örgütlenmenin bir kurumsal çerçeve içinde yer alması gerektiği konusunda hemfikirdir. Dolayısıyla demokrasi hem kendiliğindenliği hem de kuralları gerektirir. Bir siyasi sistemin demokratik olarak kabul edilebilmesi için, kurumlarının hizmet ettikleri vatandaşlar arasındaki temel değerlerdeki değişimlere yanıt olarak değiştirilebilecek kadar esnek olması gerekir. Hükümetler tarafından başlatılan demokrasi programları, sivil katılımın gerçekleştiği kurumsal bağlamı manipüle etme çabaları olarak da somutlaşabilirler. Demokratikleşme politikası, yalnızca önemli politika konularını değil, bir bakıma demokrasinin biçimlerini etkileme çabası olarak görülebilir.⁵⁶

Yine, temel siyasi karar organlarının seçimlerle oluşturulmasının yolu, demokratik rejimlerde seçimlerle ete kemiğe bürünmekte, hayatiyet kazanmaktadır. Genel oy ilkesine göre, özgür ve belli aralıklarla gerçekleştirilen serbest seçimlerde her seçmenin eşit (tek bir) oya sahip bulunması ve ilaveten seçimlerde gizli oy, açık sayım ve döküm esaslarının olması, diğer bir deyişle seçimlerin evrensel ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilmesi de demokratik rejimin temel parametrelerini oluşturmaktadır. Temel hak ve özgürlükleri tanınan ve güvence altına alınan bireylerin oluşturduğu demokratik bir toplumda, sisteme demokratiklik niteliği kazandırmada seçimlerin bu önemi ve rolü yadsınamaz. Seçimler bu bağlamda, bir yandan temel hak ve özgürlüklerin bir parçası olarak iklimi demokratikleştirirken, diğer taraftan yönetim ve karar alma süreçlerinin daha demokratik bir nitelik kazanmasına katkıda bulunmaktadır.

Belirli demokratik usullere göre yapılan seçim, gerçek manada bir demokrasiyi işaret eder. Ek olarak, demokrasinin iktidarın meşruiyetini vurgulayan temel bir kaynak olarak görüldüğü günümüz dünyasında, demokrasi ile uzaktan yakından ilgisi bulunmayan otoriter rejimler de demokratik bir görüntü oluşturmaya yönelik olarak göstermelik seçimler yapma yoluna gitmektedir.⁵⁷ Oysa seçimlerin demokratikliğini sağlayan bir takım temel standartlar bulunmaktadır. Karamustafaoğlu'na⁵⁸ göre, serbest bir şekilde gerçekleştirilebilme, zorlamanın bulunmaması, serbest iradenin sadığa hâkim olması ve partizanca manipüle etme girişimlerine fırsat verilmemesi seçimlerin demokratik bir seçim

⁵⁶ Aars, "Democratic renewal in local government", s. 205.

⁵⁷ Ergun Özbudun, *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 39.

⁵⁸ Tunçer Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, AÜHF Yayını, Ankara, 1970, s. 109.

için bulunması zorunlu standartlardan bazılarını oluşturmaktadır. Sözü edilen standartlar kapsamında seçim sisteminin yeri ve öneminin altını çizmek gerekir. Demokrasinin temel unsurları bağlamında seçim sistemi, parlamentonun bileşiminden hükûmetin oluşumuna ve seçme hakkına yaptığı katkıya kadar birçok konuyla yakından ilgilidir.

Çoğulcu demokrasinin tesisi ve sürdürülebilmesi bağlamında, toplumda mevcut bulunan değişik çıkar sahipleri ile farklı görüşlerin örgütlenebilmeleri ve temel hak ve özgürlükler kapsamında bunları savunabilmeleri gerekir. Farklı görüş sahipleri ve çıkarlar arasındaki bu çerçevedeki uzlaşmaya dayalı denge hem sosyal barışın hem de rejimin istikrarlı bir şekilde sürdürülebilirliği oldukça önem arz etmektedir.

Yöneten yönetilen ayrımı çerçevesinde siyasal iktidarlar varlıklarını yasallaştırmak durumundadırlar. Tarihi seyir içerisinde sosyal gelişme düzeyine paralel ve mevcut siyasal değerler çerçevesinde siyasal iktidarı elde etme ve yasallığını temin etme usulleri şekil değiştirmiştir. Kaynağını halkın oluşturduğu bir iktidar anlayışının yaygınlaşıp, genel kabul gördüğü demokrasilerde, seçmenlerin yönetenlere verdikleri onay günümüzde giderek daha bir önemli hale gelmektedir. Halkın yönetimi anlamını içeren demokratik rejimlerde ülkelerin büyüklük durumu, nüfuslarının çok olup olmadığı vb. nedenlerle seçmen, iktidarı kendi iradesiyle seçtiği temsilciler vekaleten devretmektedir. Bu açıdan, demokratik rejimlerin belirlenmesinde önemli bir kriter olarak seçimler, demokrasinin olmazsa olmaz esaslarından birisi olarak kabul edilmektedir.⁵⁹

Bu bağlamda seçimlerin en temel fonksiyonlarından birisi, idare edeceklere bir meşruluk gücü temin etmesidir. Meşruiyet, siyasal sahada iktidarın temini ve de sürdürülebilmesi açısından çok önemli etmenlerden biri olarak ele alınabilir. Zira siyasal bir sistemin işleyiş sürecinde, iktidarın meşruiyetine duyulan halk inancı kararların uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği bakımından son derece önemlidir.⁶⁰ Yine seçmenler, meşru gördükleri siyasal iktidarların karar ve uygulamalarına uyma ve destek gösterme eğilimindedirler. Bu meşruluk zemininin tezahürü bağlamındaki en önemli araçlardan birini de seçimler oluşturmaktadır. Siyasal iktidarın tesisi ve devamlılığı çerçevesinde seçimler,

⁵⁹ Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, DER Yayınları, İstanbul, 1990, s.439.

⁶⁰ Münici Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Sekizinci Baskı, Bilgi Kitapevi, Ankara, 1996, s. 84, 85.

meşruluğun temel argümanlarından birini teşkil etmektedir. Demokrasinin temelini teşkil eden seçimler, oy verme işlemi aracılığıyla yönetime muvafakati sağlar. Meşru bir iktidardan söz edebilmemiz için, yönetilenlerin rıza ve muvafakati bulunması gerekir ki demokrasilerde bu, temel olarak seçimlerle temin edilir. Bu ise düzenli aralıklarla yapılacak seçimleri gerekli kılmaktadır.

2. Seçme Hakkının Gelişim Süreci

Günümüzdeki şekliyle seçim anlayışı ve pratiğinin yüzyıllara yayılan bir gelişim süreci ve arka planı bulunmaktadır. Seçim ve oy kullanma usullerinin eşitli ve genellik gibi ilkeleri de kapsayacak biçimde demokratikleşmesi öncesinde bu haktan yararlananlar ya da bu görevi icra edenler son derece sınırlı bir kesimi oluşturuyordu. Giderek genişleyen ve yaygınlaşan oy kullanma süreci, sınırlı oydan genel oya geçiş formatında vatandaşların oy kullanması ilkesi çerçevesinde bir uygulamaya dönüşmüştür.⁶¹ Günümüzde belli bir noktaya gelerek demokratik içerikler kazanan bu süreç zorlu, sıkıntılı ve büyük bedellerin ödenmek zorunda kaldığı uzun bir yolculuk niteliği taşımaktadır.

Toplumların yapısal durumları ve seçme hakları çerçevesindeki ilişkiler, seçme hakkının kullanımı hususunda zümrelerden kitlelere doğru yaşanan dönüşümü yakından etkilemiştir. Özellikle Batı Avrupa’da yaşanan ve vatandaşları siyasi temsilin odağına yerleştiren demokratikleşme anlayışı ve pratiği bu bağlamda önemli bir role sahiptir. Demokratikleşme sürecini tamamlayan bugünkü seçme hakkı, hukuki içeriği açısından bireysel bir nitelik arz etmesinin yanı sıra serbest, eşit ve gizli oy prensibi çerçevesinde kullanılmaktadır.⁶² Söz edilen bu hakların gelişim süreci ile temsil düşüncesi ve pratiğinin dünden bugüne gelişimi, seçim ve demokrasi ilişkisinin de çerçevesini oluşturmuştur denebilir.

Günümüzdeki pratiklerden oldukça farklı olarak uygulanan Atina demokrasisinin özü sınırlı ve belli kişilerin oy kullanması esasına dayanmaktaydı. Doğrudan demokrasinin klasik bir örneği niteliğindeki eski Yunan demokrasisi bu özelliği itibarıyla günümüz demokrasilerinden farklı bir nitelik arz etmektedir. Eksikliklerine rağmen, ölçek ve

⁶¹ Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul, 1981, s. 262

⁶² Tunçer Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, s. 15, 16.

nüfusun elverişliliği bağlamında kendi döneminde ileri bir düzey ve uygulamayı ifade eden ve realize olan kendi şartları çerçevesinde değerlendirilmesi gereken Atina'nın doğrudan demokrasisi kuşkusuz günümüzün temsili demokrasilerine de ilham vermiş, kaynaklık etmiştir.

Daha sonra belirginleşen orta çağın feodal sisteminde ekonomik ve sosyal yapının aktörleri olarak soylular, din adamları, köylüler ve serfler gibi toplumsal sınıflar yüzyıllara yayılan bir işleyiş içerisinde siyasal sistemde farklı şekillerde ve eşitlik ilkesini içermeyen bir uygulama çerçevesinde ve daha çok feodal kurallar bağlamında etkili olmuşlardır. Kişilerin değil sınıf, zümre ve tabakaların temsiline dayanan bu sistemde son tahlilde burjuvazi de oyuna dahil olmuş ve feodal dönemin sonuna gelindiğine temsil ile ilgili anlayış ve yaklaşımlar da değişmeye başlamıştır. Son tahlilde işçi sınıfının da dahil olduğu oyun planı bundan sonra aydınlanma düşüncesi bağlamında ve ulus devlet- liberal demokrasi çizgisinde işlemeye başlamıştır.⁶³

17. ve 18. yüzyıllardaki gelişmeler burjuvazinin temel mottoları olan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi yaklaşımlar çerçevesinde ortaya çıkmış ve seçimlerdeki uygulamalar da bu gelişmelerden etkilenecek, eşitlik prensibi ve genel oy ilkesine doğru bir gelişim sağlanmıştır. Siyasal iktidarın kullanımı ve temsil konusundaki gelişmeleri de yakından ilgilerinden iki önemli kavram olarak halk egemenliği ve milli egemenlik ilkeleri de seçme hakkının genel oy ve eşitlik ilkesi çerçevesinde gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. ⁶⁴ Özellikle milli egemenlik teorisi ile birlikte 1789 ihtilali sonrasında Fransa'da yeni temsil sistemi oluşmaya başlamıştır. Bu yeni anlayışta pasif vatandaş ilkesi geçerlidir ve seçimle belirlenen temsilciler bağımsız olarak görülmekte, hesap vermeleri gerekmemektedir. Yine sınıf, cinsiyet, servet, ırk vb. argümanlar üzerinden ayrımcı yaklaşım bu yeni dönemde de devam etmektedir. Bu bağlamda, genel oy ile ilgili gelişmelerin tam olarak belirginleşmesi için 19. Ve hatta 20. Yüzyılı beklemek gerekecektir. Amerikan ve Fransız devrimlerinin katalizör olarak hızlandırdığı bu süreçte kadınlara yönelik seçme

⁶³ Tuncer Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, s. 57-58.

⁶⁴ Tuncer Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, s. 59.

ve seçilme hakkı 20. Yüzyılda genellik kazanmıştır. Servet ve ırkla ilgili sorunlar bile uygulamada hala tam olarak çözülememiştir.

C. Seçime İlişkin Kavramlar

1. Seçim Çevresi

Günümüzün demokratik rejimlerinde egemenliği halk adına kullanacak temsilcilerin seçimi, bunların seçmen iradesine tercüman olmaları açısından oldukça önemlidir ve bu anlamda seçim, toplumdaki mevcut kuvvet dengelerinin siyasi iktidara ve karar almayürütme süreçlerine iletilebilmesinin barışçıl bir yolu olarak⁶⁵ da önem arz eder. Seçimler temsilcilere yapılacak olan yetki devrinin meşruiyetini sağlama işlevini yerine getirirken, seçim sistemleri de temsilcilerin göreve gelme yol ve yöntemlerinin teknik boyutunu belirler, çalışmasını temin eder.⁶⁶ Diğer bir deyişle, halk iradesini yansıtmanın demokratik bir aracı olarak seçimler, temsili demokrasilerde milletin egemenliği kullanabilmesini fiilen ve hukuken mümkün kılan önemli bir araçtır.

Seçimler genel olarak ülke genelinde değil, belli bir seçim çevresi seviyesinde düzeyinde gerçekleştirilir. Diğer bir deyişle ülke farklı kriterlere göre seçim çevrelerine ayrılır. Bu çerçevede seçimle ilgili önemli kavramlardan biri olan “seçim çevresi”, her birisinde belli sayıda temsilci seçilmesi öngörülen belli sayıda ve belli bir yerdeki seçmenlerin oluşturduğu alanı ifade etmektedir. Coğrafi bölümlenmeyi esas alan bu demokratik uygulamanın karşısında yer alan korporatist sistemde, seçim çevresini korporasyonlar oluşturur. Her bir seçim çevresinden kaç temsilcinin seçileceği, çevre seçim sayısı veya ülke seçim sayısı gibi hususlar ülkeler tarafından önceden kanunla belirlenirler. Eğer temsilci sayısının nüfusa veya seçmen sayısına göre belirlenmesi söz konusu olursa seçim çevresinden seçilecek her bir temsilcinin bu sayıya uygun olarak seçilmesi lazımdır. Temsilci sayısının sabit olduğu sistemlerde ise, çevre seçim sayısı, seçim çevresindeki seçmen sayısının seçilecek temsilci sayısına bölünmesi ile bulunur.⁶⁷ Seçim çevresi uygulaması,

⁶⁵ A. Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, İmge Yayını, Ankara, 1996, s. 238- 266.

⁶⁶ Oğuz Kaan, *Siyaset Bilimine Giriş*, (Ed. Ö. Kutlu), Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 201-225.

⁶⁷ Derdiman, *Anayasa Hukuku*, s. 146.

farklı ülkelerde çeşitli şekillerde pratiğe konulmaktadır. Ülke seçim çevresi, il seçim çevresi, bölge seçim çevresi ve yurt dışı seçim çevresi gibi örneklerden söz edilebilir.

a. Seçim Çevrelerinin Belirlenmesi ve Dar Bölge-Daraltılmış Bölge Uygulaması

Seçim çevresi uygulaması ile bir ülkenin seçim sistemi arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Bu ilişki bağlamındaki yaklaşımlar, dar anlamdaki seçim sistemi kavramının ötesine geçerek, örneğin seçim çevrelerinin büyüklüğüne ilişkin ortaya çıkan sonuçlar kapsamında, seçim sistemi kavramını geniş anlamıyla ortaya koymaktadır.⁶⁸ Bugün Hollanda ve İsrail'in dışında, seçimler ülke düzeyinde değil, belirli bir seçim çevresinde gerçekleştirilmektedir. Bu amaçla ülke seçim çevrelerine bölünür.⁶⁹ Seçim çevrelerinin (seçim bölgesi) büyüklüğü, seçim çevresi başına düşen sandalye sayısı, seçim barajı, seçim ittifakı, seçim çevresi düzeyinde nispi temsil hesaplama yöntemleri gibi hususlar,⁷⁰ bir ülkenin seçim sistemini etkileyen önemli faktörlerdir. Seçim çevresinin büyüklüğü alan-sal büyüklük anlamına gelmemektedir. Terim, o seçim çevresinin parlamentoya kaç sandalye çıkaracağını ifade etmektedir. Bu açıdan seçim çevreleri dar ve geniş seçim çevresi olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Geniş seçim çevresi de kendi arasında küçük (2-5 milletvekili), orta (6-10 milletvekili) ve büyük (10 ve üzeri milletvekili) olmak üzere üç gruba bölünmüştür.⁷¹

Seçim çevresinin büyüklüğünün belirlenmesi önemli bir siyasi karardır, çünkü seçim çevresi büyüklüğüyle oynamak demek siyasi temsil esasına, partiler sisteminin yapısına ve güç dağılımına etki etmek demektir. Seçim çevresinin büyüklüğü iki şekilde bu duruma neden olmaktadır. Birincisi, çoğunluk sistemlerinde seçim çevrelerinin genişlemesi durumunda büyük partiler daha çok avantaj elde etmektedirler. Gerek çoğunluk gerekse nispi seçim sistemleri olsun hem tek temsilcili hem de çok temsilcili seçim çevrelerinde uygulanabilmektedir. Nispi seçim sisteminde seçim çevresinin büyümesi demek küçük partilerin de sandalye kazanabilecekleri daha orantılı sonuçların ortaya çıkması

⁶⁸ Ergun Özbudun, Seçim Sistemleri ve Türkiye, *A.Ü.H.F.D.*, C. 44, 1995, S. 1, s. 522.

⁶⁹ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, s. 204.

⁷⁰ TBMM, Dünya'da Seçim Sistemleri, TBMM Yayını, Ankara, 2020, s. 2

⁷¹ Meltem Haytoğlu, *Karşılaştırmalı Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi*, Gazi Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 29.

demektir. Seçim çevresi ne kadar küçük olursa, seçim sisteminin orantı etkisi de o derece azalacak ve zayıf partilerin parlamentoya girme ihtimali de düşecektir. İkinci olarak, farklı nispi temsil türleri seçim çevresi büyüklüğü üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. İki temsilcili bir seçim çevresiyle tüm ülke sathına yayılan bir seçim çevresi alınan oyların orantılı dağılımı konusunda büyük farklılıklar gösterecektir.⁷² Milletvekili başına düşen seçmen sayısının seçim çevreleri arasında oluşan eşitsiz dağılımına “malaportionment”⁷³, seçim çevresini siyasi kriterlere göre değiştirmek yoluyla adayların seçilme olasılıklarını kontrol edebilme yöntemine Gerrymandering denilmektedir. Seçim çevreleri arasında eşitsiz milletvekili dağılımı sadece seçmenler açısından değil aynı zamanda bölgeler açısından adaletsizlik yaratmaktadır.⁷⁴

Siyasi parti sayısını etkileyen faktörleri açıklayan “Kurumsal” yaklaşıma göre seçim sistemi siyasi parti sayısını belirleyen en temel faktörlerden biridir. Bu yaklaşıma göre tek turlu çoğunluk sistemi iki parti sistemini teşvik etmekten, iki turlu çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemi ise sistemde ikiden fazla siyasi partinin yer aldığı çok parti sistemini teşvik eder. Diğer taraftan “ideolojik” yaklaşıma göre ise siyasi parti sayısını belirleyen temel etken seçim sistemi değil fakat toplum içerisindeki ayrışıklıklardır. Eğer toplum içerisindeki ayrışıklık sayısı düşük ise seçim sisteminden bağımsız olarak siyasi parti sayısı da az olacaktır.⁷⁵ Yapılan çalışmalar seçim sistemi olarak tek turlu basit çoğunluk sisteminin uygulandığı ülkelerde iki parti sisteminin, iki turlu çoğunluk sisteminin veya nispi temsil sisteminin uygulandığı ülkelerde ise çok parti sisteminin ortaya çıktığını göstermektedir. Buna ek olarak karma seçim sisteminin benimsendiği, yani hem çoğunluk sisteminin hem de nispi temsil sisteminin uygulandığı ülkelerde sonraki lehine etkin parti sayısının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Seçim sistemlerinin parti sayısına etkisi yalnızca çoğunluk ve nispi temsil sistemi olarak düşünülmeyip aynı zamanda seçim çevresi büyüklüğü seçim çevresi barajı ya da ülke barajının siyasi parti sayısı üzerinde belirleyici etkisi olduğu ifade edilmektedir.⁷⁶

⁷² Arend Lijphart, A. Demokrasi modelleri, Otuz altı ülkede yönetim biçimleri ve performansları. G. Ayas ve U. U. Bulsun (Çev.), İthaki Yayınları, İstanbul, 2014, s. 183, 184.

⁷³ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, s. 204

⁷⁴ Meltem Haytoğlu, *Karşılaştırmalı Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi*, s. 30.

⁷⁵ İbrahim Yılmaz, “Seçim Çevresi Büyüklüğünün Çok-Partililiğe Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Yıl: 2021, Cilt: 12, Sayı: 31, s. 768.

⁷⁶ Arend Lijphart, *Demokrasi Modelleri, Otuz altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları*, s. 184.

Ülkeler arası yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, seçim çevresi başına düşen ortalama milletvekilliği sayısı yüksek olan ülkelerin etkin parti sayısının da diğerlerine nazaran daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bununla beraber farklı seçim çevresi büyüklüğünün bulunduğu aynı ülke içerisinde, seçim çevresi büyüklüğü ile çok partililik arasında belirsiz bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir. Seçim çevresi büyüklüğü ile çok partililik arasındaki ilişki, aynı ülkedeki farklı büyüklükte olan seçim çevrelerinin mukayese edilerek analiz edilmesinin yanında, seçim çevresi değişmeden seçim çevresindeki milletvekilliği sayısında meydana gelen değişiklik üzerinden de incelenebilir. 2017 Anayasa referandumunun kabulü ile Türkiye’de milletvekili sayısının 550’den 600’e çıkması kimi seçim çevrelerinde milletvekili sayısının artışına sebebiyet vermiş ve bu durum seçim çevresi büyüklüğü ile etkin parti sayısı arasındaki ilişkinin farklı bir boyuttan ele alınması noktasında istisnai bir örnek teşkil etmiştir.⁷⁷

Tek isimli seçim adı da verilen dar bölge yönteminde ülkedeki her seçim çevresinden tek adayın seçilmesi bu seçim yönteminin temel özelliğidir. Seçime katılan her parti, her seçim çevresi için tek bir adayın ismini belirtir ve seçmenler de sahip oldukları tek oyu, sadece bu bir aday için kullanabilirler. Doğal olarak tek adayın temsil edeceği seçim çevreleri de küçük seçim çevreleridir. Tek isimli seçim, basit çoğunlukla birlikte uygulandığı zaman seçimin sonucu ilk turda belli olur. Ancak mutlak çoğunlukla kullanıldığında başka turlara da gerek duyulur. Bu son turlara “balotaj seçimi” denilmektedir. Balotaj seçimlerine ilk turda belli bir oy oranını sağlayamamış partiler katılamazlar. “Balotaj” olması, seçmenin yaptığı tercihi ilk turda açık bir şekilde ortaya koymasını sağlarken, partilere de ikinci turda gruplaşma imkânı temin eder.⁷⁸ Dar bölge yönteminin uygulamada, tek turlu, iki turlu ve tercihli oylu olmak üzere farklı usulleri tatbik edilmektedir. Örneğin, Tek Turlu Tek İsimli Çoğunluk Sistemi adı da verilen Tek turlu dar bölge çoğunluk sistemi uygulamasında ülke, her seçim bölgesinden tek adayın çıkarılacağı küçük seçim çevrelerine bölünür. Ardından her seçim çevresinde çoğunluk esası gereği en çok

⁷⁷ İbrahim Yılmaz, “Seçim Çevresi Büyüklüğünün Çok-Partililiğe Etkisi”, s. 768.

⁷⁸ Bülent Özgül, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, s. 51.

oyu alan aday milletvekili seçilir. Bu sisteme Anglosaxon seçim sistemi ya da İngiliz seçim sistemi de denilmektedir.⁷⁹

Dar bölge seçim sistemi özü itibari ile çoğunluk sistemidir. Bu çerçevede her bölgede en çok oyu alanın seçilmesine dayanır. Nitekim, bir seçim bölgesinden yalnız bir vekil basit çoğunluk ile seçiliyorsa İngiliz sistemi olarak da bilinen dar bölge basit çoğunluk sistemi uygulanıyor demektir. Tek isimli iki turlu çoğunluk seçim sistemi ise Fransız sistemi olarak da adlandırılmaktadır. Bu sistemde kullanılan oyların salt çoğunluğunun alınması, yani bir mutlak çoğunluk gözetilmektedir.⁸⁰ Dar bölge seçim sistemi, basit çoğunluğu öngördüğü noktada küçük oy farklarından büyük zaferler çıkarabilmektedir. Türkiye özelinde 600 ayrı seçim çevresi düzenlendiğinde her seçim çevresinden 1 oy fazla alan milletvekilliğini kazanacağından toplamda tüm seçim çevrelerinden oransal olarak alınan oydan ziyade tek tek seçim çevrelerinden küçük oy farkları ile de olsa önde çıkmak anlamlı olmaktadır.

Dar bölge seçim sisteminin olumlu yönleri ile ilgili lider sultanı altında ezilen milletvekilleri yerine seçmen ile birebir ilişki kuran ve gücünü parti genel merkezi yerine seçmenden alan milletvekilleri ortaya çıkma olasılığından söz edilebilir. Diğer taraftan seçmen özellikle büyük seçim çevrelerinde liste usulü ile tanımadığı milletvekili adayları yerine doğrudan kendisi ile bağ kuran milletvekilini seçecektir. Doğal olarak dikkate alınan seçmen açısından seçim meşruiyeti ve parti aidiyeti artacaktır. Buna karşılık Dar bölge seçim sistemi bir takım seçim hilelerine açık olarak kurgulanma olasılığı bulunmaktadır. Nitekim, 600 ayrı seçim çevresi düzenlenirken siyasal çıkar elde etme içgüdüğü ile hareket etme içgüdüğü ortaya çıkabilir.⁸¹

Seçim bölgeleri ile ilgili teorideki klasik üçlü ayrımın ötesinde, günümüz Türkiye'sinde de tartışılan, başka bir seçim bölgesinden daha bahsedilebilir. Daraltılmış seçim bölgesi şeklinde tabir edilen bu seçim bölgesi, aslında geniş bölgelerin çıkaracağı

⁷⁹ Ali Akyıldız, "Seçim Sistemlerinin Hükümetlere Etkisi", s. 462.

⁸⁰ Abdulkadir Yıldız, "Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Milletvekili Seçim Sistemine İlişkin Bir Öneri", s. 118-120.

⁸¹ Battal Yılmaz, "Türkiye'de Güncel Dar ve Daraltılmış Bölge Bağlamında Seçim Sistemi Tartışmaları", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2020, 21(2), s. 423 - 424.

milletvekili sayısının beş ya da altı olacak şekilde her seçim bölgesinde sabitlenmesidir. Yani dar bölge seçim sisteminde olduğu gibi ülke, eşit seçim bölgelerine bölünmektedir. Her bir seçim bölgesi birbiriyle aynı büyüklükte olacak şekilde -örneğin beş milletvekili çıkaracak şekilde- belirlenmektedir.⁸²

Bu çerçevede Türkiye’de 600 milletvekilinin 5’er (120 seçim çevresi) ya da 6’şar (100 seçim çevresi) milletvekili çıkaracak şekilde düzenlenmesi anlaşılmaktadır. Daraltılmış bölgede esas olan seçim çevrelerinin kaç milletvekilinden oluşacağıdır. Nitekim, 5’er milletvekilinden oluşması halinde ülke barajı olmasa da sistemin gereği olarak seçim çevresi barajına takılma söz konusu olacaktır. Yani, seçim çevresi küçüldükçe, sistemin orantılılık derecesinin azalacağını ve örneğin seçmenlerin yüzde 10’unu temsil eden bir partinin, beş milletvekili çıkaran bir seçim çevresinde milletvekilliği kazanma olasılığını kaybedebilecektir. Buradan hareketle seçim çevresinde geçerli oyların 1/5’ini alamayan parti milletvekili çıkaramayacaktır. Nihai olarak daraltılmış seçim sisteminin büyük siyasal partilere avantaj sağlaması muhtemeldir ve tıpkı dar bölge seçim sistemi gibi temsilde adaletten ziyade yönetimde istikrar ilkesini öne çıkarmaktadır. Söz konusu sistemde küçük siyasal partiler, 5’er milletvekili çıktığında doğal oluşacak il barajı nedeni ile seçim ittifaklarına yönelmek zorunda kalacaklardır. Belli ölçüde büyük partiler de artık oylardan maksimum kazanç elde etme amacıyla ittifaka sıcak bakabilecektir. Daraltılmış seçim sisteminin olumlu yönleri ile ilgili tıpkı dar bölge seçim sisteminde olduğu gibi milletvekillerinin seçmen ile kurduğu bağ neticesinde parti genel merkezinin hegemonyasının zayıflama ve lider sultasından çıkma anlamında avantaj elde etme olasılığı yüksektir.⁸³

b. Geniş ve Genişletilmiş Bölge Seçim Çevresi Uygulamaları

Seçim bölgeleri; temel olarak üçe ayrılmaktadır: dar bölge, geniş bölge ve milli çevre seçim bölgesi. Dar bölgeler, yukarıda ele alındığı üzere sadece bir milletvekili çıkaran seçim bölgeleri ve geniş bölgeler, birden fazla milletvekili çıkaran seçim

⁸² Furkan Çirkin, Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Işığında Seçim Sistemleri, Hükümet Biçimleri ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Anayasal Düzeni, *İstanbul Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul, 2019, s.25.

⁸³ Battal Yılmaz, “Türkiye’de Güncel Dar ve Daraltılmış Bölge Bağlamında Seçim Sistemi Tartışmaları”, s.426.

bölgeleridir. Milli çevre seçim bölgeleri ise ülke bütününe tek bir seçim bölgesi olarak kabul edildiği seçim bölgeleridir. Çoğunlukçu seçim sistemleri, hem dar bölgelerde hem de geniş bölgelerde uygulanabilmektedir. Nispi temsil sistemleri ise en az iki adaylı bölgelerden başlayıp tüm ülkenin bir seçim bölgesi sayıldığı milli çevreye kadar olan geniş bölgelerde uygulanabilmektedir.⁸⁴

Çıkarılacak milletvekili sayısı bakımından yapılan tasnif bağlamında, birden fazla milletvekili çıkaran seçim bölgelerinde uygulanan geniş bölge yöntemi yani diğer adıyla listeli seçim usulü, nispi temsil sistemine uygun olduğu gibi, çoğunluk sistemine de uygundur.⁸⁵ Geniş bölge seçim çevresi uygulamasında belirli bir il, bölge esas alınabileceği gibi seçim çevresini ülke düzeyine kadar genişletmek de mümkündür. Seçim bölgesinin ülke düzeyine eşitlendiği uygulama ülke (milli) seçim çevresi adı verilmektedir.

Tek adlı çoğunluk sistemi, seçim çevrelerinin genişliği açısından -bizde yaygın terimle- “dar bölge sistemi” veya “dar bölgeli seçim sistemi” olarak adlandırılırken, çok adlı çoğunluk sisteminde ise her seçim çevresinden birden çok milletvekili seçilir. Seçim çevreleri, mülkî sınırlarla, örneğin il sınırlarıyla özdeş olabilir. Seçim çevrelerinin genişliği açısından bu sistem, “geniş bölge” veya “geniş bölgeli çoğunluk sistemi” olarak adlandırılır. Çok adlı çoğunluk sisteminde genellikle seçmenlere adayların adlarını sıralayan bir liste sunulduğu için; bu sistem, “listeli çoğunluk” veya “liste usulü çoğunluk sistemi” olarak da adlandırılabilir. Yapılacak düzenlemeye göre seçmenler, oy kullanırken, çeşitli partilerce kendilerine sunulan aday listelerinden birini üzerinde herhangi bir değişiklik yapmaksızın olduğu gibi kabul etmek durumunda bulunabilecekleri gibi; bu listedeki adaylardan bir bölümünün adlarını çizerek yerlerine bağımsız veya başka partili adayların adlarını yazmak olanağına da sahip olabilirler. İlk durumda “kapalı (bloke) liste”, ikinci durumda “karma liste” söz konusudur.⁸⁶

Türkiye’de geniş bölge seçim sistemi uygulanmaktadır ve her il bir seçim bölgesi olarak belirlenmektedir. Bu nedenle bir seçim bölgesinde üç milletvekili çıkmaktayken, bir başka seçim bölgesinde seksen milletvekili çıkabilmektedir. Türkiye’de 1983’ten beri

⁸⁴ Furkan Çirkin, *Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Işığında Seçim Sistemleri, Hükümet Biçimleri ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Anayasal Düzeni*, s. 23.

⁸⁵ Ali Akyıldız, “Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri”, s. 131.

⁸⁶ H. Sami Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, s. 79.

uygulanan bu sistem, yani seçim bölgelerinin illere göre dağıtılması sistemi; temsilde adalet ilkesi bakımından da adaletsiz sonuçlara yol açmaktadır. Bu sisteme göre, önce her il bir seçim bölgesi olarak belirlenir ve her ile bir milletvekili verilir. Sonra kalan milletvekilleri seksen bir il arasında nüfusa oranla dağıtılır. Fazla nüfuslu iller, çıkaracağı milletvekili sayısına göre kendi içlerinde seçim çevrelerine bölünür. “Yapılan tespit sonunda, çıkaracağı milletvekili sayısı 18'e kadar olan iller, bir seçim çevresi sayılır. Çıkaracağı milletvekili sayısı 19'dan 35'e kadar olan iller iki, 36 ve daha fazla olan iller üç seçim çevresine bölünür. Bu seçim çevreleri, numara sırasına göre adlandırılır.”⁸⁷

Bu sistem nedeniyle; İstanbul ve İzmir gibi çok nüfuslu illerde bir milletvekiline düşen seçmen sayısı, Tunceli ve Bayburt gibi az nüfuslu illerde bir milletvekiline düşen seçmen sayısının iki hatta üç katı olabilmektedir. Türkiye gibi her ilin ayrı bir seçim bölgesi olduğu ve siyasi-tarihi nedenlerle küçük illerin birleştirilip yeni seçim çevrelerinin oluşturulmasına sıcak bakılmadığı ülkelerde; nüfus değişimleri nedeniyle oluşan temsilde adaletteki derin uçurum, milletvekili sayısını artırmak gibi önlemlerle hafifletilebilmektedir. Bu bağlamda CHS'ne geçişle birlikte parlamentodaki milletvekilliği sayısının beş, yüz elliden altı yüze çıkarılması, kanaatimizce temsilde adalet açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır.⁸⁸

Seçim bölgelerinin belirlenmesinin ve seçim bölgelerinin büyüklüklerinin, temsilde adalet üzerinde çok önemli bir etkisi vardır. Seçimlerin teknik özelliklerine göre temsilcilerin dağılımı değişebilmektedir. İster geniş bölge isterse de dar bölge olsun, seçim bölgelerinde teknik açıdan ortaya çıkan temel problem, seçmenlerin eşit olarak temsil edilebilmelerinin sağlanmasıdır. Sonuç olarak; seçim bölgelerine, o bölgelerdeki seçmenlerin sayılarıyla orantılı temsilciliklerin dağıtılması temsilde adalet açısından önemlidir. Çoğunluk sistemlerinin uygulandığı ülkelerde; dar bölgeli seçimlerde temsilde adalet daha yüksek oranda sağlanacak, geniş bölgeli seçimlerde daha düşük oranda sağlanacaktır. Çoğunluk sisteminde, bölgenin büyüklüğü arttıkça da temsilde adalet azalacaktır. Nispi temsil sistemlerinin uygulandığı ülkelerde ise milli çevre seçim bölgesinde temsilde adalet

⁸⁷ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 21. Baskı, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2017, s. 186; 2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu Md. 4.

⁸⁸ Furkan Çirkin, *Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Işığında Seçim Sistemleri, Hükümet Biçimleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasal Düzeni*, s.24.

en yüksek olacak ve seçim bölgelerinin büyüklüğü küçüldükçe temsilde adalet de o oranda düşecektir.⁸⁹

2. Seçim Barajı

Seçimlerde baraj yöntemine başvurulması ile belli bir sayıda veya oranda oy alamayan temsilcinin seçilmesi veya siyasi partilerin temsilci çıkarması engellenme yoluna gidilmektedir. Seçim barajları hususunda, seçim çevresi barajı, ülke seçim barajı gibi barajlardan söz edilebilmektedir. Nispi temsile dayanan sistemlerde çok küçük partiler dahi temsilci çıkarma şansına sahiptir. Bu noktada “ülke barajı”, seçime katılan partilerin parçalanmasına engel olmak ve istikrar içeren bir sistem oluşturabilmek açısından, nispi temsil usulünü kullanan kimi ülkeler tarafından belli bir oran çerçevesinde kullanılmaktadır. Bu oranlar, Türkiye’de %7 olarak uygulanırken, örneğin, İsrail’de %2, Yunanistan’da %3, İsveç, Avusturya’da %4 ve Almanya’da %5 olarak belirlenmiştir.⁹⁰

Bunun yanında, seçim çevresi barajı sayısı da bir siyasi partinin adaylarının gösterildikleri bağımsızların aday oldukları seçim çevresinden seçilebilmeleri için öngörülen oranda oy almasını zorunlu kılmaktadır. Türkiye’de nispi temsil ile ilk olarak 1961 yılında, sivil rejimin ilk seçimlerinde tanışmış ve yine bu seçimde ilk defa çevre barajlı d’hont sistemi uygulanmıştır.⁹¹ Türkiye’de sonraki dönemdeki uygulamaya bakacak olursak, 1983-1995 arasındaki seçimlerde hem ülke ve hem de seçim çevresi barajı uygulanmıştır. 1987. Ve 1991 seçimlerinde çevre seçim sayısı, seçim çevresi barajı olarak uygulanmıştır. 1995-2022 yılları arasındaki dönemde %10’luk ülke barajı uygulanırken, 31 Mart 2022 Tarihinde düzenlenen Milletvekili Seçim Kanunu ile mevcut baraj, %7’lik ülke seçim barajı olmuştur.

Son olarak ele alacağımız seçilme sayısı barajı ise, halen Almanya’da uygulanmaktadır ve bir siyasi partinin seçimlerde temsilci çıkarabilmesi için, tek adaylı çoğunluk sistemi uygulanan seçim bölgelerinin en az üçünde seçimi kazanması ve /yani temsilci

⁸⁹ Furkan Çirkin, *Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Işığında Seçim Sistemleri, Hükümet Biçimleri ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Anayasal Düzeni*, s.25.

⁹⁰ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, s.218.

⁹¹ Davut Dursun, *Siyaset Bilimi*, Beta Yayını, İstanbul, 2004, s.382

çıkarması gerekmektedir. Almanya’da 496 üyeli yasama organına (Bundestag) yapılacak seçimlerde iki farklı sistem uygulanmaktadır. Bu üyelerin “248 kişilik yarı”, dar bölge adı verilen tek adaylı çoğunluk, “diğer 248’i de” nispi temsil sistemine göre seçilmektedir.⁹²

D. Seçim Uyuşmazlıklarının Yargısal Çözümü İlkesi

Farklı nitelikteki seçim uygulamalarındaki ortak noktayı, oy hakkının demokratik ilkeleri diyebileceğimiz, genel, eşit, serbest, gizli, bireysel, şahsi ve doğrudan oy kullanmanın çerçevesini teşkil eden ve evrensel hukukun temel prensiplerini vurgulayan bazı ilkeler oluşturmaktadır. Seçimlere şaibenin karışması iktidarın meşruiyetine gölge düşürebileceği için demokratik ülkelerde seçimlerin sevk ve idaresi mevcut iktidardan mümkün oldukça uzak tutularak, tarafsız kuruluşlara verilmektedir.⁹³

Adaylıktan oy vermeye ve sayım- döküm işlemlerinden seçim sonuçlarının açıklanmasına kadar, seçim sürecindeki işlemler hususunda uyuşmazlık vuku bulması durumunda, söz konusu hukuksuzluk iddialarının çözüm mercii olarak yargı mercilerini kabul eden bu ilkenin amacı, seçimlerin serbestliğini ve dürüstlüğü temin etmektir. Seçimlerin serbestliğini ve dürüstlüğü sağlamak amacıyla demokratik devletlerin Anayasalarının öngördüğü bir diğer güvence, seçimlerin yargı organlarının genel yönetimi ve denetimi altında yapılmasıdır.⁹⁴ Bu sistem kuvvetler ayrılığı ilkesine de daha uygun düşecektir; çünkü seçimlerin denetimi ve uyuşmazlıkların çözümünde verilecek kararlar yargısal nitelikte kararlardır. Ayrıca bu sayede meclis denetiminin sakıncaları ve kararların tarafsız olmadığı yönündeki şüpheler önlenerek ve halk için güvence önemli bir güvence olacaktır.⁹⁵ Seçimlerin temel ilkeleri içerisinde önemli bir yeri bulunan yargı gözetimi ve denetiminde seçim yapılması ve muhtemel uyuşmazlıkların yine yargı aracılığıyla çözüme kavuşturulması günümüzde seçimlere demokratik nitelik kazandırdığına inanılan önemli bir unsurdur.

⁹² Derdiman, *Anayasa Hukuku*, s.168.

⁹³ Süleyman Emre Zorlu, “5678 Sayılı Kanun’la Gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği Sonrası Cumhurbaşkanının Seçimi ve Demokratik Seçimin İlkeleri”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1, 2016, s.55.

⁹⁴ Süleyman Emre Zorlu, “5678 Sayılı Kanun’la Gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği Sonrası Cumhurbaşkanının Seçimi ve Demokratik Seçimin İlkeleri”, s.63.

⁹⁵ Tuğba Bayraktar, *Anayasa Mahkemesinin Çalışma ve Yargılama Usulleri*, Selçuk Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2013, s.18.

İKİNCİ BÖLÜM

SEÇİM YÖNTEMLERİ VE SEÇİM SİSTEMLERİ

I. SEÇİM YÖNTEMLERİ

Temsili demokrasinin sunduğu temel bileşenlerden birisi olarak seçme hakkının hayata geçirilmesi kapsamında, seçim yöntemleri ve seçim sistemleri konusu, demokratik rejimlerin yaygın olduğu modern dünyada giderek daha önemli hale gelmektedir. Demokratik rejimlerin tabir yerinde ise enerjisini oluşturan katılım olgusu, bu bağlamda seçme hakkı olarak öne çıkmakta ve bu hakkın kullanımını formüle etmek için ise seçim yöntemleri ve son tahlilde seçim sistemleri gündeme gelmektedir.

Temel hak ve özgürlükler bağlamında anayasa hukukunun önemli konularından birisini oluşturan seçme hakkını somutlaştıran bir araç olarak seçim yöntemleri ve seçim sistemleri konusu çalışmamızın bu bölümünde ayrıntılı olarak incelenecektir. Demokrasi ve seçme hakkı ile ilgili kavramsal bir irdelemenin ardından, özellikle üçüncü bölümde yer alan Türkiye özelindeki seçim sistemlerinin dünden bugüne gelişimi, durumu, sorunları ve çözüm arayışları hususunun daha iyi anlaşılması için, bu bölümde seçim yöntemleri ve seçim sistemlerini teoriden pratiğe geniş bir şekilde ele alacağız.

Seçim sistemlerinin hayata geçirilmesinde kullanılan usuller ya da “oyların temsilciliklere dönüştürülmesinde kullanılan teknik usuller”⁹⁶ anlamında seçim yöntemleri, farklı ülkelerdeki farklı koşullar ve tercih edilen seçim sistemi bağlamında farklı özellikler göstermektedir. Diğer bir ifade ile seçim sistemleri ve yöntemleri arasındaki yakın ilişki somut olarak seçim sistemleri bağlamında somutlaşmaktadır. Seçimin tek adlı mı yoksa liste usulüne göre mi yapılacağı hususu genellikle çoğunluk sistemi yöntemlerinin tanımlanmasında belirleyici olmaktadır. Diğer taraftan nispi temsil sisteminde ise, zaten sadece liste usulü kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, tek ya da iki turlu seçim tasnifi yalnızca çoğunluk sistemi bağlamında geçerlidir ve söz konusu usullerin nispi temsil

⁹⁶ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel esaslarına Giriş*, s.203.

sisteminde uygulanma imkânı bulunmamaktadır. Bu nedenle sözü edilen durum, seçim yöntemlerinin sınıflandırılması hususunda belirleyici olmakta ve konunun daha kolay anlaşılması bakımından bir çerçeve oluşturmaktadır.

Oy verme biçimlerini ifade eden seçim yöntemleri, oy vermenin kullanılma şekli ve derecesi bağlamında bir tasnife tabi tutulmaktadır. Kullanılan oyun hem sayısı ve hem de derecesi bakımından bir sınıflandırmaya gidilmektedir. Bu çerçevede, tekrarlanan seçim sayısı ve seçimin yapılaş şekli (çoğunluk ve nispi temsil) bağlamında seçim yöntemleri ilgili seçim sistemlerini oluşturmaktadır

A. Tek Adli Seçim

Bu seçim yönteminin en bariz özelliği ülkedeki her seçim çevresinden tek adayın seçilmesini öngörmesidir. Buna göre seçime giren partiler, her bir seçim çevresi özelinde tek aday belirler. Bu çerçevede seçmenler kullanma hakkına sahip bulundukları bir oyu, yalnızca tek aday için kullanırlar. Bu usulde tek aday küçük seçim çevrelerini temsil etmektedir.

Bu yöntem, basit çoğunluk usulü ile beraber uygulandığı takdirde seçim sonucu ilk turda belirlenir. Fakat mutlak çoğunluk uygulanırsa sonraki turlara da gereksinim duyulabilir. İlk turda belirli bir oya sahip partilerin katılabildiği bu sonraki turlara balotaj seçimi adı verilmektedir. Balotaj uygulaması, bir yandan seçmenin ilk turda açık bir seçme iradesini ortaya koymasını temin ederken, diğer taraftan partiler açısından sonraki turda bir gruplaşmaya imkân vermektedir.⁹⁷

Tek adli seçim yönteminin (dar bölge yöntemi) uygulamada, *iki turlu*, *tek turlu*, *tercihli oylu* ve *devredilen oy* olmak üzere dört farklı türü bulunmaktadır. Örneğin, *tek adli seçim yöntemi* Fransa’da *iki turlu* olarak uygulanırken, İngiltere’de *tek turlu* olarak uygulanmaktadır. Avustralya’nın tercih ettiği tek adli seçim biçiminin ise *tercihli oy* şeklinde olduğu görülmektedir.

⁹⁷ Fahir Armaoğlu, *Seçim Sistemleri*, Güney Matbaası, Ankara, 1953, s.30.

B. Listeli Seçim

Tek adaydan daha ziyade, çok sayıda adayın seçilmesinin söz konusu olduğu durumlarda, çoğunluk sistemi listeler kullanılmak suretiyle tatbik edilir. Her bir parti seçilmesi öngörülen temsilci sayısınınca isim tespit eder ve adayların isimleri listeler şeklinde oylamaya sunulur. Adaylarının isimlerinin bulunduğu parti listeleri, seçmenler tarafından üç değişik biçimde oya dönüştürebilirler.

İlk olarak *sabit liste* yönteminde seçmen, bir partinin listesi üzerinden hiçbir değişiklik yapmadan olduğu şekli ile oy sandığına atar. Söz konusu listeleri ve bu liste içindeki sıralanma partilerce hazırlandığından dolayı seçmen tarafından kullanılan oy, direkt olarak partiye verilmiş olmaktadır.

İkinci olarak, *karma liste* uygulamasında seçmen tarafından listede değişikliğe gidilebilmektedir. Söz konusu listeden bazı isimlerin yerine diğer listelerden veya bağımsız adaylardan farklı yeni isimleri yazmak mümkündür. Fakat seçilecek olan temsilcinin saptanması işi oldukça zor bir iştir. Oylama işlemi neticesinde öncelikle listenin aldığı oylar çerçevesinde kazandığı temsilci sayısı tespit edilir. Liste yer alan en çok şahsi oy almış adaylardan, tespit edilen temsilci sayısı kadarı seçilmiş sayılır.

Tercihli Liste (Alternatif Oy) uygulamasında ise seçmenin elinde bulunan listede yer alan isimler üzerinde herhangi bir değişikliğe gidilmeden yalnızca sıralamada değişikliğe gidebilir. Tercihle bulunduğu adayların yanına işaret koymak veya isim listesindeki sıralamayı şahsi tercihleri çerçevesinde tekrar düzenlemek suretiyle oyunu kullanma yoluna gider. Tercihle bulunma hususunda zorunluluk mevcut değildir. Seçmen hiçbir tercihte bulunmadan oyunu olduğu şekliyle de kullanabilir. Bu husustaki yani hangi şeklin kullanılacağı konusundaki belirleme yasal düzenlemeye tabidir.⁹⁸

⁹⁸ Bülent Özgül, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2002, s.56.

C. Birleşik Oy Pusulası

Bir seçim çevresindeki, seçime giren bütün partilerin yanı sıra bağımsız adayların, adları ile özel işaretlerinin yer aldığı listelere birleşik oy pusulası ismi verilmektedir. Söz konusu listelerde partili adayların isim ve soy ismine yer verilebileceği gibi aksi de mümkündür. Bu listelere, siyasi parti adaylarının adı ve soyadı yazılabileceği gibi yazılmayabilir de. Oy kullanma mahallinde seçmen, bu liste üzerinden parti veya bağımsız aday tercihinde bulunur. Birleşik oy pusulası yönteminin, *Yalnız Parti Adı Bulunan Birleşik Oy Pusulası* ve *Parti Adı İle Birlikte Aday Adı Yazılı Bulunan Birleşik Oy Pusulası* olmak üzere iki türlü uygulaması bulunmaktadır.

1. Yalnız Parti Adı Bulunan Birleşik Oy Pusulası

Birleşik oy pusulasına parti adaylarının ismi yazılmamış ise, seçim teşkilatı, siyasi partilerin kesin adaylarının ad ve soyadlarını liste sırasına göre basılı listeler haline getirir ve oy kullanma mahallinde/sandık alanında herkesin görebileceği yerlere asar. Bu yaklaşım, adayların bireysel desteklerini ve onlara karşı duyulan güven ve sempatiyi etkisizleştirip, arka plana atarken, belli bir siyasi programa ve fikri oluşuma dayanan siyasal partilerin ideoloji, program ve teşkilatına duyulan güven/ilgiyi önceler. Tercihleri kişiler yerine, siyasal partiye duyulan eğilim belirler. İlaveten, böylesi bir oy pusulasında tercihli oy kullanma imkânı mevcut değildir.

Seçmen siyasi partinin listesiyle bağlıdır; verdiği oy siyasi partinin aldığı oya göre, önce listenin 1. sırasındaki adayın, sonra 2., sonra 3. ve devamındakilerin seçilmesi için değerlendirilecektir. Seçmenin oyunu kullanmasındaki basitlik, sayım ve döküm işlemlerinde sağladığı kolaylık, bu tip birleşik oy pusulasının üstün yanını teşkil etmektedir.⁹⁹ Diğer taraftan seçmenlerin temsilcilerini belirlerken, tercihlerine getirdiği sınırlama ise olumsuz yani zayıf yanını oluşturmaktadır.

⁹⁹ Bülent Özgül, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, s.57.

2. Parti Adı ile Birlikte Aday Adı Yazılı Bulunan Birleşik Oy Pusulası

Bu türdeki oy pusulasının özelliği, seçmen yine siyasal partilere bağlı olarak oy kullanmakla birlikte; seçmenin pusulada hem siyasal partiler arasında hem de tercih ettiği siyasal partinin adayları arasında tercihte bulunma serbestisi ve imkânını beraberinde getirmesidir. Bu durum ise, seçmenin seçim tercihinde bulunurken, siyasal partilerin yanı sıra, adayların sahip bulunduğu niteliklerin etkilerine de açık bulunması neticesini beraberinde getirir. Bir partiye eğilimli bulunan seçmenin, bu parti listesinde yer alan adaylardan negatif olarak etkilenmesi ya da kendine yakın bulmadığı partinin adaylarından pozitif olarak etkilenmesi olası bulunmaktadır. Diğer bir deyişle böylesi bir durumda oy kullanma sırasında siyasi tercih değişiklikleri mümkün olabilir. Seçmenin en beğendiği, kendisini en iyi temsil edeceğini düşündüğü adayı tercih edebilmesi imkânının sunulmuş olması bu yöntemin pozitif yönlerinden birini oluşturmaktadır. Seçmenlerin eğitim seviyesi ve tercihi oy kullanma ile sayım/dökümün zorlukları ise bu yöntemin negatif yani olumsuz yanlarını oluşturmaktadır.

Gerçekte, her iki tip pusula da ayrı seçim sistemlerinin ve anlayışının ürünüdürler. Temsili demokrasilerde, temsilcinin, temsil edilenleri hangi oranda temsil ettiği önemli bir sorunsal niteliğini taşımaktadır. Temsilcinin, temsil ettiklerini en iyi biçimde temsil etmesi, temsil ettiği kesimlerin niteliklerini en yüksek oranda yansıtabilmesi ve onların menfaatlerini savunması gereklidir.¹⁰⁰ Böylesi bir yaklaşımla, topluluk unsurlarının kendilerini temsil edecek kişiyi hür iradesiyle belirlemelerine imkân verecek bir aracın üstünlüğü tartışmadan varestedir. İlgili düzenleme ve tercihin siyasal iktidarların uhdesinde bulunduğu bu aracın uygulamada bir takım toplumsal ve yerel nitelikler çerçevesinde olumsuz işlevler sergileyerek sorunlara neden olma potansiyeli de her zaman mevcuttur.

II. SEÇİM SİSTEMLERİ

Seçim sistemi, (aynı zamanda bir *oylama sistemi*) kendilerine memuriyet, temsil yetkisi veya bir vekalet verilecek, kanuni şartlara uygun kişilerin, bir kısım veya bütün

¹⁰⁰ Bülent Özgül, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, s.58.

vatandaşlar tarafından tercih ve tespit edilmesi işlemine dair sistemdir. Bu kapsamda seçim sistemlerini geniş ve dar anlamıyla ele almak mümkündür.

A. Geniş ve Dar Anlamıyla Seçim Sistemi

Seçim sistemleri konusunda, içerik bağlamında geniş ve dar anlamda olmak üzere ikili bir ayırım yapılmaktadır. Oyları parlamentoda sandalyelere dönüştürmek için uygulanan bir yöntem anlamındaki bir seçim sistemi anlayışı dar anlamda seçim sistemi tanımını ifade ederken, bu önemli işlev ve niteliğin yanı sıra, seçim çevrelerinin büyüklüğü, seçim barajları, artık sandalyelerin ülke ya da bölge düzeyinde dağıtım imkânı, bloke ya da karma liste gibi seçim sisteminin diğer niteliklerinin de göz önünde bulundurulduğu bir yaklaşım ise geniş anlamda seçim sistemi tanımını ifade etmektedir. Bu çerçevede, aslında seçim formülü olarak da isimlendirilebilecek olan dar anlamdaki seçim sisteminin ötesinde, "seçim sistemi" deyiimi seçimlerin bütün niteliklerini kapsayan daha geniş bir kavram olarak kullanılmaktadır

Geniş anlamda seçim, birden çok seçenek arasında yapılan tercihi ifade eder. Burada bir anayasa hukuku ve siyasal bilim terimi olarak seçim, daha dar bir anlam taşımaktadır: Bir kamu görevini yürütecek kişi veya kurulun, ilgili seçmenlerce, çok sayıda aday arasında yapılacak tercihlerle belirlenmesi. Parlamento ve yerel yönetimler gibi çeşitli kamu makamları için yapılan seçimlerden söz edildiği zaman kastedilen, bu dar anlamda seçimdir. Bu bağlamda seçilen ve seçenlerin konumunu ve/veya işlemin niteliğini gösteren ifadelerle seçim, kısaca, “yönetenlerin yönetilenlerce belirlendiği/yetkilendirildiği işlem” şeklinde de ele alınabilir.¹⁰¹ Seçimin yalnızca hukuk boyutunun ele alınmadığı, seçim sisteminin özgürlükler düzeni üstüne kurulduğu, seçimin arka planında yer alan ve alt yapısını teşkil eden temel hususların bütüncül bir şekilde ele alındığı sistem ya da yaklaşım geniş anlamda seçim sistemini ifade etmektedir.¹⁰²

Dar anlamda seçim çerçevesinde seçme ve seçilme hakkı, seçim çevreleri, seçim sürecinin başından sonuna kadar, yani adaylık başvurusundan seçmenlerin oy

¹⁰¹ Hikmet Sami Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 23, Ankara, 2006, s.76.

¹⁰² Hasan Tunç, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Nobel Kitabevi, Ankara, 1999, s. 139.

kullanmasına ve sonuçların açıklanmasına kadar yapılan tüm işlemler, bunları yapan kişi ve kuruluşlar (siyasal partiler), seçim sürecini yöneten ve denetleyen kurumlar ile ilgili kurallar, geniş anlamda seçim sistemini oluşturur. Geniş anlamda seçim sistemi, bir ülkedeki siyasal sistemin, bu arada özgürlükler rejiminin bir parçasıdır; ondan bağımsız olarak düşünülemez.¹⁰³

Geniş anlamda seçim sisteminin bir parçası olarak, seçmenlerce kullanılan oyların değerlendirilmesine ve seçim konusu kamu görevi için seçilen kişi veya kurul üyelerinin belirlenmesine ilişkin yöntem ve teknikler ise dar anlamda seçim sistemini oluşturur. Seçim sistemleri ile ilgili tartışmaların odağında da genellikle dar anlamda seçim sistemi bulunmaktadır. O kadar ki, tersine bir açıklama olmaksızın seçim sistemlerinden söz edildiği zaman kastedilen, dar anlamda seçim sistemidir.¹⁰⁴

Seçim sistemi veya oylama sistemi, seçimlerin ve referandumların nasıl yapıldığını ve sonuçlarının nasıl belirlendiğini belirleyen bir kurallar dizisidir. Seçim sistemleri siyasette hükümetleri seçmek için kullanılırken, iş dünyasında, kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda ve gayri resmi kuruluşlarda siyasi olmayan seçimler yapılabilir. Bu kurallar, oy verme sürecinin tüm yönlerini düzenler: seçimler gerçekleştiğinde, kimlerin oy kullanmasına izin verilir, kim aday olabilir, oy pusulaları nasıl işaretlenir ve kullanılır, oylar nasıl sayılır, oyların seçim sonucuna nasıl yansıdığı, kampanya harcamaları ve sonucu etkileyebilecek diğer faktörler. Siyasi seçim sistemleri, anayasalar ve seçim yasaları tarafından tanımlanır, tipik olarak seçim komisyonları tarafından yürütülür ve farklı makamlar için birden çok seçim türünü kullanabilir.

Ülkelerin siyasal örgütlenmelerinin yanı sıra siyasal partilerin durumu da seçim sistemlerinden etkilenmektedir. Bunun yanında seçim sistemleri meclis aritmetiğinin ortaya çıkmasını da önemli derecede etkilemektedir. Bu nedenle genel olarak iktidar partileri geleceğe dönük olarak daha çok temsilciyi meclise sokmayı temin edecek, muhalefet, iktidarı azınlık haline düşürmeyi mümkün kılacak, küçük partiler ve bağımsızlar da kendi

¹⁰³ Bülent Daver, “Anayasal Yargı ve Seçim Sistemleri”, *Anayasa Yargısı 5, Anayasa Mahkemesi’nin 26. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler*, 25-26 Nisan 1988, Ankara, 1989, s.137.

¹⁰⁴ Hikmet Sami Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, s.77.

temsilcilerini meclise taşıyabilecekleri bir seçim sistemi tesis etmek gayreti ve çabası içindedirler.¹⁰⁵

Oyların milletvekilliğine dönüştürülmesi bağlamında teknik bir usul olarak seçim sistemleriyle, partilerin almış oldukları oy çerçevesinde belli bir seçim çevresinde ne kadar milletvekili çıkaracakları tespit edilmektedir. Diğer bir ifade ile, partilerce alınan oylara tekabül eden milletvekili sayıları seçim sistemleri adı verilen önceden tespit edilmiş formüller kullanılmak suretiyle belirlenmektedir.

Literatürde farklı tasnifler yer almakla birlikte dar anlamda seçim sistemlerini genel olarak çoğunluk sistemi, nispi temsil sistemi ve karma sistemler olmak üzere üçlü bir ayrıma tabi tutmak mümkündür. Çoğunluk sistemini kendi arasında tek turlu ve iki turlu çoğunluk sistemi olmak üzere iki başlık altında ele alabiliriz. Tek turlu çoğunluk ve iki turlu çoğunluk sisteminin her birinin tek- isimli ve listeli olarak iki türlü uygulaması söz konusudur. Nispi temsil sistemi ise, başlıca olarak ülke düzeyinde ve seçim çevresi düzeyinde uygulama bulmaktadır. Seçim çevresi düzeyindeki uygulamanın, en büyük artık, en kuvvetli ortalama, mili bakiye ve d'hondt olmak üzere dört farklı usulü vardır.

Seçim sistemleri konusunda, çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemini birlikte kullanmayı tercih eden ülkeler de bulunmaktadır. Almanya, İtalya, İspanya ve Japonya gibi ülkeler, parlamento üyelerinin bir kısmını çoğunluk sistemi ve diğer bir kısmını da nispi temsil sistemini kullanmak suretiyle teşkil etmektedir.¹⁰⁶ Bu usulü karma seçim sistemi olarak adlandırmak mümkündür.

B. Çoğunluk Sistemi

Basit ve düz bir mantığa dayanan çoğunluk sistemine göre, belirli bir seçim çevresinde en çok oy alan parti, ilgili seçim çevresindeki bütün milletvekilliklerini kazanmaktadır. Uygulamada, tek-turlu çoğunluk sistemi ve iki-turlu çoğunluk sistemi olmak üzere iki farklı türü bulunan çoğunluk sistemi, kullanılan geçerli oyların çoğunluğunu sahip olan aday veya listenin kazandığı en yalın sistem olarak kabul edilmektedir.

¹⁰⁵ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Beta Yayını, İstanbul, 2003, s. 274.

¹⁰⁶ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, s.203, 204.

Çoğunluk oylaması, adayların ikinci tur seçimlerde veya son tur oylamada seçilmek için oyların çoğunluğunu alması gereken bir sistemdir (ancak bazı durumlarda, hiçbir adayın bir sonuç elde edememesi durumunda son turda yalnızca çoğulculuk gerekir). Çoğunluk sisteminin iki ana biçimi vardır; biri sıralı oylama kullanılarak tek bir seçimde, diğeri ise aday alanını art arda daraltmak için birden çok seçim kullanılarak gerçekleştirilir. Her ikisi de öncelikle tek üyeli seçim bölgeleri için kullanılır.¹⁰⁷

1. Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

Dar bölge sistemi olarak da adlandırılan tek turlu çoğunluk sistemi, belli bir seçim çevresinde, adaylar arasından en çok oy alan temsilcinin seçilmesini öngörmektedir. Seçim çevresinden tek bir temsilcinin (aday ya da belli bir partinin adayları) seçilmesi sonucunu beraberinde getiren tek-turlu çoğunluk sisteminin uygulamadaki klasik örneği İngiltere'dir. Bu sistem basit çoğunluk ya da nispi çoğunluk sistemi olarak da isimlendirilmektedir ve tek-isimli ve listeli olarak iki farklı biçimde uygulanmaktadır.¹⁰⁸

2. İki Turlu Çoğunluk Sistemi

İki tur ihtimali üzerinden yapılması öngörülen seçimlerde, ikinci turda çoğunluğun sağlanması olarak ifade edebileceğimiz iki-turlu çoğunluk sisteminde ikinci tur, genellikle, birinci turda adayların belirlenen çoğunluğu elde edememesi durumunda, en yüksek oy alan belli sayıdaki adaylar arasında istenen çoğunluğa ulaşılması için öngörülür. Bu şekilde, adayların sayısında kendi kendine bir azalma sağlanmasının yanı sıra, seçmenin yoğunlaştığı adayların yeniden seçmenlere sorulması temin edilmiş olur.

İlk ya da ikinci turda öngörülen çoğunluk, basit, salt ya da nitelikli çoğunluk biçiminde öngörülmüş olabilir. Çoğunluk sistemi beraberinde güçlü ve istikrarlı hükümetler getirir. Bu sistem, nispi temsile kıyasen, adayların daha yakından tanınması imkânı sağlar. Çoğunlukta verilen oylar, hükümetin kurulması hususunda da belirleyici bir katkı sağlar. Bu sistem, partilerin kendi aralarında birleşmelerine kadar varabilecek iş birliklerine zemin hazırlar, ilgili aktörleri bu yönde zorlar. Sonuç itibarıyla bu sistem, iki ya da

¹⁰⁷ Saim Sezen, *Seçim ve Demokrasi*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994, s.164.

¹⁰⁸ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, s.205.

üç gibi, az sayıdaki partinin bulunduğu bir sistemi besler.¹⁰⁹ Bunun yanında çoğunluk sistemi, seçmenin bir bölümünün oyunun hiç dikkate alınmaması gibi bir sonuca sebebiyet vermesinden dolayı adil olmadığı yönünde eleştirilere maruz kalmaktadır. Öngörülen çoğunluğa ulaşma bağlamında birden fazla turun öngörülmesinden ötürü de masraflı bir yöntemdir.¹¹⁰

İki-turlu çoğunluk sistemi, *tek isimli* ve *listeli* olmak üzere iki farklı şekilde uygulanmaktadır. Bunlardan “*tek-isimli iki turlu çoğunluk sistemi*”nde ülke her biri yalnızca bir milletvekili çıkaran seçim çevrelerine bölünür. İlk turda, bir adaya geçerli oyların mutlak çoğunluğunu, yani yarıdan bir fazlasını elde edebilirse, o aday seçilmiş olur ve böylece ikinci tura ihtiyaç kalmaz. Aksine, birinci turda hiçbir aday mutlak çoğunluğu elde edememişse, belli bir süre sonra (bir ya da iki hafta gibi), bu seçim çevresine ikinci tur oylamaya gidilir. Bu tura ilk turda en çok oy almış iki aday veya belli oranın üstünde oy alabilmiş adaylar katılır. İkinci turda mutlak çoğunluğa bakılmaz ve en çok oyu almış olan aday kazanmış olur. Fransa’da Üçüncü ve beşinci Cumhuriyet dönemlerinde uygulanan bu sistem literatürde Fransız sistemi olarak adlandırılmaktadır.¹¹¹

İki-turlu çoğunluk sisteminin diğer uygulama biçimini ise “*listeli iki turlu çoğunluk sistemi*” oluşturmaktadır. Ülkenin her birisi birden fazla milletvekili çıkaran seçim çevrelerine bölündüğü bu sistemde, partiler liste halinde o seçim çevresinin çıkaracağı sayıda aday gösterirler. Seçmenin bir partiye diğer bir deyişle listeye oy verdiği bu sistemde seçimin iki turda yapılma ihtimali bulunmaktadır. İlk turda, bir parti bu seçim çevresinde oyların mutlak çoğunluğunu elde etmişse bu parti milletvekilliklerinin hepsini kazanmış olacağından ikinci tura gerek kalmaz. Aksine, ilk turda herhangi bir parti mutlak çoğunluğu temin edememişse, belli bir süre sonra ilk turda en çok oyu almış iki partinin ya da belli bir oranın üstünde oy almış partilerin katılabileceği ikinci tur oylama yapılır. Bu turda mutlak çoğunluk aranmaz ve en çok oyu alan aday kazanmış olur. Uygulamada istisnai bir nitelik taşıyan bu sistem Fransa’da 1885 seçimlerinde uygulanmıştır. Yine

¹⁰⁹ Derdiman, *Anayasa Hukuku*, s. 160.

¹¹⁰ Servet Armağan, *Türk Esas Teşkilat Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, No: 580, İstanbul, 1979, s. 130-135.

¹¹¹ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, s. 208.

günümüzde, nüfusu 3500'den az belediyelerde, belediye meclis üyelerinin seçimine matuf olarak Fransa bu sistemi uygulamaktadır.¹¹²

C. Nispi Temsil Sistemi

Seçime katılan partilerin her birinin seçmenlerden aldıkları oy oranı çerçevesinde milletvekili çıkarmalarını öngören nispi temsil sistemi, tek milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde teknik olarak uygulanamayacağından dolayı, doğası gereği listeli seçim usulü mahiyetinde uygulama bulmaktadır.

Seçmen iradesinin temsilcilerin seçiminde temsilde adalete en uygun orantılılıkta yansıdığı bir sistem olarak nispi temsil uygulamasında, oyların dağılımının, seçmen iradesini temsilcilerin seçilmesi bağlamında, optimum bir oransallıkta yansıtması amaçlanmaktadır. Bu sistemde ana tema, “oyların kaybolmasının önlenmesi açısından fayda” prensibidir.¹¹³ Nispi temsil sistemi bu anlamda seçime giren her bir partiye aldığı oy oranında temsil edilme imkânı ve fırsatı tanımaktadır.

Nispi temsil sisteminde, herhangi bir seçim çevresinde alınan oyların belirlenen çevre seçim sayısına bölünmesi neticesinde, açıkta kalmış olan artık oyların temsilci sayısına göre dağılımı, sistemin “olmazsa olmaz” tamamlayıcısıdır. Nispi temsil sisteminde sözü edilen artık oyların temsilcilere göre dağıtılması hususunda çeşitli usul ve yöntemler belirlenmiştir. En fazla artık oy usulü, en yüksek ortalama usulü, en fazla oy usulü, milli bakiye usulü ve d'hondt usulü bu bağlamda geliştirilen usuller olarak burada sayılabilir.¹¹⁴

Nispi temsil sisteminde seçim çevresi ne kadar küçük ise, o kadar adaletsizdir; çoğunluk sistemine yaklaşır. Seçim çevresi büyüdükçe temsilde orantılılık seviyesi de artar. Bütün ülke tek bir seçim çevresi olarak kabul edilirse “tam nispi temsile dönüşmüş olur. Diğer bir ifade ile orantılılık en üst seviyeye çıkar. Ancak nispi temsil usulü genel olarak seçim çevresi seviyesinde uygulanırken istisnaen ülke düzeyinde uygulanır. Bu sebepten

¹¹² Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, s. 209.

¹¹³ Armağan, *Türk Esas Teşkilat Hukuku*, s. 148.

¹¹⁴ Derdiman, *Anayasa Hukuku*, s. 161-164.

dolayıdır ki nispi temsil usulünün seçim çevresi düzeyinde ve ulusal düzeyde olmak üzere iki farklı şekli bulunduğunu söyleyebiliriz.¹¹⁵

1. Ulusal Düzeyde Nispi Temsil

Bütün ülkenin tek seçim çevresi olarak kabul edildiği ulusal düzeyde nispi temsil usulünde, bu ülke parlamentosunda yer alan bütün milletvekilleri sözü edilen ulusal seçim çevresinden seçilmektedir. Seçime katılan her partinin parlamento üye sayısının tamamı kadar aday göstermek zorunda olduğu ulusal düzeyde nispi temsil sisteminde, her parti ülke düzeyinde aldığı oy ile orantılı olarak milletvekili çıkarma hakkını elde eder. Bunu hesaplamaya matuf olarak öncelikle, kullanılmış olan geçerli oylar meclis üye tam sayısına bölünmek suretiyle ulusal seçim kotası tespit edilir. Müteakip olarak ise, her bir partinin almış olduğu oy, tespit edilmiş olan ulusal seçim kotasına bölünmek suretiyle çıkarılacak milletvekili sayısı bulunur. Nispi temsil sistemi, tam nispi temsil sistemi olarak da adlandırılmaktadır.

Değişmez tek sayılı olanı da dahil olmak üzere, ulusal artık yöntemi de temsilde orantıyı sağlama bakımından bu sisteme yaklaşmaktadır. Nitekim bu yöntemlerin hepsine “tam olarak uygulanan nispi temsil” sistemi adı verilmektedir.¹¹⁶

2. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi Temsil

Her bir partinin ilgili seçim çevresinde çıkacak milletvekili sayısınınca adayları içeren bir listeyle seçime katıldığı “seçim çevresi düzeyinde temsil sistemi”nde, seçmenler partilerin adaylarına oy vermektedir. Bu usulde temel kural partilerin aldığı oy oranında temsilci çıkarması olmakla birlikte, partilerin kaçar milletvekili çıkaracağının belirlenmesi için bazı işlemlerin yapılması gerekmektedir.

Bu kapsamda ilk olarak, ilgili seçim çevresinde kullanılmış geçerli oyların çıkarılacak olan milletvekili sayısına bölünmesi suretiyle elde edilecek “seçim kotası” belirlenir. Daha sonra ise, her bir partinin bu seçim çevresinde aldığı oy elde edilen bu sayıya

¹¹⁵ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, s. 210.

¹¹⁶ Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, s. 121; Teziç, *Anayasa Hukuku*, s. 289.

bölünerek seçime giren partilerce çıkarılacak milletvekili sayıları bulunur. Ancak, elde edilen kota sayısı ile partilerce alınan oylar arasında kat ilişkisi olmadığından ve bazı partiler seçim kotasının altında kalabileceğinden, yapılacak işlem sonunda doğal olarak artık oylar, dolayısıyla da partilere dağıtılmamış milletvekilliklerinin kaldığı görülecektir.¹¹⁷

Değerlendirilmemiş oyların ve açıkta kalan milletvekilliklerinin değerlendirilmesinde çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Ne var ki, bunun için başvurulacak hiçbir teknik bütün oyların değerlendirilmesine ve partiler arasında tam olarak orantılı sonuçların ortaya çıkmasına imkân vermemektedir. Bu çerçevede dünyada tatbik edilen belli başlı usulleri burada ele almak yararlı olacaktır.

a. En Büyük Artık Usulü

Bu yöntemde, ilk olarak milletvekillerinin seçim sayısına göre parti listeleri arasında dağıtılmasından sonra, partilerin artan oyları büyüklükleri esas alınarak sıralanır ve açıkta kalan sandalyeler bu sıraya göre partilere dağıtılır. Bu yöntem 1993'e kadar İtalya'da Millet Meclisi seçimlerinde ve 1951'den 1969'a kadar İsrail'de uygulanmıştır.¹¹⁸ En büyük artık usulü küçük partiler lehine sonuçlar ortaya koyar.

Örneğin; 30.000 oyun kullanıldığı bir seçim çevresinde 3 temsilci çıkarılması öngörülmüş olsun. Seçime giren A partisi 24.000, B partisi 4.500 ve C partisinin 500 oy aldığını varsayalım. Bu halde, seçim çevresi sayısı 10.000 olduğu için, A partisi 2 milletvekili çıkarmış olacaktır. Kalmış olan 1 milletvekilliği de en büyük artık oyu alan B partisinin olacaktır.

b. En Yüksek Ortalama Usulü

Bu yöntemde, dağılmayan temsilciliğin tespiti için seçime giren partilerin çıkarmış oldukları üye sayısına "1" rakamı eklenerek elde edilen sayı, partilerce alınan oy miktarlarına bölünür ve açıkta kalan ilk milletvekilliği böylece elde edilen en yüksek sayıyı

¹¹⁷ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, s. 212-213.

¹¹⁸ Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, s. 122.

(ortalamayı) tutturana partiye verilir. Bu işlem, açıkta kalan milletvekillikleri tüketilinceye kadar tekrarlanır ve her seferinde bölme işlemi bir önceki aşamadaki sayıya “1” eklenerek yapılır. Her parti için bu bölme işlemi gerçekleştirildikten sonra, sıralama çerçevesinde, bölüm işlemi sonucunda en yüksek oyu almış olan parti milletvekilliğini kazanmış olur.

Bu yöntem büyük partilerin lehine sonuçları beraberinde getirir. Ağırlıklı olarak İsrail ve Avusturya’da uygulanan bu usul, Lüksemburg, Hollanda ve İsviçre gibi ülkelerde de bazı durumlarda uygulanmaktadır.¹¹⁹

c. Milli Bakiye (Ulusal Artık) Sistemi

Adından da anlaşılacağı üzere milli bakiye sistemi, artık oyların ulusal düzeyde paylaştırılmasını öngören bir sistemdir. Burada öncelikle, ülke genelindeki açık milletvekillikleri ve artık oyların tamamı tek bir havuzda toplandıktan sonra, ülke düzeyindeki artık oylar açık bulunan milletvekilliklerine bölünmek suretiyle “ulusal seçim kotası” tespit edilir. Daha sonra ise, her bir partinin artık oylarının toplamı bu kotaya bölünmek suretiyle partilerin ulusal artıktan alacağı milletvekili sayısı belirlenir. Bu sistem Türkiye’de 1965 genel seçimlerinde uygulanmıştır.

Oy kullanan farklı seçmen eğilimlerini en iyi yansıtan usul olarak bilinen milli bakiye sisteminde çok küçük partilerin bile temsilci çıkarmaları söz konusu olabilir. Bu sistem, temsilde adalet ilkesi bakımından üstün olmakla birlikte, siyasal istikrarsızlığa yol açtığı ve parçalı bir siyasal yapıya sebebiyet verdiği yönünde eleştirilere maruz kalmaktadır.¹²⁰

Bu sistemde, siyasi partilerin çıkaracakları temsilcilerinin kimler olacağını nasıl belirleyecekleri hususu büyük önem taşımaktadır. Aday listesi düzenlemelerinin, temsilciliklerin, ilk sıradakinden itibaren dağıtılacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Milli bakiye sisteminde, seçilemeyen temsilcilikler için, partilerin seçimlerde gösterdikleri adayları değiştirmemeleri gerekir. Zira bu modelde seçim ulusal artıkları da bölüştürdükten sonra bitmiş olduğundan, partilerin, artan oyları karşılığında gösterecekleri adaylar,

¹¹⁹ Derdiman, *Anayasa Hukuku*, s. 162; Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, s. 122

¹²⁰ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, s. 215.

yeni adaylar olamaz. Aksi durum hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmaz. Yine, bu sistemin bir diğer sorunu da son temsilcinin seçilmesi için alması gereken ulusal seçim sayısını hiçbir temsilcinin veya partinin tutturamaması halinde ortaya çıkar.¹²¹ Böylesi bir durumda, en yüksek artık oy yöntemi ya da diğer yöntemlerden birine başvurmak gerekecektir.

d. D'hondt Sistemi

Nispi temsilin bir yöntemi olan d'hondt sisteminde, her partinin aldığı geçerli oylar, 1'den başlamak üzere o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölme işlemine tabi tutulur. Daha sonra ise, bölme işlemi neticesinde elde edilen sayılar büyüklük sırasına göre sıralanır. Bu sayıların her biri hangi partilerin listelerine karşılık geliyorsa, bu partiler o kadar temsilci çıkarmış olurlar. Bu yöntemin uygulandığı ülkeler arasında Avusturya, Belçika, Finlandiya, Hollanda, İzlanda, Türkiye ve 1993 yılındaki seçim reformuna kadar senato seçimleri bağlamında İtalya ifade edilebilir. d'hondt sistemi de en yüksek ortalama usulüne benzer şekilde nispeten büyük partileri kayırmacı bir yöntem olarak ele alınabilir.¹²² Bu sistemde kendi içerisinde bölge veya ülke barajlı ve barajsız olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu usul, seçim çevrelerinde kullanılan geçerli oyların partilerin/bağımsızların temsilci adaylarına, artık oy bırakmadan dağıtımına imkân veren, artık oy bırakan diğer usullerden farklı, kendine özgü bir nispi temsil sistemi olarak değerlendirilebilir. Bu sistemde, değişmez seçim sayısı veya çevre sayısı gibi, temsilciliklerin seçilmesi için alınması gereken oy miktarlarına ilişkin seçim sayısı yöntemi de uygulanmaz. Bunların yerine her bir temsilciyi seçmeye yarayan, en yüksekten en alta doğru sıralandığında temsilcilerin seçilmesine yarayan oransal sayılar vardır.

Bölge Barajı: Her seçim çevresinde bir partinin milletvekili çıkarabilmesi için oy sayısı, oranı ya da ondalık birim olarak bir baraj belirleniyor ve bunun altında kalan partiler hesaplamaya dahil edilmiyor.

Ülke Barajı: Ülke genelinde oy oranı belli bir düzeyin altında kalan partiler milletvekili çıkaramıyor. Türkiye'de şu an %7 ülke barajıyla birlikte D'Hont Nispi Temsil Sistemi uygulanıyor.

Barajsız: Burada başka kriterlere girmeden, bölünme yoluyla elde edilen oy miktarlarına göre dağılım yapılıyor.

¹²¹ Derdman, *Anayasa Hukuku*, s. 163.

¹²² Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, s. 122; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, s. 216.

Örneğin, 30.000 bin oyun kullanıldığı bir seçim çevresinde 3 temsilci çıkarılması öngörülmüş ise; seçime katılan A Partisi 15.000, B Partisi 10.000, C Partisi 5.000 oy almış olsun. Bu durumda A, B, C partilerinin oyları sırasıyla çıkarılacak temsilci sayısı olan üçe kadar bölünecektir. A Partisi için: $15.000/1=15.000$; $15.000/2=7500$; $15.000/3=5000$, B Partisi için: $10.000/1=10.000$; $10.000/2=5.000$; $10.000/3=3.333.3$ ve C Partisi için: $5.000/1=5.000$; $5.000/2=2.500$; $5.000/3=1.666.6$. Bu işlemlerle ortaya çıkan bölümleri, karşılıklarına partilerini de işaretlemek suretiyle üstten alta doğru sıralayalım: 15.000-A; 10.000-B; 7.500-A. Bu sıralamaya göre 2 temsilci A Partisinden, 1 temsilci de B Partisinden çıkmış olacaktır.¹²³

D. Karma Sistemler

Çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemindeki mevcut sakıncalar, yeni sistemler aranmasında önemli bir etken olmuştur. İlk çalışmalar, genellikle bu iki temel sistemin çeşitli karmaları üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Sonuç olarak, çoğunluk sisteminin ağır bastığı, nispi temsil sisteminin ağır bastığı ya da her ikisinin eşit derecede kullanıldığı sistemler ortaya çıkmıştır. Japon seçim sistemi, çoğunluk usulü ağırlıklı uygulamayı içeren en iyi örneklerden biridir.

Dengeli karma sistem yani nispi temsil sistemi ile çoğunluk sistemine eşit ağırlık verilen uygulamalara ise Almanya'da birinci meclis olan Bundesbag üyelerinin seçimi örnek olarak verilebilir. Bu sistemde öncelikle çoğunluk usulüne göre seçilen temsilcilerin sayıları belirlenmektedir. Bu sonuçların alınmasından sonra ulusal düzeyde parti partili sitelerinin nispi temsile göre paylaşılması yapılmaktadır.¹²⁴

Temsilcilerin seçiminde çoğunluk sistemi ile nispi temsil sisteminin birlikte kullanıldığı Almanya, İspanya, İtalya ve Japonya gibi ülkeler, ağırlıkları ve uygulama yöntemleri farklı olmak üzere karma bir sistemi tercih etmektedirler. Diğer bir ifadeyle, bu

¹²³ Derdiman, *Anayasa Hukuku*, s. 164.

¹²⁴ Derdiman, *Anayasa Hukuku*, s. 165; Bülent Özgül, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, s. 86

Ülkelerin parlamentolarında görev alan milletvekilleri çoğunluk sistemi ve nispi temsil sisteminin bir karma uygulaması çerçevesinde seçilmektedir.

“ounluk Yöntemi Ağırlıklı Karma Sistemler” olarak bilinen Japon seçim sistemi, böyle bir yöntemi içeren en iyi örneklerden birisidir. Burada tek turlu çoğunluk sisteminin uygulanması söz konusudur. Seçim iki bölgeden daha fazla yerde milletvekilliinin daıtılacaı seçim çevresinden oluşmuştur. Mevcut olan milletvekilliği sayısından az ya da çok aday belirtmek seçim sisteminde bazı adaletsizliklere yol açabilir.

Diğer taraftan “Nispi Temsil Yöntemi Ağırlıklı Karma Sistemler” uygulaması kapsamında ise, listelerde sandalye dağılımından pay almak için, belirli bir oy barajını ama zorunluluğunu getirebilir. Bazı lkeler bunu nüfusa göre hesaplarken; bazı ülkeler de yasa tarafından belirlenen % 3, % 4, % 7, % 10 gibi oranlarda değişen sınırı geçmek için uraırlar. Yine listeler arasında oyların mutlak ounluunu geçenler sandalyelerin tamamını alırlar. Sandalyeler listelere arasında en yüksek ortalama yöntemine göre dağıtılır. Diğer yandan, aktarılabılır tek oy ile oyları seçim katsayısını geçebilen her aday seçilmiş sayılır. Seçim katsayısı, geçerli oy sayısının, milletvekili sayısının bir arttırılması ile elde edilen sayıya bölünmesi ve bir eklenmesiyle bulunur. Her bir seçmenin bir oyu mevcut bulunmaktadır. Sistemde, seçmenlere ikinci tercihlerini de yazabilecek bir yöntem uygulanır.¹²⁵

Yine “Dengeli Karma Sistemler” modelinde ise nispi temsil sistemi ile çoğunluk sistemine eşit ağırlık verilir. lke çok sayıda seçim bölgesine bölünür. Her seçim bölgesinde en fazla oyu alan parti, o seçim bölgesindeki sandalyeleri alır. Diğer partiler tarafından elde edilen oylar ulusal düzeyde toplanır ve geri kalan milletvekilliği sayısı nispi temsil sistemi ile dağıtılır. Bu sistem temsilde adaleti, partilerin etkisini, seçmen ve aday özgürlüğünü uzlatırmayı amaçlamaktadır.¹²⁶

¹²⁵ Bülent zgl, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model nerisi*, s. 87.

¹²⁶ Bülent zgl, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model nerisi*, s. 89.

Bazı ülkelerde, yasama organını seçmek için karma sistemler kullanılmaktadır. Bunlar, paralel oylamayı (karma üye çoğunlukçu olarak da bilinir) ve karışık üye nispi temsili içerir.

Yirmi ülkede kullanılan telafi edici olmayan, paralel oylama sistemlerinde bir yasama organının seçilmesinin iki yöntemi vardır; üyeliğin bir kısmı tek üyeli seçim bölgelerinde çoğul veya çoğunluk oyu ile ve diğer kısmı nispi temsil ile seçilir. Seçim bölgesi oylarının sonuçları, orantılı oylamanın sonucu üzerinde hiçbir etkiye sahip değildir.

Telafi edici karma üye temsiliinde, orantılı oyların sonuçları, seçim bölgesinde kazanılan sandalyeleri dengelemek için ayarlanır. Sekiz ülkede kullanılan karma üyeli oransal sistemlerde, partilerin oy paylarıyla orantılı bir sandalye sayısına sahip olmalarını sağlamak için yeterli tazminat bulunmaktadır.

E. Seçim Sistemlerine İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Halk oyu ile göreve gelen seçilmiş kişi ya da makamların toplumu siyasal olarak yönetebilmesi demokrasilerin temelini oluşturmaktadır. Temelinde seçme ve yönetme hakkının ete kemiğe bürünmesi olan seçim, birtakım seçim yöntemleri ve bu bağlamda seçim sistemleri ile reel hale gelmektedir. Ülkelerin anayasalarında bir taraftan temel hak ve özgürlükler konusunda bir çerçeve oluşturulurken, diğer taraftan siyasal sistemin yapısal ve işlevsel boyutu ile ilgili olarak seçme yöntemi ve seçim sistemleri konusunda bir tercih ortaya konmakta ve bu kapsamda ilgili seçim kanunları ile de seçim sistemi ayrıntılandırılmaktadır.

Demokrasinin temelini teşkil eden seçimler, oy verme işlemi aracılığıyla yönetime muvafakati sağladığı gibi meşruiyet zemininin oluşturulmasında önemli bir rol oynar. Meşru bir iktidardan söz edebilmemiz için, yönetilenlerin rıza ve muvafakati bulunması gerekir ki demokrasilerde bu, temel olarak seçimlerle temin edilir. Bu ise düzenli aralıklarla yapılacak seçimleri gerekli kılmaktadır. Demokratik bir rejimin varlığı bağlamında seçim zorunlu olmakla birlikte, tek başına yeterli değildir. Seçim yapılacak ülkede, demokratik bir rejimin diğer zorunlu unsurlarından olan temel hak ve hürriyetler de tanınmış ve koruma altına alınmış olmalıdır.

Diğer bir deyişle seçme hakkının somutlaşması bağlamında seçim yöntemlerinin sistemleştirilmesi sonucunda seçim sistemleri oluşmakta ve aracın kullanımıyla seçimde alınan oylar temsilciliklere yani sandalyelere dönüşmektedir. Seçme ve yönetme hakkının soyutta somuta dönüşmesini sağlayan seçim sistemleri genel bir yaklaşımla çoğunluk, nispi temsil ve karma sistemler olarak tasnif edilmekte bu üç sistemin farklı versiyonları da ülkelerin, toplumların siyasi- idari geleneklerine ve demokrasi tecrübelerine ve bu bağlamdaki birikimlerine göre uygulanmaktadır.

Burada sözü edilen seçim sistemlerinden her birinin kendine özgü üstünlükleri ya da zayıf yanları olabilmektedir. Genellikle, yönetimde istikrar ve temsilde adalet ilkesinin dengeli bir şekilde uygulanması bağlamında tartışmaları da beraberinde getiren seçim sistemlerini bir sistemin diğerine üstün olduğu yaklaşımı ile değil ülkelerin, toplumların kendi iç dinamikleri, demokrasi deneyimleri ve toplumsal koşulları çerçevesinde ele almak gerekebilir. Zira bir ülkede çoğunluk sisteminin çok faydalı bulunan bir yönü diğer ülke için sorun kaynağı haline gelebilir. Aynı durum nispi temsil sisteminin güçlü ve zayıf yanları için de geçerlidir.

Bugün dünyada karma seçim sistemlerinin uygulanma mantığı da buradan çıkmakta, salt bir seçim sistemini uygulamaktansa, iki sistemin de kendi toplumsal özellikleri ve ülke koşulları ile uyuşan yanlarını alıp uygulamayı tercih eden ülkeler de bulunmaktadır. Böylesi bir yaklaşım ve uygulama, “yönetimde istikrar ve temsilde adalet” ilkelerinin ete kemiğe büründürülebilmesinde ve seçim sistemi ile ilgili tartışmaların, çözüm üretilmesi bağlamında durulmasına katkı sağlayabilir.

“Siyaset bilimcilerin politik arenanın şekillen(diril)mesinde etkili olduğu konusunda hemfikir oldukları”¹²⁷ seçim sistemleri siyasi manipülasyon ve manevra alanı olarak değil, adaletli bir temsil ve istikralı bir yönetimi mümkün kılan bir demokrasi mekanizması olarak ele alınmalıdır. Genelde iktidar ve muhalefet partilerinin seçim sistemleri il ilgili yaklaşımları pozisyonlarına göre değişiyor, çoğunluk ya da nispi temsil sistemi yönündeki tercihleri iktidar veya muhalefet olma durumuna göre farklılaşıyor olsa da

¹²⁷ Ersin Erkan, “Seçim Sistemleri ve Etnik Toplulukların Parlamenter Temsili”, s. 65.

gerçekte bir ülkenin seçim sistemi gününbirlik siyasi çıkarlara, amaçlara feda edilemeyecek kadar önemli bir sistemi oluşturur.

Seçimler demokrasinin olmazsa olmazlarından biridir, vatandaşların en basit ve masrafsız aynı anda etkin biçimde yönetime katılması bakımından da önem taşımaktadır. Seçim, gelişen haberleşme ağının da etkisiyle vatandaşların kendi kendilerini birinci elden yönetme eylemi hali olarak da tanımlanabilir. Böylesine etkin bir misyonun doğal sonucu olarak verilen oyların sandalyeye dönüştürülmesinde “seçim sistemi” olarak ifade edilen birçok farklı sistem geliştirilmiş ve geliştirilmeye de devam edilmektedir. Tüm demokratik ülkelerde uygulanan seçim sistemleri, 3 ana başlıkta sınıflandırılmaktadır. Bunlar çoğunluk esasına dayalı seçim sistemi, nispi temsil esasına dayalı seçim sistemi ve karma seçim sistemidir. Üç ana başlık üzerinden uygulanagelen seçim sistemleri hükümetler üzerinde “istikrar” ve “temsilde adalet” bakımından farklı sonuçlar doğurmaktadır.¹²⁸

Hem bir hak ve özgürlük ve hem de seçme ve yönetme hakkı çerçevesinde karar alma, uygulama ve yönetim mekanizmalarına katılımı sağlayan hayati bir müessese olarak seçim sisteminin başarısı istikrarlı yönetimler oluşturabilmesi ve diğer taraftan, toplumda adaletli bir temsili hayata geçirebilme başarısı ile yandan ilgilidir. Zaten bugün seçim sistemleri ile ilgili tartışmaların ve çözüm arayışlarının odağında da bu konu yer almaktadır. Bunun ötesinde mutlak iyi bir seçim sistemi yoktur ve hiçbir seçim sistemi tek başına kusursuz, eksiksiz değildir. Bir ülkenin seçim sisteminin oluşumu ve işleyişi çok sayıda faktörün ortak bir sonucudur ve bu nedenle ülkeler ve toplumlar kendi sosyal ve siyasal realitelerinden hareketle seçim sistemlerini tercih etmeli ve uygulamalıdır.

Demokrasi teorisi bağlamında somutlaşan seçme hakkının pratiğe yansımalarının en somut araçlarından birisi olarak seçim yöntemleri ve seçim sistemleri konusundaki bu ayrıntılı incelemenin ardından çalışmamızın üçüncü bölümünde, Türkiye özelinde seçim yöntemleri ve seçim sistemlerinin nasıl bir tarihsel gelişim sürecine sahip bulunduğu

¹²⁸ Selahattin Ekmen, Muhammet Fırat, “Seçim Sistemlerinin Hükümetlere Etkisi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Temmuz 2017 / C. 7, S. 2, s. 61.

noktasından başlayarak seçim sistemlerinin temel nitelikleri, içeriği ve dünden bugüne yaşanan ve devam edegelen sorunlar ile bu bağlamdaki çözüm arayışları ele alınacaktır.

Çalışmamızın bu üçüncü ve son bölümünde, ilk iki bölümde oluşturmaya çalıştığımız kavramsal çerçeve ve ortaya koymaya gayret ettiğimiz içerik çerçevesinde Türkiye’de seçim yöntemleri ve seçim sistemlerinin dünü, bugünü ve geleceğe yönelik yönelimleri incelenecek, demokrasi, hükümet sistemleri ve anayasa hukukunun diğer bazı parametreleri bağlamında seçim sistemlerinin Türkiye özelindeki durumu analiz edilecektir.

Osmanlıdan Cumhuriyet’e aktarılan siyasi- idari mirasın devamlılığı bağlamında ve onun bir cüz’ü olarak seçim sistemlerinin durumu, gelişimi, temel nitelikleri, özellikleri, sorunları ve çözüm arayışları çerçevesinde irdelenecektir. Çok partili siyasal hayata geçiş öncesinde ve sonrasında uygulanan seçim sistemlerinin anayasal çerçeveleri de göz önünde bulundurularak 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasaları döneminde uygulanan seçim sistemleri, gerçekleştirilen seçimlerin oluşturduğu çizgi takip edilmek suretiyle ele alınacaktır.

Konunun önemli bir yanını da hükümet sistemleri oluşturduğundan dolayı, 2017 tarihli anayasa değişikliğine kadar uygulana gelen parlamenter hükümet sisteminde köklü bir değişikliği beraberinde getiren gelişmelerin yani tesis edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçişle birlikte seçim sistemleri bağlamında ortaya koyduğu sonuçlar da ilk iki bölümde oluşturulan teorik ve kavramsal çerçeve kapsamında, takip eden bölümde incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SEÇİM YÖNTEMLERİ VE SEÇİM SİSTEMLERİ

I. CUMHURİYET DÖNEMİ ÖNCESİNDE SEÇİM VE SEÇİM SİSTEMLERİ

A. 1876-1920 Döneminin Temel Özellikleri ve Siyasi Yapı

Osmanlıdan Cumhuriyete tevarüs eden siyasi- idari yapının temel nitelikleri her alanda olduğu gibi seçim yöntemleri ve seçim sistemleri konusunda da kendini göstermektedir. Modernleşme sürecinde, Sened-i İttifakla başlayan ve Tanzimat Fermanı (1839), Islahat Fermanı (1856) gibi önemli adımlarla devam eden yenileşme çabaları çerçevesinde tımar sistemine dayalı siyasi-idari sistem önemli değişimlere uğramış, kamu yönetiminin yapısal ve işlevsel görünümü bir hayli değişmiştir. Bu bağlamda atılan önemli bir adım ise 1876 Kanun-u Esasisi ile ilk anayasal düzenlemenin yapılması ve meşruti monarşi sistemine geçilmesidir. Seçimli monarşi olarak da adlandırabileceğimiz bu düzenlemeler kapsamında yani Tanzimat'la birlikte yapılan anayasal düzenleme çerçevesinde seçimler ve seçim sistemleri konusu da Türk hukuk sisteminin bir parçası haline gelmiştir. İki meclisli bir sistemi öngören 1876 Kanun-u Esasisi döneminde yasama organının teşkili için kullanılan seçim sistemi basit çoğunluk şekline uygulanmıştır.¹²⁹

Yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki ilişki ve işleyişin yanında, demokrasi- nin temelini oluşturan hak ve özgürlüklerle ilgili olarak da çerçeve oluşturan anayasa, siyasi-idari sistemin başlıca niteliklerini belirleme hususunda da temel bir hukuki belge niteliğindedir. Tanzimat'tan Cumhuriyete aktarılan siyasi- idari sistemin bir yanı olarak kamu yönetiminin yapısal ve işlevsel özellikleri ile siyasal sistemin temel niteliklerinin oluşumu ve gelişiminde 1876 Anayasası'nın ilk anayasa olması bağlamında önemli bir rolü ve etkisi bulunmaktadır. Sözü edilen bu ilk Türk anayasasında seçimlere ve seçim yöntemlerine ilişkin olarak da bu bağlamda önemli düzenlemeler getirilmiştir.

¹²⁹ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Yayını, Bursa, 2020, s. 20.

Seçim yöntemleri ve seçim sistemleri ile ilgili gelişmeler aslında demokrasinin gelişiminin bir diğeri yanını oluşturmaktadır. Bu nedenle Cumhuriyet ncesi dönemde seçim sistemleri konusunu ele alırken mevcut anayasal düzenlemeler ve seçim kanunu ile getirilen işleyişin arka planında yer alan demokrasiye ilişkin anlayişları, yaklaşımları ve bu bağlamdaki pratiği de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e tevarüs eden siyasi-idari sistem, kamu yönetimini temel özellikleri ve temel anayasal ve hukuki gelişmeleri bu anlamda bir bütün olarak ele almak, değerlendirmek gerekmektedir.¹³⁰

Modernleşme abaları bağlamında birçok alanda gerçekleştirilen ıslahat ve yeniden yapılandırma çalışmaları bir anlamda demokratikleşme gibi bir dönüşüm içeriğine de sahiptir. Batı tipi bakanlıklar sisteminden başlayarak Türk kamu yönetiminin birçok merkezi ve yerel kuruluşlarının bu süreçte modern bir görünüm almasının yanında 1808 Sened-i İttifakı ile başlayan adem-i merkezileşme abaları, Muhassıllık Meclisleri’nin tesisi ile başlayan yerel yönetimlerin Batı tarzında oluşturulması gibi gelişmeleri bir bütün olarak ele almak gerekmektedir.

Bu bütüncül yaklaşımın bir tarafını ise özellikle 1876 Kanun-i Esasi ile geçilen anayasal düzen çerçevesinde demokratikleşme oluşturmaktadır. Siyasi- idari sistemin önemli bir yanı olarak Türk kamu yönetiminin merkeziyetçi, hantal bir yapısal- işlevsel nitelikte Osmanlıdan Cumhuriyete miras kaldığı bir gerçek ise de madalyonun diğeri yanına bakarsak eksiklikleri, aksaklıkları ile beraber belirli bir seçim sistemini içeren anayasal bir çerçevenin genç Cumhuriyete aktarıldığı görülmektedir.¹³¹

Seçim sistemi ile ilgili bu çerçevenin iki temel bileşenini ise 1876 Anayasası ve ilgili seçim kanunu oluşturmaktadır. Bu sebeple aslında Cumhuriyet ncesi ve sonrası ayırımına gitmeden doğrudan çok partili siyasal hayat öncesi ve çok partili siyasal hayat döneminde seçim sistemi şeklinde bir tasnif yapmak da mümkündür. Zira, 1876 anayasası ile başlayan anayasacılık hareketleri ve demokrasiye ilişkin gelişmeler he anlayişlar,

¹³⁰ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Umuttepe Yayını, İzmit, 2020, s. 136.

¹³¹ Mustafa kmen, *Yerel ve Kentsel Politikalar*, Sayda Yayını, Bursa, 2021, s. 222- 224.

yaklaşımlar bağlamında ve hem de mevzuat kapsamında 1946 tarihinde çok partili siyasal hayata geçinceye kadar aşağı yukarı benzer nitelikte devam etmiştir.

Bu dönemde yapılan seçimlerin getirilen düzenleme çerçevesinde temel niteliği iki dereceli olarak yani vasıtalı bir biçimde yapılmasıdır. Serbest seçimlerin önemli bir niteliğinin tek dereceli olarak yapılması gerektiği hususu göz önünde bulundurulduğunda bu noktada milli iradenin temsili noktasında bir eksiklik bulunduğu söylenebilir. Bu uygulama yani çift dereceli seçim uygulaması Cumhuriyete geçiş sonrasında da çok partili siyasal hayata geçinceye değin devam etmiştir. Diğer taraftan, 1908, 1912 ve 1919 seçimleri hariç olmak üzere, seçimlerin serbestliği ilkesi ile bağdaşmayacak bir şekilde seçimlere çoklu parti katılımı esası uygulanamamıştır. Bu iki husus, çok partili siyasal hayata geçiş öncesindeki dönemde yapılan seçimler bakımından tam anlamıyla serbest ve demokratik bir seçim olarak söz etmenin mümkün olmadığını göstermektedir. Diğer bir ifade ile Osmanlıdan Cumhuriyete aktarılan siyasi- idari mirasın seçimler özelindeki yansımaları çok partili siyasal hayata geçinceye kadar yoğun bir şekilde kendini hissettirmiştir.

B. Yapılan Seçimlere İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Cumhuriyet dönemi öncesinde 1876 Anayasasının oluşturduğu temel çerçeve ve yürürlükteki seçim kanunu bağlamında yapılan seçimleri değerlendirirken yukarıda ele alınan dönemin kendine özgü koşullarını ve siyasi- idari sistemin temel özelliklerini göz önünde bulundurmak gerekir.

Anayasaya göre Meclis-i Umumi, Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan olmak üzere iki parçalı bir meclis niteliğindedir.¹³² Meclis Padişahın iradesi doğrultusunda Kasım ve Mart ayları arasında açık kalmaktadır. 1876 Anayasası ile getirilen meşrutiyet yönetiminin bir gereği olarak ilk seçimler 1877'de yapılmıştır. İlk seçim niteliğini taşıyan bu seçim, bir seçim kanunu çerçevesinde değil, yedi maddelik bir Talimat-ı Muvakkate çerçevesinde icra edilmiştir.

¹³² Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Yayını, Bursa, 2020, s. 19.

1876 Tarihli ilk Türk anayasasında seçimler hususunda yer alan düzenlemelerin genel olarak 65. ve 72. maddeler arasında yapıldığı görülmektedir. Buna göre;

Elli bin kişiye bir üyenin Meclis-i Mebusan'a gönderileceği 65. maddede hüküm altına alınmaktadır. Yine 68. maddede ise milletvekili olma şartları ile ilgili düzenleme getirilmektedir. Bu çerçevede:

- 30 yaşını tamamlamış bulunmak (25 yaş olarak uygulanmıştır),
- Türkçe bilmek,
- Devlet memuru niteliğini haiz bulunmamak,
- Bir yabancı devletin hizmetinde bulunmamak,
- İflas etmişse bile itibarını tekrar kazanmış bulunmak,
- Kısıtlılık halinin bulunmaması (varsa kaldırılmış bulunmak),
- Ecnebi vatandaşı olmamak,
- Medeni haklardan mahrum bulunmamak,
- Seçildiği mahal halkından bulunmak.¹³³

1876 tarihli Kanun-u Esasi'nin 69. maddesi ise seçimlerin dört yılda bir yapılması hususunda düzenleme getirmekte ve yeniden seçilme konusunda cevaz vermektedir. Yine 72. maddede ise, seçmenlerin, seçecekleri milletvekillerini ilgili vilayet ahalisinden seçmelerini zorunlu olduğu hususunu düzenlemektedir.¹³⁴

Yukarıda sözü edilen Geçici Talimat'a (Meclis-i Mebusan Azasının Sureti İntihap ve Tayinine Dair Talimatı Muvakkat) göre Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'ın

¹³³ Saim Sezen, *Seçim ve Demokrasi*, s.218.

¹³⁴ Server Tanilli, *Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat*, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 11.

toplamından Meclis-i Umumi teşekkül etmekte, Meclis-i Mebusan üyeleri seçimle belirlenirken, Meclis-i Ayan üyeleri ise doğrudan doğruya padişahça tayin edilmektedir.

Mebus seçilebilme yaşı anayasada 30 olarak belirlenmişken ilgili adı geçen Geçici Talimat ile 25 olarak tatbik edilmiştir. Kanun-u Esasi ile Geçici Talimat arasındaki bu çelişki İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun 17. maddesinde 1877 yılında yapılan düzenleme ile giderilmiş ve mebus seçilebilmek için 30 yaş uygulaması konusundaki tutarsızlık Anayasaya uygun biçimde giderilmiştir.

Anayasanın 65. maddesinde her ne kadar elli bin nüfus başına bir üye gönderileceği düzenlenmişse de 130'dan az olmamak üzere şeklinde bir rakam belirlenmiş ve illerden bu çerçevede belirlenen üyeler Meclis-i Mabusan'da yerini almıştır. Burada önemli bir nokta ise, İstanbul başta olmak üzere seçim doğrudan halk ya da seçtikleri tarafından değil, il meclisi üyeleri tarafından gerçekleştirilmiştir.¹³⁵

Geçici Talimat'ın 4. ve 6. maddelerinde seçimlerin hangi sisteme çerçevesinde yapılacağı hususunda ekseriyet-i ara ve ekseriyetî kelimelerine yer verilmiştir. Bu ilk Meclisin açılışına ülkenin uzak illerinden seçilen üyeler katılamamış ve Meclis 117 üye ile toplanmak zorunda kalmıştır. İlk iş olarak bir seçim kanunu hazırlayacak olan bu Meclis, açılmasını müteakip 56 defa toplandıktan sonra, ilgili kanunu da yapamadan Osmanlı-Rus harbi gerekçesiyle 28 Haziran 1877 tarihinde kapatılmıştır.¹³⁶

Yukarıda belirtilen usulle yine aynı yıl içerisinde ikinci meclis oluşturulmuştur. Türk seçim tarihindeki ilk seçim kanununu yapan bu ikinci Meclis-i Mebusan'ın getirdiği düzenleme 1908 seçimlerinde de uygulanmış ve hatta çeşitli değişiklikler yapılmak suretiyle Cumhuriyet döneminde 1942 yılına değin tüm seçimlerde tatbik edilmiştir. İki dereceli bir seçim sistemi öngörmekte olan İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun getirdiği başlıca düzenlemeler şu şekildedir.¹³⁷

¹³⁵ Murat Güvenir, "Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Y. 1982, C. 37, S. 1, s. 230.

¹³⁶ Bülent Özgül, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, s. 94.

¹³⁷ Tunçer Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, s. 106; Saim SEZEN, *Seçim ve Demokrasi*, s. 224- 225.

- Her bir sancağın bir seçim bölgesi olarak düzenlendiği kanunun birinci maddesine göre, kazalar birer seçim şubesi olarak tanzim edilmiştir.

- Her bir milletvekilliğinin tekabül ettiği asgari nüfus ikinci maddeye göre 50 bin olarak belirlenmiş ise de bunun altındaki nüfus için de bir milletvekilliği öngörülmüştür. Nüfus arttıkça çıkarılacak milletvekili sayısı da artmaktadır. Örneğin, 75 bine kadar 1, 125 bine kadar 2 ve 175 bine kadar 3 milletvekilliği düzenlemesi getirilmiştir.

- Kanun'un 3, 4 ve 5. maddesine göre her kazada olmak üzere belediye başkanı, idare meclisi üyeleri ile muhtarların mesuliyetinde seçmen nüfusunu gösterir bir defter tutulacaktır.

- Kanun'un 8. maddesi gereğince seçimler iki dereceli usule göre gerçekleştirilecek olup, iki turdaki seçmeler için de yaşını sınırı 25 olarak belirlenmiştir. Yine birinci seçmen ve ikinci seçmen olabilmenin şartları Kanun'un 11 ve 22. maddelerinde ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.

- Devlet memurluğu ile milletvekilliği görevi aynı kişide birleşemez.

- Seçimlerin çoğunluk esasına göre yapılacağı da yine Kanun'un 54. maddesinde geçen "ekseriyet-i ara ile mebus olanlar" ifadesinden anlaşılmaktadır.

Seçimin yapılma zamanı konusundaki yetkiyi Padişaha veren Kanun, Kanun-u Esasi kaldırılmamış olmasına rağmen bu gerekçe çerçevesinde II. Abdülhamit tarafından uygulanmamış yani 31 yıl boyunca seçime ve meclise gerek görülmemiştir. Sonunda II. Meşrutiyet ilan edilince seçim kanunu da yürürlüğe konularak, sancakların seçim çevresi olarak temel alındığı bir uygulamaya geçildi.

Türk siyaset tarihinin ilk çok partili seçimi özelliği 1908 seçimlerine aittir.¹³⁸ İttihat ve Terakki'nin yanı sıra Prens Sabahattin teşebbüs-ü şahsi ve adem-i merkeziyet düşüncesini esas alan Ahrar Fırkası'nın katıldığı bu seçimlerde milletvekilliklerinin hemen hemen tamamını İttihat ve Terakki kazanmış ve Ahrar Fırkası ise sadece bir milletvekilline

¹³⁸ Murat Güvenir, "Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama", s. 231.

sahip olabilmıştır. Ahrar Fırkası'nın seçim yöntemi ile ilgili itirazları İttihat ve Terakki Partisi tarafından kabul görmemiş ve iki dereceli ve vergi şartına bağlı bir seçim yöntemi uygulanmıştır.¹³⁹

Genel olarak Birinci Meşrutiyet dönemi uygulamalarıyla karşılaştırıldığında iki dereceli sistemin hakkıyla uygulamaya konulduğu bu seçimde birden fazla parti Türk siyasal hayatında ilk defa seçime girebilmiştir. Bu bağlamda 1908 seçimi göreceli olarak demokratik usuller çerçevesinde ve özgür bir biçimde yapılan ilk seçim olarak değerlendirilebilir. Ancak, İkinci Meşrutiyetin siyasi haklar ve seçimlerle ilgili bu özgürlükçü yaklaşımı fazla devam etmemiş,¹⁴⁰ muhalefet güçlenince merkezîyetçi refleksler devreye girerek muhalefetin önü kesilmeye başlanmıştır. Gelişen hadiseler çerçevesinde 31 Mart Vakası sonrasında Abdülhamit'in yerine V. Sultan Reşat tahta geçmiş ve 1912 Kasım ayında yapılması gereken seçimler İttihat ve Terakki'nin baskıları neticesinde erken seçime dönüştürülmüştür. Bu şartlarda yapılan 1912 seçimleri, İttihatçıların seçim özgürlüğü ve güvenliğini tehdit eder nitelikteki çeşitli atraksiyonları nedeni ile tarihe “sopalı seçimler” olarak geçmiştir.¹⁴¹

Önceki seçimlerde uygulanan İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun uygulandığı bu seçimde 275 milletvekili intihap edilmiş, muhalefete yönelik olarak İttihat ve Terakki'nin bütün baskı ve sindirme girişimlerine rağmen Hürriyet ve İtilaf Partisi parlamentoya altı üye sokabilmiştir. Bu şekilde oluşan dördüncü Mebusan Meclisi İttihatçıların Padişaha baskısı sonucu üç ay gibi kısa bir süre sonra 5 Ağustos 1912 tarihinde dağıtılmıştır.¹⁴²

Hemen yapılması planlanan seçimler Balkan savaşları nedeniyle 1914 yılına kadar ertelenmiş ve savaşta alınan yenilgi nedeniyle İttihat ve Terakkinin yerine yeni hükümet Hürriyet İtilaf Fırkası tarafından kurulmuştur. Bu esnada Edirne'nin kaybedilmesi siyasi havayı değiştirmiş Bab-ı Ali Baskını da denilen bir darbe girişimiyle tekrar İttihat ve

¹³⁹ Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 107-100.

¹⁴⁰ Mustafa Erdoğan, “Türkiye’de Siyasal Sistem ve Demokrasi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık 1998, s. 801; Tuncer Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, s. 105.

¹⁴¹ Tuncer Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, s. 105.

¹⁴² Bülent Özgül, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, s. 98.

Terakki siyasetin egemen aktörü haline gelmiştir. İttihat ve Terakki, 1914 Nisan'ında yapılan seçimlerde tek başına girdiği seçimlerde üyeliklerin tamamını kazanmış ve Beşinci Meclis-i Mebusan teşkil olunarak 14 Mayıs 1914'de toplanmıştır. Önceki seçimlerle benzer şekilde aynı seçim kanunu ve yöntemleri çerçevesinde yapılan bu seçimlerle oluşturulan Meclis döneminde Birinci Dünya Savaşı'na girilmiş, mağlubiyetle beraber Meclis Padişah tarafından 21 Aralık 1918 tarihinde dağıtılmak suretiyle İttihat ve Terakki Türk siyasal hayatından çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁴³

Mağlubiyet sonrasındaki işgallerin oluşturduğu ortamda yeni Damat Ferit hükümeti Paris Konferansı'nda daha etkin olabilmek için azınlıkların da katılabileceği nispi temsil usulüne göre yapılacak bir seçim talebinde bulunmuştur. Azınlık olarak yalnızca Musevilerin iştirak ettiği bu seçimin galibi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olmuş ve bu bağlamda Mustafa kemal ismi siyaseten öne çıkmaya başlamıştır.

Yine İntihab-ı Mebusan Kanunu'na göre yapılan 1919 seçimleri sonucu teşkil edilen bu yeni Meclis 12 Ocak 1920 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır. Sadece iki ay çalışma fırsatı bulabilen bu Meclis 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgali neticesinde dağıtılmıştır. 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da bir araya gelen TBMM'nin nüvesini teşkil eden bu Meclis'in en önemli misyonu ise, 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi kabul etmesi olmuştur denilebilir.¹⁴⁴

Türk demokrasi ve seçim tarihinin, 1876 ve 1920 yılları arasını kapsayan bu ilk döneminde icra edilen altı seçimde, şekli olarak uygulanan bazı çok partili örneklere rağmen, demokratik bir seçim uygulaması gerçekleştirilememiştir. 1908 ve 1912 seçimleri dışarıda tutulacak olursa bu seçimlerin tamamında seçmenler tercihlerini tek liste üzerinden yapmışlardır.

¹⁴³ Saim Sezen, *Seçim ve Demokrasi*, s.228; Murat Güvenir, “*Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama*”, s. 232.

¹⁴⁴ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 328; Tarık Zafer Tunaya, Osmanlı İmparatorluğu'ndan TBMM Hükümeti Rejimine Geçiş, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 254; Tevfik Çavdar, “İleri Gazetesi'nde 1919 Seçimleri”, *Amme İdaresi Dergisi*, Haziran 1981, S. 2, C. 14, s. 33- 17.

Yine bu dönemde, seçimlerin temel nitelikleri içerisinde yer alan Genellik, Eşitlik, Bireysellik, Serbestlik, Gizlilik gibi ilkelerin hiç birisine itibar edilmemiş ve aynı zamanda sınırlı oy uygulaması, iki dereceli seçim ve serbestlik ilkesi ile bağdaşmayan demokratik iklim sebebiyle temel niteliklerle uyumlu bir seçim gerçekleştirilememiştir. Basit çoğunluk sisteminin tatbik edildiği bu seçimlerdeki uygulamanın hukuki çerçevesini 1876 Kanun-u Esasi'nin yanında yukarıda sözü edilen Geçici Talimat (Talimat-ı Muvakate) ve sonrasında yürürlüğe giren İntihab-ı Mebusan Kanunu teşkil edilmiştir.¹⁴⁵ Bu hukuki çerçeve bağlamında yapılan seçim yöntemleri ve seçime ilişkin uygulamalar yeni cumhuriyet idaresince aynen tevarüs edilmiştir.

II. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SEÇİMLER VE SEÇİM SİSTEMLERİ

A. Tek Partili Dönemde Seçim ve Seçim Sistemleri (1920- 1946)

1. Dönemin Başlıca Özellikleri ve Temel Nitelikleri

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e aktarılan siyasi- idari yapının bir parçası olarak demokrasi tecrübesinin önemli bir yanını da siyasal iktidarın oluşumu, işleyişi ve bu bağlamda seçime ilişkin hususlar oluşturmaktadır. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin teşkili ve işleyişine esas olan anayasal çerçeve ve seçimle ilgili kanunlar da bu anlamda konunun odağında yer almaktadır.

Tanzimat'tan yeni genç Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan konuyla ilgili mirasın bir süreklilik niteliği bağlamında etkilerini çok partili siyasal hayata geçiş aşamasına kadar büyük oranda devam ettirdiğini ifade etmek mümkündür. Diğer bir deyişle, Tanzimat'la başlayan ve Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar devam eden zaman dilimindeki konumuz bağlamındaki niteliklerin, Cumhuriyet'e geçişle birlikte tek parti döneminde büyük ölçüde aynı özellikler çerçevesinde devam ettiği görülmektedir. Bir kurtuluş savaşı sonucunda yeni kurulan ve büyük zorluklarla karşı karşıya bulunan, devraldığı mirasın herkesin malumu olduğu, farklı önceliklere sahip genç bir devlet açısından sözü edilen niteliklerin görülmesi bir ölçüde normal olarak da görülebilir.

¹⁴⁵ Bülent Özgül, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, s. 99.

Modernleşme çabaları kapsamında Osmanlıdan aktarılan anlayış ve yapılanmalarda önemli, radikal değişimleri benimseyen Cumhuriyet idaresi geleneksel Osmanlı devlet yapısı ve işleyişinden milli egemenliğin ön plana çıkarıldığı batı tarzı bir siyasi- idari işleyiş tercihinde bulunmuştur. Büyük zorlukları ve sancıları da beraberinde getiren bu sürecin, dönemin ve ülkenin koşulları çerçevesinde tek partili siyasal hayat aşamasında demokrasi bağlamında büyük atılımlar yapamadığı ve devraldığı mirası büyük oranda devam ettirdiği bir gerçektir. Özellikle Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı gibi olumsuzlukların bu duruma etkisinin büyük olduğu ifade edilebilir.

Sınırlı bir oy hakkı uygulamasından genel oya doğru önemli adımlar atılmak suretiyle çok partili siyasal hayata geçişin hazırlıkları bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet rejimine geçişle birlikte bu adımlar aşama aşama atılmak suretiyle çok partili siyasal hayata geçişin temelleri oluşturulmuştur.

Tek partili siyasal hayat döneminde yapılan ilk seçim 1920 seçimleridir. 16 Mart 1920 tarihi itibarıyla İstanbul işgal edilince, Mustafa Kemal öncülüğünde bir tamim hazırlanarak İntihab-ı Mebusan Kanunu çerçevesinde bir seçim yapılarak yeni bir meclisin Ankara'da toplanması hususu illere duyurulmuştur. Gizli oy ve mutlak çoğunluk usulüne göre bu seçimlerin her livadan beş üye seçilecek şekilde aynı gün yapılması ve bu bağlamda farklı fırka, zümre vb. cemiyetlerden aday gösterilebileceği hususu da tamimde yer almıştır. Tamimde dikkat çeken husus daha önceki uygulamalardan farklı olarak çoğunluk usulünden mutlak çoğunluk usulüne geçilmesi ile ilgilidir.

Anadolu'daki yeni hareketi fiili olmaktan kurtarıp, hukuki bir organa sahip kılan bu gelişme çerçevesinde TBMM teşkil edilmiş ve bir Meclis Hükümeti sistemi tesis edilmiştir.¹⁴⁶ 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan bu yeni mecliste, kapatılan Osmanlı Meclisi Mebusanı üyesi kişiler (92 kişi) ile sözü edilen tebliğ ve seçim kanunu çerçevesinde livalardan seçilerek gelen kişiler (394) olmak üzere iki farklı türde milletvekili bulunuyordu. 20 Ocak 1921 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanununu yani yeni anayasayı kabul eden bu meclis son derece önemli bir misyonu yerine getirmiştir.

¹⁴⁶ T. Zafer Tunaya, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş*, s. 263.

Yirmi maddeyi içeren iki bölümden oluşan 1921 Anayasası, bir önceki anayasaya ve dış dünyadaki anayasalara göre çok kısadır ve anayasa yapım tekniği bakımından bazı noktaları itibariyle eleştirilmektedir.¹⁴⁷ Ancak sade, anlaşılır bir şekilde hazırlanmış olması ve kendi dönemi şartları çerçevesinde içerdiği demokratik nitelikler bakımından 1921 Anayasasını önemli ve değerli bir hukuki metin olarak değerlendirmek mümkündür. Bu anlamda adem-i merkeziyetçi ve özgürlükçü bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. 1921 Anayasası'nın konumuzla ilgili olarak yani seçimlerle ilgili ortaya koyduğu düzenlemeleri şu şekilde ele alabiliriz;¹⁴⁸

- TBMM, il halkınca seçilen üyelerden teşekkül etmektedir. (4. madde.)

- Seçimler iki yılda bir kez gerçekleştirilecektir. Tekrar seçilme imkânı mevcuttur. (5. madde.).

Devam etmekte olan Kurtuluş savaşının galibiyetle sonuçlanması ve Lozan antlaşmasının imzalanmasını müteakip demokratik bir devletin tesisine ilişkin adımlar yoğunluk kazanmış, ilk etapta saltanat ilga edilerek, “Meclisin hedefine vasil oluncaya kadar açık olacağı ve çoğunluk kararıyla seçim yapılacağı” şeklindeki madde-i münferide 1 Nisan 1923’de kaldırılmış, seçimlerin yenilenmesi kararlaştırılmış¹⁴⁹ ve böylece Birinci Meclis’in misyonu tamamlanmıştır.

2. Bu Dönemde Yapılan Seçimlere İlişkin Genel Bir Değerlendirme

1923 yılında yapılan seçimlerde birkaç değişiklikte beraber 1877 tarihli seçim kanunu uygulanmaya devam edilmiştir. 18 yaşını dolduran erkeklere seçilme hakkı getirilmiş ve yirmi bin nüfusa bir milletvekili düzenlemesi getirilmiştir. Yine birinci ya da ikinci seçmenlik şartı olan vergi verme hususu kaldırılmıştır. Bu adımları oy hakkının genişletilmesi yönünde adımlar olarak değerlendirmek mümkündür. Bu değişiklikler kapsamında yapılan 1923 seçimlerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti seçim bildirgesi ile Halk Fırkasına dönüşmüş ve siyaseten ön plana çıkmıştır. İki dereceli mutlak çoğunluk usulü

¹⁴⁷ Saim Sezen, *Seçim ve Demokrasi*, s. 230.

¹⁴⁸ Murat Güvenir, “Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama”, s. 243.

¹⁴⁹ Şeref Gözübüyük, *Açıklamalı Türk Anayasaları*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1993, s. 44- 46.

çerçevesinde yapılan seçimler neticesinde ikinci Meclis teşekkül etmiş, sonrasında ise Halk Fırkası Cumhuriyet Halk Fırkası ismini almıştır.¹⁵⁰

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanını sağlayan 2. Meclis, müteakiben 1924 Anayasası'nı hazırlamaya koyulmuştur. 1924 Anayasası özel olarak oluşturulmuş bir kurucu meclis tarafından değil, doğrudan İkinci Meclis tarafından hazırlanmış ve kabul edilmiş bir yasa niteliğindedir.¹⁵¹ Seçimler hususunda 1924 Anayasası'nda yer alan düzenlemeler şu şekildedir:¹⁵²

- Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletçe seçilmiş bulunan milletvekillerinden teşekkül etmektedir. (9. madde)

- 18 yaşını doldurmuş bulunan erkek Türk vatandaşları seçme hakkını haizdir. (10. madde)

- 30 yaşını doldurmuş bulunan erkek her Türk vatandaşı vekil seçilebilir (11. madde)

- Milletvekili seçilebilme şartları: Yabancı devlet hizmetinde bulunmamak, sahtekarlık, dolandırıcılık, emniyeti kötüye kullanma vb. suçlardan mahkûm olmamış bulunmak, kısıtlı bulunmamak, medeni haklardan mahrum bulunmamak, Türkçe okuyup yazmayı biliyor olmak. (12. madde.)

- Milletvekilliği seçimleri dört yılda bir defa yapılır, süresi dolanlar tekrar seçilebilir. (13. madde)

1924 Anayasası seçme hakkı bağlamında vergi ve emlak sahibi olmak hususundaki kısıtlamaları kabul etmemiş, ancak erkek Türk vatandaşları şeklindeki düzenlemeyle cinsiyet bakımından genel oy ilkesinden uzaklaşmıştır. Anayasa, parlamenter bir sistem

¹⁵⁰ Bülent Özgül, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, s. 102.

¹⁵¹ Mümtaz Soysal, *Anayasaya Giriş*, s. 127.

¹⁵² Şeref Gözübüyük, *Açıklamalı Türk Anayasaları*, s. 57-58.

kurmayı hedefliyor görünse de 1920 geleneğini devam ettirmiş, meclisin üstünlüğü yaklaşımı bazı bakımlardan 1924 Anayasası'nda da kendini hissettirmiştir.¹⁵³

Mustafa Kemal'in Halk Fırkası'nı kurmasını müteakip 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuş, ancak bu parti uzun ömürlü olamamış, ayrılıkçı hareketlerin odağı olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır.¹⁵⁴ İşte böylesi bir siyasal ortamda 1927 seçimleri icra edilmiş tek parti olarak seçime katılan CHF bütün ülke düzeyinde seçimlerin galibi olmuştur. Üçüncü Meclis, CHF milletvekillerinin teşkil ettiği tek listeden oluşan demokratik olmayan bir usulle oluşturulmuştur.

Dört yıllık normal süresini tamamlayan 1927 seçimleriyle oluşturulan Üçüncü Meclis, 1931 yılında yeni bir genel seçim sürecine girmiştir. Bu arada tek parti yönetiminin sakıncalarını ve artan eleştirileri izale etmek maksadıyla, Mustafa Kemal'in talebi doğrultusunda 8 Ağustos 1930 tarihinde Fethi Okyar'ın kurduğu SCF rejim karşıtlarının yuvalandığı bir yer haline geldiği gerekçesi ile 7 Kasım 1930 tarihinde kapatılmıştır.¹⁵⁵

1931 seçimleri, 1927'de uygulanan mevzuat çerçevesinde gerçekleştirilmiş, yeni nitelikte herhangi bir özelliği haiz bulunmamaktadır. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın tek parti olarak girdiği bu seçimlerde çoğunluk bu parti tarafından sağlanmak süratiyle Dördüncü Türkiye Büyük Millet Meclisi oluşmuştur. Bu meclis seçme hakkının genişletilmesi yönünde kayda değer bir adım atmış ve seçim kanununda yapılan değişiklikle kadınlara da seçme hakkı tanınmış, 18 olan seçme yaşı ise 22 olarak değiştirilmiştir. Kadınların ilk defa oy kullandığı 1935 seçimlerinde 8 kadın Milletvekili Meclis'e girmeyi başarmıştır.¹⁵⁶ Beşinci Meclis'in teşekkül ettiği bu seçimin hemen öncesinde yapılan büyük kurultayda Cumhuriyet Halk Fırkası isim değiştirerek CHP adını almış ve yeni seçimlere de bu yeni adıyla katılmıştır.

¹⁵³ Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 26.

¹⁵⁴ Şaban Sitembölükbaşı, *Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Faktörler: Isparta Örnekolay Araştırması 1995-1999*, Nobel Yayını, Ankara, 2001, s. 60; Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 69.

¹⁵⁵ Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, s. 142; Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, s. 162.

¹⁵⁶ Murat Güvenir, *"Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama"*, s. 235.

1935 seçimleriyle oluşan Beşinci Meclisin normal yasama süresini doldurmasını müteakiben yapılan 1939 seçimlerinde CHP, teorik olarak da olsa bağımsız adayların seçime girmesine müsaade etmiştir. Öncekilerden farklı herhangi bir uygulamanın olmadığı 26 Mart 1939 tarihli seçime yine CHP tek pati olarak katılmıştır. Bu seçimle teşekkül eden Altıncı Meclise seçilen 423 milletvekilinin 13'ünü kadınlar oluşturmaktadır.¹⁵⁷

Altıncı Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1942 yılında Cumhuriyet döneminin 4320 sayılı ilk seçim kanununu çıkarmıştır. Önceki seçim kanunu olan İntihab-ı Mebusan'dan çok farklılık arz etmese de Cumhuriyet tarihinin ilk seçim kanunu olması hasebiyle önem arz eden 14 Aralık 1942 tarihli yeni Seçim Kanunu ile getirilen başlıca hükümler şu şekildedir:¹⁵⁸

- Seçimler il esas alınarak gerçekleştirilecek ve her bir il bir seçim bölgesi olarak kabul edilecektir. (1. madde)

- 40 bin nüfusa karşılık 1 milletvekili seçilecektir. (2. madde)

- Seçmen olabilmenin şartları Kanunun 7. maddesinde, Türk olmak, 22 yaşını tamamlamış bulunmak, kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak, kısıtlı bulunmamak, yabancı devlet vatandaşı olamamak, bir yabancı devlet hizmetinde bulunmamak şeklinde hüküm altına alınmıştır.

- Kanunun 10. maddesinde milletvekili seçilebilme şartları ise, yabancı bir devleti resmi hizmetinde olmamak ve ağır hapis ya da hırsızlık, dolandırıcılık, emniyeti kötüye kullanma ve hileli iflas suçları nedeniyle mahkûm olmamış bulunmak, kısıtlı bulunmamak, kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak, Türkçe okuma yazmayı biliyor olmak ve otuz yaşını tamamlamış bulunmak, şeklinde düzenlenmiştir.

- Seçimler iki dereceli olarak yapılacaktır. (18. madde)

¹⁵⁷ Saim Sezen, *Seçim ve Demokrasi*, s. 236.

¹⁵⁸ Murat Güvenir, "*Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama*", s. 235.

- En çok ikinci derece seçmenin oyunu almış bulunanlar vekil seçilebilecektir. (39. madde)

Burada belli başlı hükümleri ele alınan 1942 tarihli Seçim kanunu görüldüğü üzere seçim sistemi bakımından çok önemli değişiklikler getirmemektedir. Daha önceki düzenlemeler daha derli toplu bir şekil alacak biçimde bu kanunda güncellenmiştir. Bu arada 1939 seçimleri sonrasında toplanan CHP Beşinci Kurultayı'nda bağımsız milletvekilleri uygulamasında bir değişiklik yapılır ve buna göre, Büyük Kurultayca partili vekiller arasından seçilmiş bulunan milletvekilleri CHP grubu haricinde Müstakil grup olarak faaliyette bulunacaktır.¹⁵⁹

CHP'nin tek başına katıldığı ve aynı zamanda tek parti döneminin son seçimleri olan 1943 seçimleri de burada ele alınan seçim mevzuatı çerçevesinde yapılmıştır. Bu seçimlerin önceki seçimlerden yasal çerçeve olarak herhangi bir farkı bulunmamaktadır. Cumhuriyet döneminin seçim ve demokrasi bağlamında bu ilk aşamasını oluşturan tek parti yönetimi döneminde yapılan bütün bu seçimlerle ilgili olarak bazı özellikler sıralanabilir.

Tek parti yönetimi döneminde gerçekleştirilen yedi seçimde, CHP'nin tek listesi seçilmek üzere seçmenin önüne getirilmiş, alternatif bir seçim listesi sunulmamış ve seçmen bir tür onay görevini yerine getirmiştir. Seçimlerin genel nitelikleri arasında yer alan genellik, eşitlik, serbestlik, gizlilik vb. evrensel hukuki ilkelerin dikkate alınmadığı bu dönemde, tedrici olarak sınırlı oydan genel oya geçişin sağlanmaya çalışıldığı söylenebilir. Vergi ve emlak sahibi olma temelli oy kullanma yaklaşımının terkedilmesi ve kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması bakımından olumlu gelişmelerin de yaşandığı bu dönemdeki uygulamalar, genel olarak, iki dereceli seçim ve demokratik olmayan ortam, iklim nedeniyle seçimin genel ilkeleriyle uyumlu olarak değerlendirilmemektedir.

İlk başta çoğunluk ve sonrasında ise mutlak çoğunluk usulünün tatbik edildiği 1946 yılına değin devam eden tek parti yönetimi döneminde uygulanan iki dereceli seçim usulü nedeniyle halk iradesi ancak dolaylı olarak yansıtılabilmektedir.¹⁶⁰ Bu anlamda sözü edilen

¹⁵⁹ Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 175.

¹⁶⁰ Tunçer Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, s. 107; Bülent Özgül, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, s. 107.

sorun alanlarının çözümü ile ilgili gelişmeler için çok partili siyasal hayata geçişi beklemek gerekmektedir.

B. Çok Partili Siyasal Hayat Döneminde Seçim ve Seçim Sistemleri

1. Çoğunluk Sistemi Uygulaması (1946- 1960)

a. Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş: Dönemin Şartları ve Temel Özellikleri

Uygulamaya esas teşkil eden temel hukuki çerçeve, yapılan seçimler ve dönemin başlıca karakteristikleri bağlamında ele alınan tek parti yönetimi dönemi seçim yöntemleri ve seçim sistemi uygulamaları, çok partili siyasal hayata geçişle birlikte, demokrasi bağlamında önemli gelişmelere sahne olmuştur.

1876'dan başlayarak çok partili siyasal hayata geçişe tekabül eden 1946 tarihine kadar gerçekleştirilen seçimlerin hiçbirinin modern anlamda demokratik bir nitelik taşımadığı yaklaşımlarının¹⁶¹ ötesinde, çok partili siyasal hayat dönemine geçişle birlikte bu yönde önemli adımlar atıldığı ve gelişmelerin yaşandığı ifade edilebilir. Türkiye'de 1946 yılı itibariyle çok partili siyasal hayata geçişin, dönemin uluslararası şartları ve gelişmeleriyle yakın bir ilişkisi bulunmaktadır.

Müttefik Devletler olarak bilinen önemli bir kısmını Batılı ülkelerin oluşturduğu Müttefik Devletler grubu İkinci Dünya Savaşı'ndaki galibiyeti ve bu bağlamda Türkiye coğrafyasının'da içerisinde bulunduğu etrafında ortaya çıkan ırkçı savaş tehdidi risklerinin ortadan kaldırılmasının ardından bütün dünyada demokratikleşme yönünde bir rüzgâr oluştu. Bu çerçevede Batılı güçlerin teşviki ve baskısı sonucunda Türkiye'de de tek partili uygulamaların sonlandırılması ve çok partili siyasal hayata geçilmesi yönünde bir eğilim ve irade ağırlık kazanmaya başladı.

Türkiye'nin hâlihazırdaki işleyen ve tartışılan demokrasisi, içerdiği tüm eksiklik ve zaafılarıyla beraber, yaşadığı tarihi deneyimlerin, iç ve dış dinamiklerin realize ettiği birimlerin bütüncül bir sonucudur. İstikrarsız, gel- gitlere maruz ve sıklıkla kesintiye

¹⁶¹ Nermin Abadan Unat, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, A.Ü. SBF Yayını, No. 202, Ankara, 1966, s. 71.

uğrayan niteliğiyle ve halen tartışılmakta olan özellikleriyle idrak ettiğimiz demokrasi tecrübesini daha iyi tanımak için, ona çerçeve oluşturan, etkileyen, yönlendiren belli başlı dinamikleri iyi anlamak gerekmektedir. Bu bağlamda öne çıkan ve ithal ögeler olarak da adlandırabileceğimiz dış dinamikler ve harici faktörler ayrı bir önemi haizdir. Türkiye’de tek parti döneminden çok partili siyasal hayata geçiş aşamasında özellikle yoğunluk kazanmış olan ve genel olarak yüz elli yıllık hikâyeyi ifade eden demokratik pekiştirme sürecine katkı sağlayan birçok aktör bulunmaktadır.¹⁶² Bitmeyen Senfoni olarak da adlandırılabilir bu demokratikleşme sürecinin devamı niteliğinde el’an yaşadığımız bu durum, yani demokrasimiz üzerindeki dış dinamikler etkisi, yeni bir durum değildir. Tanzimat’tan günümüze devam eden süre zarfında, demokrasiye ilişkin önemli adımların birçoğunda, ifade ettiğimiz dış dinamiklerin büyük bir rolünün bulunduğunu söylemek mümkündür.¹⁶³

Temel haklarla ilgili içeriğiyle Tanzimat Fermanı ile ilk adımı atılan ve devamında yönetilenlere birçok konuda eşitlik vadeden Islahat Fermanı, ilk anayasa ve parlamento tecrübemizi ifade eden I. Meşrutiyet gibi önemli adımlar ve gelişmelerle süregelen bu dış dinamikler etkisi, Türkiye’de demokrasinin biçimlenmesinde ve seçme hakkı ile ilgili evrensel hukuki standartları da kapsar şekilde temel hakların mevcut niteliklerini kazanmasında büyük rol oynamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, hazırlıkları 1945 yılında başlayan ve 1946 yılında çok partili siyasal hayata geçme maceramızı da bu bağlamda sözü edilen dış dinamiklerle ilişkilendirebiliriz. Dönemin tek partisi CHP’den ayrılan bir grubun kurduğu Demokrat Parti ile çok partili siyasal hayata geçişin dış dinamikleri arasındaki sebep sonuç ilişkisi oldukça açık ve net bir nitelik arz etmektedir. Bir dünya savaşı ile neticelenen otoriter ve totaliter rejimlerin oluşturduğu tehditlerin batılı demokratik ülkeler tarafından bertaraf edilmesi sonucunda kurulan yeni dünya sisteminin estirdiği demokratikleşme rüzgarları, tek partili siyasal hayat dönemini yaşayan Türkiye’de de geniş yansıma bulmuş daha

¹⁶² Zühal Önalp Çepel, Demokrasinin Güçlenmesi-Sivil Toplum Tartışmalarında Bir Dış Aktör Olarak Avrupa Birliği *AAÇ Dergisi*, Cilt:16, No:1 (Yıl: 2017), s. 33-60

¹⁶³ Türköne, *Siyaset*, s. 189.

savaşın hemen bitiminde dönemim muktadir tek partisi olan CHP tarafından önemli adımlar atılmaya başlanmıştır.

b. Bu Dönemde Yapılan Seçimlere İlişkin Genel Değerlendirme

Yukarıda altı çizilen dönemsel özellikler ve şartlar çerçevesinde atılan adımlardan ilki CHP'den ayrılan küçük bir grup tarafından Türkiye Kalkınma Partisi'nin kurulmasıdır. Bunu müteakip 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte Türk siyasal hayatında üçüncü defa çok partili siyasal hayata geçiş gerçekleştirilmiş oldu. Burada altı çizilmesi gereken husus ise, CHP'den ayrılmak suretiyle ortaya çıkan bu partilerin gerçek bir demokratik ortamın ürünü olarak değil, iktidardaki tek partinin kontrollü değişim yaklaşımının bir sonucu olmasıdır.¹⁶⁴

Yeni kurulan partiler ve özellikle Demokrat Parti'nin, tek dereceli seçim, nispi temsil uygulaması ve yargı denetiminde seçim gibi içerikler bağlamında, seçim sisteminin değiştirilmesi yönünde CHP'den ısrarlı talepleri neticesinde eski seçim kanunu ilga edilerek 5 Haziran 1945 tarihinde 4918 sayılı Seçim Kanunu çıkarıldı. Demokratik bir seçimim temel niteliklerine yaklaşan bir seçim kanunu olarak nitelendirebileceğimiz 4918 sayılı Seçim Kanunu'nda düzenleme altına alınan hususlar şu şekilde sıralanabilir:

- İki dereceli seçim sistemi terkedilmiştir.
- Parti listeleri dışından da aday olunabilecektir.
- Seçim sistemi olarak çoğunluk sistemi uygulanacaktır.

Bu temel hususlar dışında bir önceki seçim kanununa büyük oranda benzeyen 4918 sayılı seçim kanunu her ne kadar ilk kez olmak üzere tek dereceli seçimi getirmiş olsa da genel içeriği itibarıyla özgür bir seçim ortamı temin edememiştir.¹⁶⁵ Yine bu seçim kanunu, seçimin gizliliğini temin edememesi ve seçimlerin yargı denetiminde olması

¹⁶⁴ Nihal Karaincioğlu, Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 210.

¹⁶⁵ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili hayata Geçiş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 54.

gerekirken yürütme kontrolünde yapılması gibi olumsuz ve seçim niteliklerine aykırı hususlar bakımından eleştirilere maruz kalmıştır.

İşte 1946 seçimleri böylesi bir atmosferde bir yıl öne alınmak suretiyle 21 Temmuz 1946'de icra edilmiştir. Ülkenin büyük bölümünde örgütlenemeyen yeni partilerin de katılımıyla gerçekleştirilen bu ilk çok partili seçimde evrensel seçim ilkelerine aykırı bir şekilde kullanılan “açık oy, gizli sayım ve döküm” usulü nedeniyle şaibeli bulunmuştur. Özellikle DP'nin yoğun itirazları olmuş ve sonuç itibarıyla CHP 397, DP 61 ve bağımsızlar ise 7 milletvekilliği elde etmiştir. 465 vekillik için sadece 273 aday gösterebilen ve sonuçta 61 vekillik kazanan DP bu seçimlerin dikkat çeken partisi olmuştur. 1946 seçimleri birçok yönüyle Türk siyasal hayatında olumsuz bir örnek olarak yerini almıştır. Seçimin ardından bu başarıyı gösteren DP'ye karşı baskılar ve bölme girişimleri hız kazanmış ve Millet Partisi kurulmak suretiyle parti ikiye bölünmüştür.¹⁶⁶

1946 seçimleri sonrasında başlayan ve 1950 yılına kadar devam eden tartışmaların odağında seçim sisteminden ziyade seçim güvenliği hususu bulunuyordu. Başta muhalefet olmak üzere basın ve kamuoyundan yükselen tepkiler üzerine 16 Şubat 1950'de 5545 sayılı yeni Seçim Kanunu'na göre, milletvekilliği seçimleri tek dereceli olarak yapılacak ve genel, serbest, eşit, gizli oy ve açık sayım dökümle çoğunluk usulüne göre yapılacaktır. Önemli bir düzenleme ise seçimlerin denetimi ve gözetimi altında yapılacağı ve seçime ilişkin anlaşmazlıkların yargı mercilerince çözüme kavuşturulacağına hüküm altına alınmasıdır. Fakat muhalefetin temel taleplerinden birisi olan nispi temsil uygulamasına bu kanunla geçilememiştir. Bu düzenlemeler çerçevesinde bile bu kanun 1950 tarihindeki seçimlerde köklü bir iktidar değişikliğini netice vermiştir. %89.8 gibi yüksek bir katılım oranıyla yapılan seçim sonucunda DP 420, CHP 63, MP 1 ve Bağımsızlar 3 milletvekilliği kazanmak suretiyle 27 yıllık CHP iktidarı muhalefete düşmüştür.

CHP'nin bu ağır yenilgisinin nedenleri olarak, partinin giderek halktan uzaklaşması ve ekonominin iyiden iyiye kötüleşmesi genel olarak kabul edilmektedir.¹⁶⁷ 27 yıllık tek

¹⁶⁶ Cem EROĞUL, *Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71, Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, Oxford University Press, 1987, s. 116; Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, s. 54.

¹⁶⁷ Murat Güvenir, “*Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama*”, s. 235; Hikmet Sami Türk, Erol Tuncer, *Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi*, TESAV Yayınları, Yayın No. 6, Ankara, 1995, s. 62.

parti dönemine karşı biriken tepkiler, 1950 yılında yapılan ilk serbest genel seçimlerde, DP'nin rahat bir çoğunlukla iktidara gelmesine yetti. Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan bir grup tarafından kurulan DP, kırsal kesimden büyük bir destek sağlayarak köylünün siyasal hayata katılımını önemli biçimde artırdı.¹⁶⁸ İlginç bir nokta ise, bu seçim sonuçlarından sonra iki partinin iktidar ve muhalefet olarak yer değiştirmekle kalmayıp, çoğunluk ve nispi temsil yöntemine ilişkin olarak da tam tersi görüşleri savunmaya başlamalarıdır.

1950 seçimlerini müteakip başlayan Kore Savaşı, NATO ile ilişkilerdeki gelişmeler, ekonomideki iyileşme eğilimi ve göreceli olarak demokratik özgürlük ikliminin belirginleşmesi Demokrat Parti'ye verilen desteği giderek artırmıştır.¹⁶⁹ Bu nedenle DP, 1954 seçimlerinde büyük bir çoğunluk elde ederek iktidarını sürdürmüştür. %88.6 gibi yüksek bir katılım oranı ile ve liste usulü basit çoğunluk yöntemiyle gerçekleşen seçimler sonucunda DP 505, CHP 31, CMP 5 ve Bağımsızlar 1 milletvekilliği kazanmıştır. Nüfustaki artışa paralel olarak toplam milletvekilliğinin 542'ye ulaştığı ve alınan oy oranları ile alınan milletvekilleri arasındaki orantısızlığın bariz hale geldiği 1954 seçimlerinde elde edilen sonuçlar,¹⁷⁰ seçim sistemi konusundaki tartışmaları iyice alevlendirmiştir.

1954 seçimlerinin sonuçları Demokrat Parti içinde muhalefeti güçlendirmiş ve ayrılanların kurduğu Hürriyetçi Parti ile diğer muhalefet partileri olan CHP ve CMP 1957 seçimleri arifesinde ortak bir cephe teşkil etmişler ve seçimlerde iş birliği hususunda anlaşmışlardır. Bu gelişmeler Demokrat Parti'yi katı bir tutum içine sokmuş, demokratik olmayan yol ve yöntemler kullanmaya itmiştir. Bu gelişmeler son tahlilde askeri bir darbenin yollarına taş döşemiştir. Bu giderek antidemokratikleşen siyasi ortamda iktidar partisi daha fazla oy kaybetmemek için seçimleri bir yıl öne almış ve seçimler oldukça gergin bir atmosferde geçmiştir. Oylarında gerileme olmakla birlikte Demokrat Parti'nin son tahlilde kazandığı bu seçimde CHP oyları ise artış eğilimine geçmiştir. Liste usulü basit çoğunluk sisteminin kullanıldığı ve seçime katılma oranının düşerek %76.6 olarak

¹⁶⁸ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, s. 249.

¹⁶⁹ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi İİBF Yayınları, No. 16, Ankara, 1995, s. 79.

¹⁷⁰ Hikmet Sami Türk, Erol Tuncer, *Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi*, s. 62; Murat Güvenir, "Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama", s. 239.

gerçekleştiği 1957 seçimlerinde DP 424, CHP 178, CKMP 4 ve HP 4 milletvekilliği elde etmiştir.¹⁷¹

Muhalefetin biraz daha güç kazandığı ve iktidar partisinin ise demokratik yol ve yöntemlerden daha da uzaklaştığı 1957 seçimleri sonrasında, ekonomik kötüleşme giderek hissedilmeye başlanmıştır. Bu kötü gidiş ve otoriterleşme eğilimi sonuç itibarıyla 27 Mayıs 1960 darbesini netice vermiştir.

Yapılan seçimler üzerinden değerlendirmeye çalıştığımız çok partili siyasal hayata geçişle birlikte uygulanmaya başlayan çoğunluk sistemi döneminin (1946- 1960) temel niteliklerine bakacak olursak, öncelikle bu dönemin Türkiye'nin demokratikleşme sancılarının yaşandığı bir dönem tekabül ettiğini ifade edebiliriz. Demokrasiyi kesintiye uğratan bir yol kazasıyla sonuçlanan bu dönemde iki tane seçim kanunu hazırlanmış, bu çerçevede ilk kanunla seçimler tek dereceli hale getirilmiş ve çok partili hayata geçilmiştir (1945 tarihli 4918 Sayılı Kanun). İkinci kanunla ise, daha ileri adımlar atılmış ve bu bağlamda seçimlerin gözetim ve denetimi yargıya bırakılmış, genel, eşit ve serbest oya geçilmiş, oylama usulü gizli oy, açık sayım ve döküm olarak değiştirilmiştir (1950 tarihli 5545 Sayılı Kanun). Liste usulü basit çoğunluk sistemi bu dönemin seçim sistemini ifade etmektedir.

Diğer taraftan, bu dönemin özellikle sonuna doğru anti-demokratik uygulamalar artmış, muhalefeti sindirme ve basına, bürokrasiye yapılan baskı yöntemleri tek parti dönemi ile kıyaslanır hale gelmiştir.

2. Türkiye'de Nispi Temsil Uygulamaları

a. 1961 Anayasası Dönemi

aa. Siyasi-İdari Şartlar ve Seçim Sisteminin Temel Hukuki Çerçevesi

Demokrasiyi kesintiye uğratan 1960 askeri darbesiyle sonuçlanan gelişmeler sonucunda bir dönemin sonuna gelinmiş 1961 Anayasası ile çerçevesi çizilen, nispi temsil

¹⁷¹ Hikmet Sami Türk, Erol Tuncer, *Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi*, s. 63.

sistemin seçim sistemi olarak kabul gördüğü yeni bir döneme girilmiştir. Darbenin ardından Milli Birlik Komitesi (MBK) parlamentonun işlevini geçici bir süreliğine üstlenmiştir. Ardından 13 Aralık 196'da Kurucu Meclis teşkil edilmiş (158 sayılı Yasa), müteakiben ise seçim yasası ve anayasa ile ilgili çalışmalar yapmak üzere komisyonlar oluşturulmuştur.

İki meclisli bir yasama öngören ve seçimler konusuna önem veren 1961 Anayasası 9 Temmuz 1961'de halkoylaması ile onaylanmıştır. Son üç seçimde yaşanan sıkıntılar, Anayasa Komisyonunu ayrıntılı ve sorunlara çözüm getiren bir seçim sistemi oluşturulması konusunda dikkatle çalışmaya sevk etmiş ve “adalet ve hakkaniyete uygun, seçmenin oyuna değer veren ve bütün fikirlerin parlamentoda temsiline imkân sağlayan ve yürütmenin yasama tarafından denetimini realize eden nispi temsil usulünün yasada yer alması” hususu yayınlanan raporda deklare edilmiştir. Diğer taraftan seçim komisyonu da seçim yasası tasarıları hazırlamış ve bu çalışmalar Kurucu Meclise sunulmuştur. Bu çerçevede Kurucu Meclis seçimler konusunda, 298, 304, ve 306 Sayılı Kanunları kabul etmiş ve yürürlüğe koymuştur.¹⁷²

Sözü edilen bu seçim kanunlarının içeriğine girmeden önce 1961 Anayasasının seçimle ilgili yaklaşımına ve getirdiği düzenlemelere bakmakta fayda vardır. Anayasanın üstünlüğü ilkesini öne çıkaran ve katı bir anayasa niteliğini haiz bulunan 1961 Anayasası, ikinci kısımda ele alınan temel hak ve özgürlükler konusunda oldukça geniş kapsamlı ve sistematik bir düzenleme getirmiştir. Sosyal hak ve ödevler konusundaki ayrıntılı düzenleme bu Anayasanın önemli bir yeniliği olduğu gibi, temel hak ve özgürlükler hususundaki sınırlamaların güvenceli bir sisteme kavuşturulması da 1961 Anayasasının önemli bir özelliğidir.

Önceki anayasadan farklı biçimde çift meclis sistemini (63. madde) getiren 1961 anayasasına göre, yasama yetkisini (5. madde) kullanan TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşur. Genel oyla seçilen Millet Meclisi 450 üyeden oluşurken, Cumhuriyet senatosunda üç farklı türde üye bulunmaktadır. Bunlardan 150 tanesi

¹⁷² Bülent Özgül, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, s. 118.

doğrudan halk tarafından, 15 tanesi ise Cumhurbaşkanınca seçilir ve bunlar altı yıl süreyle görev yaparlar. Doğal üye adı verilen son grup üyeler ise ömür boyu görevlerinde kalırlar. Bu gruptaki üyeler MBK üyeleri ile eski Cumhurbaşkanlarından oluşur. Seçilme şartının otuz yaşını bitirmek ve Türkçe okuyup yazabilmek olarak (68. madde) belirlendiği Milletvekilleri dört yıl görev yaparlar (69. madde) yani seçimler dört yılda bir yenilenir.¹⁷³

1961 Anayasasının temel hak ve özgürlüklerin bir boyutu olarak seçme hakkı ve seçimler konusunda getirdiği bu temel çerçeveyi ele aldıktan sonra, nispi temsil sistemi dönemi olarak isimlendirdiğimiz bu zaman diliminde yani 1960- 1980 arası dönemde yapılan seçimlerden hareketle dönemin seçme yöntemleri ve seçim sistemlerini daha yakından inceleyebiliriz. Zira, seçim sistemlerinin içeriğini, sorunlarını ve bu bağlamdaki tartışmaları en iyi yansıtan veriler bizzat seçimlerin kendisidir.

ab. Bu Dönemde Yapılan Seçimlere İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Seçme hakkı ve seçim sisteminin de dahil olduğu temel haklar konusundaki özgürlükçü yaklaşımı ile dikkat çeken 1961 Anayasası döneminde yapılan ilk seçim 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen 1961 seçimleridir. Bu seçimler yukarıda söz edilen ve seçimlerle ilgili olarak Kurucu Meclisin yürürlüğe koyduğu 298, 304 ve 306 sayılı kanunlar çerçevesinde icra edilmiştir.

Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, bütün seçimlerle ilgili genel kapsayıcı kuralları içeren bir kanundur. Seçme esaslarının düzenlediği 2. maddede seçimlerin, serbest, eşit, tek dereceli genel oy esasına göre yapılacağı hükmü getirilmektedir. Bizzat seçmen tarafından kullanılacak olan oy gizlidir, sayım, döküm ve tutanak altına alma işlemleri ise aleni olarak gerçekleştirilir. Bütün seçimler için bir çerçeve oluşturan bu kanun, temel nitelikler bakımından 5545 sayılı Kanundan çok farklı bir içeriğe sahip değildir.¹⁷⁴

Nispi temsil sisteminin uygulandığı bu dönemde cari olan diğer seçimle ilgili kanun 24 Mayıs 1961 tarihli ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Yasasıdır.

¹⁷³ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Yayını, Bursa, 2020, s. 48.

¹⁷⁴ Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku Sitesi, <https://www.anayasa.gen.tr/298sk.htm>, E.T: 09.09.2022

Anayasa ile getirilen çift meclis sisteminin bir tarafını oluşturan Senatonun doğrudan halk tarafından çoğunluk sistemine göre seçilecek 150 üyesi ile ilgili düzenleme yapmaktadır. Ayrıca bu seçimlerde seçmenler karma isteler oluşturmak suretiyle de oy kullanabileceklerdir.¹⁷⁵

Seçimlerle ilgili temel kanun olan 306 sayılı kanunun dikkat çeken özelliği, seçimlerde ilk defa nispi temsil uygulaması hükmünü getiren kanun olmasıdır. Kanunun ilk maddesinde bu yeniliğe dikkat çekilerek, seçimlerin genel, eşit, gizli oy kullanılmak suretiyle bütün ülkede aynı gün içerisinde nispi temsil yöntemine göre yapılacağı vurgulanmaktadır.¹⁷⁶

Kanunun hesaplama yöntemine ilişkin d'hondt usulü ile birlikte baraj sınırlamasının kullanılacağı yönündeki 32. maddesindeki düzenlemesi büyük partiler lehine bir uygulamayı yansıtmaktadır. Diğer bir deyişle kanunun öngördüğü yöntem, basit seçim sayısı ile d'hondt usulünün bir karmasını teşkil etmektedir. Parlamentoda mümkün olduğunca her türlü fikrin temsiline imkân veren d'hondt sisteminin kendine özgü yanı bu şekilde ortadan kalkmış olmaktadır. Teziç'e¹⁷⁷ göre altı çizilen bu durum nedeniyle sözü edilen sistemi yarı çoğunluk sistemi olarak adlandırmak daha isabetli olacaktır.

Bu düzenlemeler kapsamında yapılan 1961 seçimlerinde katılım oranı %81.4 olmuş ve seçimde dört parti yarışmıştır. Seçim sonucunda, CHP 173, AP 158, CKMP 54 ve YTP 65 milletvekilliği kazanmışlardır. Yine aynı günde yapılan Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde ise AP 71, CHP 36, CKMP 27 ve YTP 16 üyelik elde etmiştir.

Burada nispi temsil ve çoğunluk sistemi karşılaştırması bakımından ilginç bir sonuç dikkatleri çekmektedir. Nispi temsil usulüne göre icra edilen Milletvekili seçimlerinde CHP 173 vekillik kazanmak suretiyle birinci olurken, çoğunluk yönteminin uygulandığı Senato seçiminde yalnızca 36 üyelik elde edebilmiştir. Yine Adalet Partisi %35.3 oy ile 71 senato üyeliği elde ederken, CHP, %37.0 oy ile 36 senatörlük elde etmiştir. Bu

¹⁷⁵ Yıldızhan Yayla, Erdoğan Tuncer, Seçim Kılavuzu ve Mevzuatı, Kervan yayınları, İstanbul, 1973, s. 188.

¹⁷⁶ Mehmet Ali Yalın, *Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Kanunları*, Vatan Matbaacılık, İstanbul, 1965, s. 122.

¹⁷⁷ Erdoğan Teziç, *Seçim Sistemleri*, İstanbul, 1967, s. 67.

sonuçlar, iki sistemin etkisini en iyi gözler önüne seren örnek olarak siyasi hayatımızda yerini almıştır.

Bu seçimlerinden ardından, Anayasa ve 304 Sayılı Kanun’un belirlediği üzere 2 yılda bir yapılması gereken kısmi senato seçimleri, bir sene ertelemeli olarak 1964 yılında yapılmıştır. Daha önce belirtilen il gruplarından C grubunun yenilendiği bu seçimlerden önce senato seçimleri kanununda, 447 sayılı kanunla önemli bir değişiklik gerçekleştirilmiştir. 17 Nisan 1964 tarihinde kabul edilen bu kanunla, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de d’Hondt usulünün kullanılması kabul edilmiştir. 7 Haziran 1964 tarihinde yapılan kısmi senato seçimlerinde AP’nin hızla büyüdüğü, elli senato üyeliğinden otuzunu kazanması ile sarıh bir biçimde görülmektedir. Buna ilaveten, daha önce çoğunluk sistemine göre yapılan seçimin, nispi temsille değerlendirilmiş olması, etkisini göstermiştir.

Seçimler hususunda 1964 yılında yapılan değişikliği müteakip, yaklaşan 1965 seçimlerinin hemen önünde, mevcut seçim kanunlarında iki önemli değişiklik gerçekleştirilmiştir. 13 şubat 1965 tarihinde yapılan kanun değişikliklerinden birincisi ile Cumhuriyet Senatosu seçimlerini ve Millet Meclisi seçimlerini bağlayan 306 Sayılı Yasa’nın 32. maddesindeki elde edilen milletvekilliği sayısının hesaplanması usulü farklılaştırılmak suretiyle Milli Bakiye usulüne geçilmiştir.

Milli Bakiye Nispi Temsil Sistemi uygulamalıyla gerçekleştirilen 1965 seçimlerinde, AP 240, CHP 134, MP 31, YTP 19, T P 15 ve CKMP 11 milletvekilliği kazanmıştır. Buradaki milletvekilliklerinden  rneğin AP’nin 36, CHP’nin ise 32 milletvekilliği artık oyların değerlendirildiği ikinci aşamada kazanılmıştır. Bu sistem küçük partilerin meclise  ye sokma şansını artırmış ve önceki seçimlere göre parlamentoda daha g  l  bir şekilde temsil edilmişlerdir. 1965 seçimlerinde seçime katılma oranı %71 gibi düşük bir oranda gerçekleşmiştir.

Nispi temsil usulünün, en u tatbiki olarak nitelendirebileceğimiz Milli Bakiye usulünün kullanılmasına rağmen, AP bu seçimlerde ipi göğüsleyerek yalnız başına iktidara gelmiştir. 1965 seçimleri bu yönüyle dönemin siyasi gelişmeleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu seçimleri müteakip, 1966 yılında ikinci grup, B grubu senato yelerinin 1/3 yenileme seçimleri yapılmıştır. Bu seçimlerde ise, AP 35, CHP 13, MP 1, YTP 1, T P

1 ve CKMP 1 senatörlük kazanmıştır.¹⁷⁸ Küçük partilerin bu seçimde başarı göstermesi yüzünden iktidar partisi seçim sistemini değiştiren bir adım atarak, muhalefetin şiddetli karşı çıkışına rağmen, 1961 Anayasasınca getirilmiş olan "seçim çevresi barajlı d'Hondt" sistemine geri dönmüştür. Ancak AYM, 1036 sayılı kanunun "baraja ilişkin hükmünü" anayasaya aykırılığı gerekçesiyle iptal etmiştir. AYM'nin verdiği bu karar üzerine, kanun koyucunun öngörmediği bir seçim sistemi; "barajsız d'Hondt" sistemi ortaya çıkmış; daha sonraki yapılan milletvekilliği ve Senato seçimlerinde sözü edilen sistemin uygulanması kabul görmüştür.¹⁷⁹

Bundan sonra, 1969, 1973 ve 1977 yıllarında yapılacak olan üç genel seçimde uygulanacak olan bu yönteme göre, seçim çevrelerinde seçime katılan partilerin aldıkları geçerli oylar alt alta yazılmış bu rakamlar önce 1'e, sonra 2'ye sonra 3'e... o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısına ulaşınca kadar bölünmüş, daha sonra elde edilen sayılar büyükten küçüğe doğru sıralanarak, milletvekili bu payların sahibi olan partilere rakamların büyüklük sırasına göre dağıtılmıştır.¹⁸⁰ AYM'nin baraj hükmünü iptal etmesiyle birlikte yeni bir düzenlemeye gidilmemiş, ve seçim sistemi kendiliğinden barajsız d'Hondt versiyonu haline gelmiştir.¹⁸¹ 1969 Genel seçimlerinde seçime katılım oranının % 64,3'e düştüğü görülmektedir.¹⁸²

1970 yılında dünya ülkelerinde baş gösteren ekonomik krizin ülkemizdeki siyasal, sosyal etkileri karşısında hükûmetin, sorunlara bir çözüm getirememesi 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime muhtıra vermesine sebep olmuş, ve 14 Ekim 1973'e kadar sürecek bir "ara dönem" yaşanmıştır.¹⁸³

¹⁷⁸ Bülent Özgül, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, s. 122-124.

¹⁷⁹ İslam Gültekin, *Temsilde Adalet İlkesi Bakımından Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2006, s. 80.

¹⁸⁰ Murat Yıldırım, *Milli Egemenlik Kavramı ve Türkiye'de Seçim Sistemleri*, Cumhuriyet Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2001, s. 214.

¹⁸¹ Hüseyin Yılmaz, *Seçim Sistemleri ve Türkiye*, Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Trabzon, 2004, s. 71.

¹⁸² Ceyhun Haydaroglu, Gülşah Çevik, "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Demokrasi ve Ekonomi İlişkisi Çerçevesinde İncelenmesi", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2016, Y. 2, C. 2, S. 1, s. 56.

¹⁸³ Gültekin, *Temsilde Adalet İlkesi Bakımından Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri*, s. 82.

1973 seçimlerinde uygulanan seçim sisteminin 1969 seçimlerindeki tek farkı, seçmene tercih yapma olanağının verilmesidir. Buna göre oyunu tercihli kullanmak isteyen seçmen, yasanın seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısına bağlı olarak saptadığı sayıda tercih işareti kullanmak zorundaydı. Daha az ya da daha çok sayıda yapılan tercih işaretlemesi dikkate alınmayacaktı.¹⁸⁴

1977 seçimleri istikrarsız koalisyon hükûmetlerinin ve ülkede giderek artan şiddet olaylarının etkisiyle, normal zamanından 4 ay önce 5 Haziran 1977 tarihinde yapılmıştır. Bu seçimde, Seçim Kanununda yeniliğe gidilmediği için barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Katılım oranının %66,8 olarak belirlendiği bu seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidar olacak çoğunluğu elde edememiştir.¹⁸⁵ Seçimden sonra CHP bir azınlık hükûmeti kurmuş, ancak meclisten güvenoyu alamamıştır. Bundan sonra Demirel tarafından bir cephe hükûmeti kurulmuş ancak; bu kurulan cephe hükûmeti 1977 yılı sonunda gensoyula düşürülmüştür.¹⁸⁶

b. 1982 Anayasası Dönemi

ba. Nispi Temsil Sisteminin Çoğunluk Sistemine Yaklaştırılması (1983-1999): Dönemin Şartları, Temel Hukuki Çerçeve ve Seçimler

Dönemin sosyal ve siyasal şartları çerçevesinde, 12 Eylül askeri müdahalesini müteakip oluşturulan seçimle ilgili yeni sistemi özellikle 1983 ve 1999 arasında uygulanan şekliyle, nispi temsil sisteminin çoğunluk sistemine yaklaştırılması olarak adlandırmak mümkündür. 12 Eylül askeri darbesini ve ardından hazırlanan 1982 Anayasasının ortaya çıkışını hazırlayan sosyal ve siyasal gelişmeler ve arka plana baktığımızda 1961 Anayasası döneminde yaşanan olaylar ve gelişmelere bir tepki niteliğini görmemiz mümkündür. 1961 Anayasası dönemindeki istikrarsız hükûmetlerin ortaya çıkardığı iktidar boşluğu ya da zayıf yürütmenin yaşanan terör ve anarşi olaylarının temel nedeni olduğu kabulünden hareketle 12 Eylül darbesini ve yeni anayasayı yapan güçler, 1982 Anayasasında güçlü bir yürütmenin hedeflenmesini amaçladılar.

¹⁸⁴ Yıldırım, *Milli Egemenlik Kavramı ve Türkiye'de Seçim Sistemleri*, s. 218.

¹⁸⁵ Yılmaz, *Seçim Sistemleri ve Türkiye*, s. 75.

¹⁸⁶ Gültekin, *Temsilde Adalet İlkesi Bakımından Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri*, s. 87.

Bu çerçevede 1982 Anayasası çok fazla koalisyonlara yol açmayacak, istikrarlı güçlü bir yürütmeyi mümkün kılacak bir yaklaşımı anayasanın hemen hemen bütün düzenlemelerinde esas aldılar. Darbe sonrası ortamda, böyle bir ruh haleti ile hazırlanan ve hazırlanışında, oylanmasında ağır idari, siyasi baskı yöntemleri de kullanılmak¹⁸⁷ suretiyle 7 Kasım 1982 Tarihinde % 92 gibi yüksek bir halkoyu ile kabul edilen 1982 Anayasası, pek çok değişiklikler yapılmakla birlikte Türkiye'nin son kırk yılına damgasını vurmuştur.

1982 Anayasasının bu bağlamda önemle üzerinde durduğu önemli bir konuda doğal olarak seçme yöntemleri ve seçim sistemleri konusu oluşturmaktadır. Sorun olarak algılanan konuların çözüme kavuşturulması ve istikrarlı, güçlü tek parti hükümetlerinin kurulmasına yönelik olarak seçim sistemleri önemli bir argüman olarak ele alınmış ve düzenlenmiştir. Aslında nispi temsil sistemi öz itibariyle toplum kesimlerinin adaletli temsilini önceleyen bir seçim yöntemidir. Ancak yukarıdaki yaklaşımlar çerçevesinde nispi temsil yönteminin özülle bağdaşmayan birtakım düzenlemelerin bu döneme ve bu dönemdeki seçimlere hâkim olduğunu söyleyebiliriz. İşte bu nedenledir ki 1983- 1999 dönemindeki seçimlerde uygulanan sistemi temsil sisteminin çoğunluk sistemine yakınlştırılması olarak adlandırmak yerinde olacaktır.

Bu yaklaşım çerçevesinde hazırlanan 1982 Anayasasının seçim konusundaki düzenlemelerine bakıldığında, öncelikle çift meclis sisteminden vazgeçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisinin tek meclis olarak düzenlediği görülmektedir. Beş yılda bir yapılması öngörülen seçimlerle 400 milletvekilinin seçilmesi öngörülmektedir. (75-77. madde) Oy kullanabilme yani seçmen sıfatını haiz olabilmek için 21 yaş kabul edilirken Anayasanın 76 maddesinde milletvekili olabilmenin şartları sayılmıştır. Bir önceki Anayasa ile karşılaştırıldığında 1982 Anayasasında fark arz eden sınırlamalar şu şekildedir:

- Milletvekilliği adaylığı için en az ilkokul mezunu olma şartı getirilmiştir.
- Bir yıl ve üzeri hapis cezasına çarptırılmamış olmak.

¹⁸⁷ Taha Parla, *Türkiye'de Anayasalar*, Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 19-20.

1982 Anayasasının getirdiği en önemli düzenlemelerden birisi de seçimleri yargının genel yönetim ve denetimine bırakmasıdır. (79. madde) Ayrıca seçimlerin serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm ilkelerine yapılacağı da 67. maddede hüküm altına alınmıştır. 12 Eylül askeri darbesiyle kapatılan partilerin yönetim kadrolarına da yine anayasanın geçici 4. maddesiyle siyasi yasak konulmuştur.¹⁸⁸ 1982 Anayasası, seçimlere ilişkin olarak da 1961 Anayasası ile getirilen sistemi korumuş ve seçimlerde uygulanacak seçim sisteminin saptanması yasa koyucuya bırakılmıştır.¹⁸⁹

1982 Anayasasının güçlü ve istikrarlı bir yürütme arzusu bağlamında hazırlanan 10 Haziran 1983 tarihli 2839 sayılı seçim kanunu, içerisinde nispi temsil yöntemini barındırmakla birlikte siyasal istikrarı sağlamak amacıyla çevre barajıyla birlikte %10 ülke barajını da getirmektedir. Çifte barajlı d'Hondt olarak adlandırılan bu seçim sisteminde parti adaylarının seçilebilmeleri için öncelikle partilerinin ülke düzeyindeki oy oranının %10'un üzerinde olması gerekmekte, partileri bu barajı geçerse adayların da seçim bölgelerinde uygulanan çevre barajını geçmeleri gerekmektedir.¹⁹⁰

Bu bağlamda 1983 yılındaki seçimler, Konsey kararları, seçimler hakkındaki 298 sayılı Kanun, 2820 sayılı SPK ve 2839 sayılı MSK'nun oluşturduğu hukuki çerçevede gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde özüne ilişkin herhangi bir değişiklik söz konusu olmadı. Yürürlükte kalmaya devam eden 298 sayılı Kanunla birlikte 1983 yılında çıkan ve ilk defa bu seçimde uygulanan 2839 sayılı MSK bu döneme damgasını vurmuştur. Bu kanunda yer alan seçimle ilgili başlıca hükümler şunlardır:

- Seçim tek dereceli olarak, nispi temsil usulü çerçevesinde, genel, serbest, eşit ve gizli oyla tüm yurttaki aynı gün içerisinde yargının idaresi ve denetimi altında yapılır. (2. madde)

- Vekil sayısı 400 olarak belirlenmiştir. (3. madde)

¹⁸⁸ Bülent Özgül, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, s. 136.

¹⁸⁹ Erdoğan Günel, *Türkiye'deki Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri*, Ankara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005, s. 117.

¹⁹⁰ Erem Sarıkoca, *Çok Partili Siyasal Yaşamın Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Toplumsal Etkileri*, Atatürk Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2005, s. 162.

- Ülke genelinde baraj % 10 geçerli oy alamayan partiler milletvekili çıkaramaz. (33. madde)

- Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamının bu çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesi sonunda çıkan sayıdan az oy olan siyasi partiler ve bağımsızlar milletvekilliği alamaz. Ülke ve seçim çevresi barajını aşan partilerin oylarını nispi temsili d'Hondt usulüne göre bölümlenmeden hasıl olan sayıların büyüklük sıralamasına göre milletvekilliği tahsis edilir. (34. madde)¹⁹¹

Bu içerikteki hükümlerin yanı sıra Kanun'un geçici nitelikteki üçüncü maddesi Konsey'e adaylar hususunda kesin veto etme yetkisi tanıyordu. Bu Kanun çerçevesinde ilk defa 1983 seçimlerinde, “birçok siyasal parti ve lider seçime sokulmaksızın”,¹⁹² uygulanan “çifte barajlı d'Hondt sistemi”, küçük partilerin parlamentoda temsiline engel olmak ve oyların ufalanıp, dağılmasını engellemek amacıyla hem ülke ve hem de seçim çevresinde uygulanan çifte baraj getiriyordu. Bunun nedeni ise koalisyonlar yoluyla oluşabilecek hükümet istikrarsızlıklarını önlemek, bir önceki anayasa döneminde yaşanan olumsuzlukların önüne geçmekti. Bu yaklaşım 12 Eylül askeri müdahalesi sonrasında oluşan ve 1982 Anayasasının ruhuna da yansıyan tepki niteliğinin bir yansıması olarak nitelendirilebilir. Bu tepki niteliği anayasanın düzenlediği pek çok konudaki maddelerine yansıdığı gibi seçimle ilgili içeriğe ve sonrasında çıkarılacak mevzuata da açık ve görünür bir biçimde yansımıştır.

Yeni bir yaklaşımla hazırlanan 1982 Anayasası ve değiştirilen seçim kanunları çerçevesinde icra edilen 1983 seçimlerine katılım %92 oranında gerçekleşmiştir. Seçimlerde Anavatan Partisi (ANAP) %45 oy alarak 211 milletvekilliği kazanmış ve tek başına iktidar olmuştur. Bu nitelikte tezahür eden seçim sonuçları demokratik olmayan neticeleri beraberinde getirmiş, temsilde adalet ilkesi hayata geçirilememiştir. Diğer taraftan bu

¹⁹¹ Bülent Özgül, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, s. 137.

¹⁹² Ersin Kalaycıoğlu, 1960 Sonrasında Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo- Patrimonyalizm ve İstikrar, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 405.

sonuçlar istikrarlı bir hükümet kurulmasını temin etmiş, hükûmetin güvenoyu ile düşürülmesi zorlaşmıştır.¹⁹³

29 Kasım 1987 seçimlerine %93,28 gibi yüksek bir katılım gerçekleşmiş ve seçimlerde yedi parti yarışmıştır. ANAP %36 oy oranıyla seçimlerde birinci parti olmuş ve mecliste %64 oranında üyelikle temsile hak kazanmıştır. İkinci Parti olan SHP %24 oy almasına karşın parlamentoda %22'lik üyeliğe sahip olabilmıştır. Çifte baraj yani çevre ve genel baraj uygulaması söz konusu olduğundan temsil edilemeyen seçmenlerin oranı %27 olarak gerçekleşmiştir. Bu seçimler, Türkiye'nin 1946'da çok partili siyasal sürece girmesinden sonra yapılan tüm seçimler içinde temsilde adalet ilkesi bakımından en adalatsızı olarak değerlendirilebilir.¹⁹⁴

Anayasa mucibince 1992 Kasım'ında yapılması gereken genel seçimler ANAP'ın parlamentodaki 292 milletvekili ile meclisin 3/2'sine sahip olmasına rağmen meclis, 20 Ekim 1991'de erken seçime karar vermiştir. Seçim öncesinde seçim yasasında değişikliğe gitme geleneği bu seçimlerde de devam etmiştir. Son iki seçim öncesinde gerçekleştirilen değişiklikler büyük partiler lehine düzenlemeler getirirken bundan sonra küçük partilere kısmi temsil edilebilme imkânı sunan düzenlemeler de olmuştur. 3757 sayılı yasayla gerçekleştirilen ilk değişiklik, seçim çevresi barajlarında yapılmış ve iki, üç ve dört milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde uygulanacak baraj %25'e düşürülerek, 5 ve 6 milletvekilliği çıkaracak seçim çevrelerinde %20 seçim çevresi barajı getirilmiştir.¹⁹⁵

1991 seçimlerinde DYP 178 üyelikle %39,6, ANAP 115 üyelikle %25,6 Sosyal Demokrat Halkçı Parti 88 üyelikle %19,6, RP 62 üyelikle %13,8, DSP ise 7 üyelikle %1,6 oranında parlamentoda temsil edilmeye hak kazanmışlardır. Seçimlere katılım oranı 83,9 olurken, uygulanan barajlar nedeniyle ilk kez bu kadar çok partiler arası seçim ittifakı gerçekleşmiştir. RP, MÇP ve IDP ile ittifak kurmuş, HEP'de SHP listelerinden seçime girmiştir. Seçimlere katılan 6 partiden 5 tanesi barajlara ve büyük partilerin lehine

¹⁹³ Gültekin, *Temsilde Adalet İlkesi Bakımından Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri*, s. 91.

¹⁹⁴ Haydaroglu ve Çevik, *"Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Demokrasi ve Ekonomi İlişkisi Çerçevesinde İncelenmesi"*, s. 58.

¹⁹⁵ Gültekin, *Temsilde Adalet İlkesi Bakımından Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri*, s.94; Günel, *Türkiye'deki Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri*, s. 125.

düzenlemelere rağmen %10'luk ülke barajını aşarak meclise girebilmiş, ancak hiçbir parti tek başına iktidar olacak oy çoğunluğunu elde edememiştir. ANAP'ın oy oranı düşmeye devam ederken, DYP bu seçimde birinci parti olmuştur. 1991 seçimlerinde, 1987 seçimleri kadar olmasa da karma sistemin adaletsiz sonuçları ortaya konulmuş ancak 1987 seçimlerinde %20'ye ulaşan temsil edilmeyen oy sorunu bu seçimde, partiler arası iş birliği nedeniyle biraz daha az yaşanmıştır.¹⁹⁶

Askeri darbe sonrasındaki üçüncü genel seçim de bir erken seçim olarak 1995 yılında yapılmıştır. Her zamanki gibi bu erken seçim öncesinde de yasal değişikliğe gerçekleştirilmiş, 450 olan milletvekili sayısı 550 olarak değiştirilmiştir. Fakat bu rakam, 450 bölge milletvekilliğine ek olarak nispi temsille dağıtılacak 100 Türkiye milletvekili ile belirlenmiştir. Seçimden önce küçük seçim çevreleri birleştirilmek suretiyle İstanbul, İzmir ve Ankara dışında bütün iller tek bir seçim çevresine dönüştürülmüştür.

Sözü edilen bu girişimin hedefi ortalama seçim büyüklüğünü arttırmak suretiyle etkin barajı düşürebilmektir. Fakat söz konusu bu değişikliğin ardından bölgesel seçim barajları tamamıyla kaldırılarak, sadece %10'luk ülke barajı muhafaza edilmiştir. Bu şekilde seçim sisteminin büyük partileri lehine düzenlenmiş bir ögesi daha yürürlükten kaldırılmış, yanı sıra kontenjan milletvekilliği ve tercih oyu uygulamalarına da son verilmiştir.¹⁹⁷ İlaveten seçmen yaşına ilişkin düzenleme çerçevesinde Anayasa değişikliği yapılmak suretiyle 18 yaş hükmü getirilmiş ve bu seçimlerde 1982 Anayasası döneminde ilk defa tutuklular da oy kullanabilme hakkına kavuşmuşlardır.

On iki partinin katıldığı 1995 seçimlerinde 7 parti ülke barajını aşamayıp meclise girememiştir. Sonuç olarak geçerli oyların %14,5'i değerlendirme dışı kalmış, seçim neticesinde RP 158 üyelikle %28.7, ANAP 132 üyelikle %24, DYP 135 üyelikle %24.6, DSP 76 üyelikle %13.8, CHP ise 49 üyelikle %8.9 temsil oranına sahip olmuştur. On iki partinin katıldığı ve beş partinin %10 ülke barajını aşabildiği seçimde ülke barajlı d'Hondt seçim sistemi uygulanmış, seçime %85 oranında katılım gerçekleşmiştir. Ülke

¹⁹⁶ Yıldırım, *Milli Egemenlik Kavramı ve Türkiye'de Seçim Sistemleri*, s. 235; Yılmaz, *Seçim Sistemleri ve Türkiye*, s. 89.

¹⁹⁷ Emine Yavaşgel, *Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar Açısından Seçim Sistemleri*, Nobel Yayınları, Ankara, 2014, s. 174.

barajını aşmak suretiyle mecliste temsil edilme hakkını kazanan siyasi partiler açısından, hükûmet kurulmasına imkân verecek bir sandalye dağılımı ortaya çıkmamıştır. Seçimlerde RP %21 oy oranıyla birinci parti çıkmış ve parlamentoda %28 sandalye oranıyla temsil edilme imkânı bulmuştur. Bu seçimde mecliste temsil edilmeyen seçmen oranının %30 olması demokrasi bağlamında eleştirilere neden olmuştur.¹⁹⁸

1995 seçimleri koalisyonu zorunlu kılan bir sonuca yol açtı ancak denemeler başarılı olamadı. 1996 tarihinde Mecliste güven oyu alarak Refah-Yol Hükümeti olarak adlandırılan Refah Partisi ve Doğru Yol Partisinin anlaşmasıyla hükümet kuruldu. Bu dönemde Kamuoyu tarafından 28 Şubat Postmodern darbe olarak bilinen sürecinde yaşandığı demokrasi tarihimiz adına kara bir leke olan dönemin sonunda Refah-Yol hükümeti düşürülmüştü. Bu karmaşayla geçilen bu dönemde en son kurulan dışarıdan Doğru Yol Partisi destekli Ecevit Hükümeti de sarsıntı geçirince, meclisten hükümet çıkarmak zorlaştı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi erken genel seçim kararı alınarak 18 Nisan 1999 tarihinde genel ve yerel seçimlerin aynı gün yapılması kararına varıldı. 1999 Genel seçimlerinde sadece 5 parti %10 olan ülke barajını aşma başarısı gösterebildi. Seçim sistemini tesiriyle eksik temsil edilen oyların oranı fazla büyümekle birlikte, %10 ülke barajı nispi temsil niteliğini zayıflatmıştır. 1999 seçimleriyle Türkiye'deki siyasal parçalanmışlık tekraren gözler önüne serilmiş, seçim sistemine ilişkin tartışmalar da bu bağlamda hararetlenmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin baraja takılarak Meclis dışı kaldığı bu seçimin en başarılı partisi kuşkusuz Demokratik Sol Parti olmuştur. Diğer yandan, daha önceki seçimlerde barajı aşmadığı için parlamentoya girme başarısı gösterememiş olan MHP, büyük bir sürpriz yaparak bu seçimlerde ikinci parti olmayı başardı. Seçimler sonucunda ülkedeki büyük partinin yine değiştiği bu seçimlerin sonucunda seçmenin hala arayış içerisinde olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan yapılan yerel seçim sonuçlarına göre ise DSP genel seçimlerdeki başarısına denk olmasa da yerel seçimlerin galip partisi olmayı başardı.

¹⁹⁸ Haydaroglu ve Çevik, “Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Demokrasi ve Ekonomi İlişkisi Çerçevesinde İncelenmesi”, s. 58.

1999 Genel seçimlerinden sonra oluşturulan üç parçalı (DSP-MHP-ANAP) koalisyon hükûmeti 3 yıl boyunca Türkiye'yi idare etti. 1999 yılına gelindiğinde ortaklar arasındaki düşünce ayrılıklarının iyiden iyiye gün yüzüne çıkması ve kriz niteliğindeki diğer gelişmeler, ülkeyi tekrar bir seçim iklimine çekti. Millî Görüş olarak adlandırılan hareketin, kapatılan Refah Partisinin ardından Fazilet Partisinin kurulmasıyla beraber bu partiye geçmeyen Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül ve Bülent Arınç'ın önderliğinde yeni bir siyasi hareket başlatıldı. Bu siyasi hareketin sonunda Adalet ve Kalkınma Partisi kuruldu. Kamuoyunda Ak Parti'nin desteğinin giderek artması da seçimleri tetikledi. İktidardaki partilerin olası bir erken seçimde tekrar aynı başarıyı yakalayabileceklerine olan inançları ve böylesi bir erken seçimin hükûmet için olumlu bir güven oylaması teşkil edebileceği yaklaşımı, iktidardaki partilerin çoğunluğunu oluşturduğu parlamentoda erken genel seçim kararı alınması sonucunu doğurdu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı erken genel seçim kararı çerçevesinde, 3 Kasım 2002 tarihinde genel seçimler gerçekleştirildi.¹⁹⁹

1983- 1999 yıllarını kapsayan nispi temsilin çoğunluğa yaklaştırıldığı seçim uygulamaları döneminde kayda değer bir sonuç alınamamış, çok partili koalisyonlar ülkenin kaderi olmuştur. Seçme yöntemleri ve seçim sistemleri konusu dönem boyunca sürekli olarak tartışılmış ve meşruluk bağlamında çekişmeler eksik olmamıştır. Zaman zaman bunalım niteliğine bürünerek devam eden bu çekişmeler²⁰⁰ sonucunda bir çözüm de üretilmemiştir. Zaten en çok oy alan partinin yüzde yirmi civarında olduğu bir sistemde böylesi bir çözümün sağlanması oldukça zor görünmektedir.

bb. 2002 Sonrası Dönemde Seçim Sistemi: Sorunlar, Tartışmalar ve Çözüm Arayışları

bba. 2002-2018 Dönemi: Siyasi-İdari Şartlar ve Seçimlerde Uygulanan Sistemi

Son yapılan 1999 seçimleriyle oluşan parçalı ve koalisyonları mecbur kılan siyasi yapı 2002 seçimlerine kadar devam etti. 2001 ekonomik krizi ve diğer faktörlerin

¹⁹⁹ Altan, *Genel Seçimler- Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004)*, s. 186-187; Haydaroğlu ve Çevik, “Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Demokrasi ve Ekonomi İlişkisi Çerçevesinde İncelenmesi”, s. 59.

²⁰⁰ Kalaycıoğlu, *1960 Sonrasında Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo- Patrimonyalizm ve İstikrar*, s. 406.

tetiklediği siyasi bunalım ve güçlü tek parti iktidarı arayışı devam ederken yeni kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) kamuoyunda giderek alternatif olarak görülmeye başlandı. Siyasi- idari yapının ve seçim sistemlerinin üretemediği çözüm, bu sefer halk iradesinin sandığa yansması sonucunda realize oldu. Yeni kurulan Ak Parti, girdiği ilk seçimlerde büyük bir atılım göstererek aldığı %34,29 oy ile tek başına iktidar olmayı başardı.

2002 genel seçimlerinde de gelenek bozulmadı ve en çok oyu alan parti yine değişmiş oldu. Adalet ve Kalkınma Partisi, uzun yıllardır olmayan bir duruma imza attı ve tek parti iktidarı olmayı başardı. Ak Parti ve CHP haricindeki partiler %10 ülke barajını aşamadıklarından dolayı parlamentoya giremediler ve bu sebeple oy dağılımı çerçevesinde milletvekillikleri bu iki parti arasında paylaşılmış oldu. Bu aslında iki parti için de aldıkları oy oranının çok üzerinde bir üyelikle mecliste temsil edilme anlamına geliyordu. Yapılan seçimlerde CHP, genel seçimlere göre oylarını büyük oranda korudu, MHP ise az da olsa oylarını artırmayı başardı.²⁰¹

27 Nisan 2007 tarihinde başlayan ve Cumhurbaşkanlığı seçimini bir bunalıma dönüştüren gelişmeler son tahlilde erken seçim kararı ile sonuçlanmıştır. 2002 genel seçimleri arifesinde, istikrarsız koalisyon hükümetlerinin sebep olduğu siyasi krizlerin konuşulduğu Türkiye’de bu defa 22 Temmuz 2007 genel seçimleri öncesinde, temsilde adalet sorunu gündeme gelmiş ve tartışılmaya başlamıştır. 2007 seçimlerinde de önceki üç genel seçimde olduğu üzere, %10 ülke barajlı d’Hondt sistemi uygulanmıştır. Bu nedenle siyasi partiler seçimlere doğrudan doğruya değil, dolambaçlı yollarla katılmayı tercih etmişlerdir. Seçimlere katılım oranının bu seçimlerde % 84,25’e ulaşması; vatandaşların siyaset ve demokrasiye olan güvenlerini, uzun-kargaşalı bir dönemden sonra, göreceli olarak kazanmış oldukları şeklinde yorumlanabilir.

22 Temmuz 2007 seçiminde Ak Parti % 46,58 ile 341 milletvekili çıkarmış ve meclisteki milletvekilliklerinin % 62’sini kazanmıştır. CHP, % 20,88’le 112 milletvekilliği elde etmiş ve meclisteki sandalyelerin yaklaşık olarak %20’sini kazanmıştır. MHP ise, % 14,27’lik oy oranıyla 70 milletvekilliği elde ederek yaklaşık % 13 oranında temsil hakkı

²⁰¹ Altan, *Genel Seçimler- Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004)*, s. 187

kazanmıştır. Diğer seçimlerle mukayese edildiğinde 2007 seçimlerini özel kılan ise; bu üç siyasi parti dışında, toplam kullanılan oyların % 5,24'ünü alan 26 bağımsız milletvekili adayının meclise girme hakkını elde etmesidir.²⁰²

Seçimlere katılım oranının %87,16 olarak gerçekleştiği 12 Haziran 2011 seçimlerinde Ak Parti, 2007 seçimlerine nazaran oy oranını artırmasına rağmen TBMM'nde göreceli olarak daha az sayıda üyelik elde edebilmiştir. İktidar partisi, %49,83'lük oy oranıyla 327 milletvekiline sahip olmuş ve meclisteki sandalyelerin % 59,45'ini elde etmiştir. Bu oran Ak Parti'nin, üçüncü dönemde de tek başına iktidar olabilecek sayıda sandalyeye sahip olabilmesi anlamına gelmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi, % 25,98 oy oranı ile 135 üyelik elde etmiş ve TBMM'deki milletvekilliklerinin % 24,5'ini kazanmıştır. MHP ise, % 13,01'lik oy oranıyla, mecliste % 9,6'ya tekabül eden temsil oranıyla, Meclis'te 53 üyelik elde etmiştir. Otuz beş bağımsız milletvekili adayı da seçim sonuçları çerçevesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmeyi başarmıştır. 2011 seçimlerinde bağımsız adayların elde ettiği oy toplamı %6,57 olarak gerçekleşmiştir. Buna paralel olarak bağımsızların meclisteki temsil oranları ise %6,5 olarak realize olmuştur.²⁰³

Hiçbir siyasi partinin iktidar için gerekli bulunan 276 milletvekilliği sayısına ulaşmadığı 7 Haziran seçim sonuçları uzun bir aradan sonra beraberinde koalisyon getirmiştir. 7 Haziran'da %40,9 oy alarak parlamentoda 258 milletvekilliği kazanan Ak Parti, hükûmet kurmaya yetecek bir çoğunluk elde edememiştir. Diğer taraftan CHP ise %25'lik oy oranını elde ederek 132 milletvekili çıkarabilmiştir. MHP de oyların %16,2'sini almak suretiyle 80 milletvekilliği kazandı ve hem oy oranını hem de meclisteki üye sayısını önceki seçime nazaran %3,28 artırabildi. Bunun yanı sıra ilk de seçimlere katılan HDP de %10'luk ülke seçim barajını aşmak suretiyle ve aldığı %13,1'lik oy oranıyla TBMM'nde 80 milletvekilliği elde etmiş oldu.

Seçimlerde birinci parti olan Ak Parti'ye hükümetin kurulması görevinin tevdi edilmesini müteakip koalisyon kurma görüşmeleri, o dönemdeki meşhur adıyla istikşafı

²⁰² Ferhat Ateş, *Seçim Sistemleri Bağlamında Türkiye'de İki Binli Yıllarda Genel Seçimler Üzerine Bir Değerlendirme*, Kafkas Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2013, s. 95-106.

²⁰³ Ateş, *Seçim Sistemleri Bağlamında Türkiye'de İki Binli Yıllarda Genel Seçimler Üzerine Bir Değerlendirme*, s. 131.

görüşmeler, hemen başladı. Fakat sözü edilen görüşmelerden bir netice elde edilememiş ve sonuç olarak da erken seçime gidilme kararı verilmiştir. 1 Kasım 2015 tarihinde yapılan bu seçimler sonucunda ise Ak Parti oylarını %9 oranında artırmayı başarmıştır ve tek başına hükûmet kurmaya yetecek milletvekili sayısını elde etmiştir. Bu seçimlerde Ak Parti'nin elde ettiği milletvekili sayısı 316 olarak gerçekleşmiştir. Bu seçimde CHP'nin oyu ise %25.4 oranında olmuş ve parti 7 Haziran seçimine nazaran 2 milletvekili daha elde etmiştir. 1 Kasım seçiminin kaybedeni ise MHP olmuştur. Parti yaklaşık olarak 1,9 milyon oyunu kaybetmek suretiyle %12 oranına düşmüştür. Sözü edilen büyük düşüşün neticesinde MHP Türkiye Büyük millet Meclisi'ndeki 39 üyeliğini kaybetmiştir. 7 Haziran 2015 seçimine nazaran %3 oranında oy kaybına uğrayan HDP ise parlamentoda 59 milletvekilliği kazanmıştır. HDP'nin 7 Haziran'a nazaran kaybettiği milletvekili sayısı ise 21 olarak gerçekleşmiştir.²⁰⁴

Burada ele alınan gelişmeler göstermektedir ki, 2002 yılından günümüze parti sisteminde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerin temel kurumsal faktörlerinden birisi de %10 barajlı D'Hondt seçim yönteminin uygulamasıdır diyebiliriz. Geçtiğimiz yüzyılda parti sistemi üzerinde kayda değer bir etkisi olmayan seçim sistemi olgusu, 21. Yüzyılda yeni ve istikrarlı bir parti sisteminin tesisi bağlamında Türkiye'yi önemli ölçüde etkilemiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2007, 2011 ve 2015 yıllarında yapılan seçimlerden oy artışıyla çıkmış olması, muhalefet partilerinin de oy artışı sağlamasına neden olmuştur. Zira seçmenler %10 ülke barajı nedeniyle sistem açısından önem arz eden nispeten büyük muhalefet partilerine oy vermeye yönelmiştir. Bu durum Türkiye'de her zaman meclise girmeye alışmış ve Sartori'nin ölçütlerine göre ulusal parti sisteminde etkinlik gösterebilen siyasi partilerin mevcudiyetine zemin hazırlamıştır. Bu anlamda, Türkiye'de 2002 yılından beri parti sisteminde yaşanmakta olan değişimler, saf olmayan nispi temsil seçim sistemi ile parti sistemi arasındaki açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.²⁰⁵

²⁰⁴ Haydaroglu ve Çevik, "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Demokrasi ve Ekonomi İlişkisi Çerçevesinde İncelenmesi", s. 60.

²⁰⁵ Hasan Tunç, Murat Erdoğan, "Demokrasilerde Seçim Sisteminin Parti Sistemi Üzerindeki Etkisi", *Ombudsman Akademik Dergisi*, Y. 2, S. 4, Aralık- Temmuz, 2016, s. 67.

Son olarak 1 Kasım 2015 seçimlerinde uygulanan “ülke barajlı d’hondt sistemi” 2002- 2018 döneminde Türkiye’de uygulanan temel seçim sistemidir. Ülke düzeyinde kullanılmış olan bütün geçerli oyların en az %10’na ulaşan siyasi partilere bu sistem uygulanmak suretiyle bu partilerin kazanacağı milletvekilinin sayısını belirlemek mümkün olmaktadır. Türkiye’de hem 1982 Anayasasında ve hem de ilgili seçim yasalarında bir dizi değişiklikler yapılmak suretiyle bu seçim sisteminin uygulanmasında önemli gelişmeler sağlanmıştır.

“Çift barajlı d’Hondt + kontenjan adaylığı” biçimindeki karma diyebileceğimiz bir seçim sisteminin 1987 ve 1991 milletvekili genel seçimlerinde uygulanmasının birtakım neticeleri toplumda sıkıntılara sebebiyet vermiş ve bu bağlamda 20 Ekim 1991 milletvekili genel seçiminin hemen ardından DYP ile SHP arasında oluşturulan Ortak Hükûmet Protokolü kapsamında, siyasal partiler arasında temin edilecek bir anlaşmayla Siyasî Partiler ve Seçim Yasalarının elden geçirilmesi benimsenmiştir.²⁰⁶

Aynı bağlamda “adaletli bir temsil ile siyasal istikrarı, demokratik kriterlerle uyumlu bir denge içinde sağlayabilecek bazı düzenlemeler” yapılması hususu, Ortak Hükûmetin amaçlarından birisi olarak vurgulanmıştır. Bu kapsamda ilgili partilerden üyelerin katılımıyla teşkil edilen anayasa komisyonu tarafından yürütülen ön çalışmalar kapsamında hazırlanan anayasa taslağında, “TBMM ve yerel yönetimler seçimleri, adaletli bir temsil ile istikrarı demokratik ölçülere uygun bir denge içinde sağlayacak biçimde düzenlenir” (68. madde) şeklinde bir düzenleme yer almıştır.

Demokratikleşme ve temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi kapsamında 1982 Anayasasında yapılan ilk kapsamlı değişiklik paketini içeren 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı yasayla AYM tarafından ilgili kararlarında sıklıkla kullanılan ve içtihat niteliğini haiz “temsilde adalet” ve “yönetimde istikrar” ilkeleri aşağıdaki haliyle Anayasa’da yerini almıştır: “Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.”

²⁰⁶ Hikmet Sami Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 23, Ankara, 2006, s. 77.

Bunun yanı sıra yine 27.10.1995 tarih ve 4125 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Siyasî Partiler Kanunu ve Milletvekili Seçimi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun" la parlamento üyeliği hesaplama yöntemini doğrudan etkileyen önemli değişikliklere gidilmiştir. Öncelikle 450 olan milletvekili sayısı 550'e yükseltilmiştir. Bunun yanı sıra yeni belirlenen bu sayının yani 550 milletvekilinin 100 tanesi "Türkiye Milletvekilliği" kontenjanı orak tespit edilmiştir. Yine bu düzenleme kapsamında küçük seçim çevreleri birleştirilme yoluna gidilmiş, İstanbul, İzmir ve Ankara haricindeki tüm iller tek bir seçim çevresi haline getirilmiştir. Söz konusu değişiklik ile hedeflenen durum, ortalama seçim çevresi büyüklüğünü artırmak suretiyle etkin seçim barajını düşürmek olarak ifade edilebilir.

4125 sayılı bu yasa ile ilgili olarak AYM'ne yapılan başvuru kapsamında Yüksek Mahkeme tarafından verilen kararlar halen cari bulunan seçim sistemi şekillendirilmiştir. Bu bağlamda AYM, Anayasa yer alan "temsilde adalet" ilkesi gereğince "çevre seçim barajı", "kontenjan adaylığı", "Türkiye Milletvekilliği" ve "tercihli oy" ile ilgili düzenlemeleri iptal ederken; %10'luk ülke barajını "yönetimde istikrar" ilkesini temin eden ve "temsilde adalet" ilkesini zedelemeyen bir düzenleme olarak yorumlamış ve iptal istemini reddetmiştir. Milletvekili sıfatının parti üyeliği sıfatından ayrıldığı, milletin temsili partiler düzeyinde değil; milletvekilliği seviyesinde ele alındığı²⁰⁷ AYM'nin sözü edilen kararındaki yönetimde istikrar ilkesi, yönetilemeyen demokrasi kavramı bağlamında kolasyon hükümetlerinin oluşmasına engel olunması psikolojisi ile ilişkilendirilebilir.²⁰⁸

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23.11.1995 tarih ve 4138 sayılı yeni bir yasa çıkarmak suretiyle bütün seçim çevreleri için %10'luk sabit bir seçim bölge barajı getirmişse de, Cumhurbaşkanı Demirel'in başvurusu kapsamında, AYM'nce bu baraj da iptal edilmiştir.²⁰⁹ Seçim bölge barajı iptal edildiğinden dolayı seçim sistemine ilişkin önemli bir değişiklik, yasama organınca değil; AYM'ce yapılmıştır.²¹⁰ En son 1 Kasım 2015

²⁰⁷ Abdurrahman Eren, "Türkiye'de Uygulanan %10 Genel Seçim Barajının Serbest Seçim Hakkını İhlal Sorunu", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2, 2008, s. 72.

²⁰⁸ Ali Akyıldız, "Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri", *UM Dergisi*, S. 7, 2016, s. 130.

²⁰⁹ Burhan Kuzu, "Nasıl Bir Seçim Sistemi: Siyasi Parti Görüşleri", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 23, 2006, s. 289.

²¹⁰ Ergun Özbudun, *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2016, s. 107.

milletvekilliği genel seçimlerinde uygulanan bu sistemde istikrar açısından bakıldığında etkin ve yasal barajların azalması nedeniyle önceki seçimlere nazaran meclise girebilen parti sayısında bir artış gerçekleşmiş, yürütme gücü 3 Kasım 2002’ye kadar koalisyon hükûmetlerine bırakılmıştır.²¹¹ 2002 sonrasında ise, bir takım değişikliklerle beraber en son 2015 seçimlerinde olmak üzere bütün seçimlerde uygulanan “ülke barajlı d’Hondt sistemi” 2018 yılında CHS’ne geçişle birlikte Türkiye’deki sistem değişikliğine paralel olarak seçim sistemleri bağlamında da yeni bir döneme girilmiştir.

bbb. 2018 Sonrası Dönem: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin (CHS) Seçim Sistemine Etkileri

2007 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimi çerçevesinde yaşanan krizle birlikte gündeme gelen anayasa değişiklikleri kapsamında, Cumhurbaşkanı’nın doğrudan halk tarafından seçildiği yeni bir döneme girilmiştir. Dönemin şartları içerisinde yürütmenin iki kanadından birini oluşturan Cumhurbaşkanı’nın seçimine ilişkin değişikliklerin seçim sistemine etkisi oldukça önemlidir. Bunun ötesinde, sözü edilen bu anayasa değişikliğinin Türkiye’nin parlamenter sistemden ayrılarak başkanlık sistemine yaklaşan bir modele doğru evrilmesi sürecini tetiklediği de ifade edilebilir.

2007’de gerçekleştirilen anayasa değişikliğiyle Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından en fazla iki defa 5 yıl için seçilmesi düzenlemesi getirilmiştir. 10 Ağustos 2014 tarihinde, 2007 tarihli Anayasa değişikliğine uygun olarak Türkiye’de ilk defa devlet başkanı doğrudan halk tarafından belirlenmiştir. 10 Ağustos 2014 yılında yapılan seçim ile Türkiye’de ve dahi Türk Anayasa Tarihi’nde ilk defa devlet başkanı doğrudan halk tarafından belirlenmiştir. Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesi başta hükümet sistemi olmak üzere tartışmalara neden olmuştur. Cumhurbaşkanı’nı belirleme yetkisinin el değiştirmesi, basit bir usul değişikliği değildir. Doğrudan hükümet sistemini belirleyen unsurlara etki eden bir değişikliktir. Bunun yanı sıra, 2007’de gerçekleştirilen Anayasa değişikliği, sadece Cumhurbaşkanı’nı seçme yetkisi ile ilgili değildir. Buna ilaveten seçim

²¹¹ Coşkun Doğan, *Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Parlamento Seçimlerine İlişkin Sistem Önerisi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2020, s. 23-24.

süreci, aday olunmaya ilişkin koşullar ve yönteminde de ciddi değişiklikler ortaya çıkmıştır.²¹²

Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin bu değişiklikler, özellikle 2014’de başlayan ve 2017 anayasa değişikliği ile bir hükümet sistemi dönüşümüne evrilmesi bağlamında, uygulanan seçim sistemini de önemli bir şekilde etkilemiştir. 2017 yılında gerçekleştirilen halk oylaması sonucunda geçilen yeni sistem yani CHS ile Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili genel seçimlerinin birlikte yapılması uygulamasını getirilmesi bu çerçevede büyük önem arz etmektedir. Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin bütün bu gelişmeler Türkiye’de genel olarak seçim sisteminin yapısal ve işlevsel anlamda yeniden ele alınmasını ve genel ilkeler bazında tartışılmasını, dolayısıyla da bazı somut adımlar atılmasını gündeme getirmiş bulunmaktadır.

2017 Nisan’ında tarihinde gerçekleştirilen halkoylaması neticesinde kabul gören CHS 25 Haziran 2018’de yapılan seçimler sonrasında fiili olarak uygulamaya konulmuştur. Parlamenter sistemden Türk tipi başkanlık sistemine geçişe tekabül eden ve başkanlık sistemi çalışmaları kapsamında ortaya çıkan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CHS), anayasal çerçevede yasama, yürütme ve yargının yapısal ve işlevsel durumunu yakından etkilemiş, köklü değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

Cumhurbaşkanı’nın seçim usulü 6271 sayılı Cumhurbaşkanı’nın Seçim Kanunu ile düzenlenmiştir. 6271 sayılı kanunun seçimde uygulanacak genel ilkeler başlıklı ikinci maddesine göre “Seçim genel, eşit ve gizli oyla, bütün yurttaki aynı günde, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının oy kullanmaları, 26/04/1961 tarihli ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun hükümleri çerçevesinde sağlanır. Seçmen, oyunu tam bir serbestlikle kendisi kullanır. Oyların sayımı, dökümü ve tutanaklara bağlanması açık olarak yapılır. Bu kanunda özel hüküm bulunmayan hâllerde 298 sayılı Kanun, 22/4/1983 tarihli ve 2820 sayılı SPK, 10/6/1983 tarihli ve 2839 sayılı MSK, 18/1/1984 tarihli ve 2972 sayılı Mahalli

²¹² Süleyman Emre Zorlu, “5678 Sayılı Kanun’la Gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği Sonrası Cumhurbaşkanlığı’nın Seçimi ve Demokratik Seçimin İlkeleri”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 24, S. 1, Y. 2016, s. 39.

İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun, 23/5/1987 tarihli ve 3376 sayılı Anayasa Değişikliklerinin Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun ile bunların ek ve değişikliklerinin bu Kanuna aykırı olmayan hükümleri uygulanır.²¹³

Cumhurbaşkanlığı seçimi bağlamında gündeme gelen ve seçim sistemi ile ilgili tartışmaları da beraberinde getiren gelişmelerin önemli bir yanını da seçim sisteminin ilkeler bazında gündem oluşturması ve tartışılmasıdır. Demokratik bir rejimin de temelini teşkil eden, seçimlerin serbestliği ilkesi, genel oy ilkesi, eşit oy ilkesi, gizli oy ilkesi, tek dereceli seçim ilkesi, açık sayım ve döküm ilkesi, seçimlerin yargı organlarının gözetim ve denetimi altında yapılması ilkesi gibi ilkelerin bu vesile ile gündeme gelerek tartışılması, seçim sistemi bağlamında yaşanan sorunlara çözüm arayışları konusunda bir katkı sağlayabilecektir.

Cumhurbaşkanı'nın sahip olduğu yetkilerle beraber halk tarafından seçilmesi, hükûmet sistemimizi yarı başkanlık sistemine yaklaştırmıştır. İleride başkanlık sistemine veya kendine has özellikleri olan Türk usulü başkanlık sistemine geçip geçmeyeceğimizi zaman gösterecektir. Temennimiz, halk tarafından son derece yüksek oranda kabul görmüş, insan haklarına saygılı, temel hak ve özgürlükleri teminat altına almakla kalmamış, bireyin mutluluk, huzur ve refahını esas alan, özgürlükçü ve aynı zamanda bu özgürlükleri terör örgütlerinin amaçları için bir araç olarak kullanmasını da engelleyen bir anayasa değişikliği ile yönetimde temsil oranının ön planda olduğu, daha demokratik, hızlı ve yerinde karar alma kapasitesi yüksek bir hükûmet sistemine geçişin sağlanmasıdır.²¹⁴

Yönetimde istikrar konusundaki yaklaşımların bu dönüşüm sürecindeki etkisi bağlamında konu son tahlilde seçim sistemlerini ve bu bağlamdaki tartışmaları, arayışları da yakından ilgilendirmektedir. Yıllar boyunca istikrarsız koalisyon hükümetleri ile yaşanan savrulmalar ve krizlerin getirdiği noktada güçlü, zamanında ve etkin bir biçimde işleyen

²¹³ Zorlu, "5678 Sayılı Kanun'la Gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği Sonrası Cumhurbaşkanı'nın Seçimi ve Demokratik Seçimin İlkeleri", s. 54-55.

²¹⁴ Zorlu, "5678 Sayılı Kanun'la Gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği Sonrası Cumhurbaşkanı'nın Seçimi ve Demokratik Seçimin İlkeleri", s. 65.

bir yürütme ve yasama ihtiyacı CHS'ne geçişle birlikte daha da önem kazanmış ve yüksek sesle konuşulmaya başlanmıştır. Nispi temsil sisteminin farklı versiyonlarının yanında son olarak 2015 seçimlerinde uygulanan ve yürürlükte olan “ülke barajlı D'hondt sistemi” üzerindeki tartışmalar ve temsilde adalet ile yönetimde istikrar arasında gidip gelen çözüm arayışları, yeni hükümet sisteminin oluşturduğu atmosferde daha da önem kazanmış, yeni sistemin ruhuna uygun bir işleyiş çerçevesi oluşturmak anlamında bir yakım düzenlemeleri, uyumlulaştırma çalışmalarını gündeme getirmiştir.

Ülkemizde çok partili siyasal hayata geçişle başlayan ideal bir seçme yöntemi ve sistemi arayışı, 1961 anayasası döneminde geçilen nispi temsil usulü üzerinden yapılan güncellemeler bağlamında gündemdeki yerini korumaktadır. Türkiye'nin özellikle son on beş yılında demokratikleşme ve özgürlükler hususunda alınan mesafe, temsili bir demokraside yönetilenlerin talep ve beklentilerini en etkin ve verimli bir biçimde sandalyeye dönüştürebilen bir seçim sisteminin hayata geçirilmesini de gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda uzun yıllardır uygulanan nispi temsil sistemine ilaveten yürürlükteki %10 ülke barajının tamamen kaldırılması ya da oranın aşağı çekilmesi hususundaki tartışmalar da tekrar gündeme gelmektedir.

Ak Parti hükûmeti 2013'te yayınladığı demokratikleşme paketiyle, %10 ülke barajına alternatif olarak üç farklı seçim sisteminin tartışarak uygulanabileceğini açıklamıştır. Bunlardan ilki, nispi temsil sisteminin mevcut haliyle aynen devam ettirilmesi şeklindedir. İkinci olarak ise her seçim bölgesinin 5 milletvekili çıkaracak biçimde daraltılması ve seçim barajının % 5'e düşürülmesidir. Sonuncusu ise, %10 ülke barajının tümünden kaldırıldığı dar bölge seçim sistemidir. Ak Parti hükûmeti ülke barajının kaldırılmasıyla beraber siyasi katılımı artırmayı ve böylelikle temsilde adaletin tesis edilmesini amaçlamaktadır.

Ak Parti tarafından 2013 yılında kamuoyuyla paylaşılan demokratikleşme paketiyle yükselen seçim sistemine ilişkin tartışmalar, 2017 yılında gerçekleştirilen ve %52 civarında oyla kamuoyunca onaylanmış bulunan CHS'yle yeni bir aşamaya evrilmiştir. CHS ile beraber milletvekili sayısı artırılarak 550'den 600'e çıkarılmış ve bu yönde diğer uyum yasaları gibi seçim sisteminde de yeni hükûmet sistemine yönelik iyileştirmeler

kaçınılmaz olmuştur. Halkoylaması ertesinde seçim sisteminde yapılması zorunlu hale gelen düzenlemelerin yanı sıra, sistemin özüne dönük olarak da bir iyileştirmenin gerçekleştirilmesi gereklilik arz etmektedir.²¹⁵

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin ülke barajının düşürülmesi konusunda yapmış olduğu sistem değişikliği fikrine, Ak Parti tarafından seçim sisteminde iyileştirme yapılabileceği hususunda olumlu siyasi görüşler gündeme gelmiştir. Bu bağlamda yeni seçim sistemi alternatifleri ile beraber dar bölge seçim sisteminin yeni hükûmet sisteminde uygulanabilirliği hususunda yapılacak tartışmaların da gündem başlıkları arasında kendine bir yer bulması beklenmektedir.²¹⁶

bbc. Seçim Sisteminde İttifak Düzenlemesi

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle birlikte bir nispi temsil uygulaması olan ülke barajlı d'Hondt sisteminin özellikle temsilde adalet ve yönetimde istikrar odaklı tartışmalar bağlamında yeni sisteme nasıl adapte edilebileceği hususu gündeme gelmiş ve yukarıda altı çizilen arayışlar ve hazırlıklar çerçevesinde çalışmalar başlamıştır. Bu kapsamda ilk düzenleme yapılması düşünülen hukuki metin ise doğal olarak seçim kanunu olmuştur.

Yasaların vazedildiği yeri meclis olmakla birlikte, mevzuatın kaynaklandığı temel kurum siyasettir. 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan hain darbe teşebbüsünü müteakiben Ak Parti ve MHP'nin ülkenin içinde bulunduğu durumda ittifak oluşturma hamlesine giriştikleri ve gelişmelerin son tahlilde ciddi ve güçlü bir ortaklığa evrildiği görülmüştür. Sözü edilen bu ortaklığın önemli bir yansıması da parlamentodaki yasama faaliyetlerinin hızlanması ve konsensüs sağlanan hususlardaki hızlı yasalaştırma çalışmalarıyla ilgilidir.

Hain darbe teşebbüsü ertesinde Ak Parti ve MHP arasında tesis edilen siyasi yakınlama, zaman içerisinde ittifaklarla olan bir ortaklığa doğru evrilmiştir. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli tarafından “%10 seçim barajının çok ağır olduğu, ülkeyi istikrar ve

²¹⁵ Akıncı, *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Seçim Sistemi Arayışları: Dar Bölge Seçim Sisteminin Yönetimde İstikrar ve Temsilde Adalet Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi*, s. 410.

²¹⁶ Türkmen Göksel, Yetkin Çınar, *Yeni Anayasal Sistemde Seçim Sistemleri Simülasyonları*, TEPAV Yayını, No. 201714, Ankara, 2017, s. 1-15.

normalleşmeye götürecek uzlaşya dayanan bir çalışmanın lüzumlu olduğu” ifade edilmiştir.²¹⁷ Bu ani gelişmeler kısa sürede ittifak konusunu kamuoyu gündemine taşımıştır.²¹⁸

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin 8 Ocak 2018’de yaptığı açıklamadaki “Benim aklım hep Türkiye’dir. Bizim Cumhurbaşkanı adayımız yoktur. MHP ittifak olursa ittifak yoluyla, yoksa parti olarak seçimlerine girer, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise Yenikapı ruhuyla hareket ederek, Erdoğan’ı destekler. Bu konu çok nettir”²¹⁹ şeklinde MHP’nin görüşünü açıklamıştır. Bu açıklamayı müteakiben seçim ittifaklarını kanuni hale getirecek bir süreç ortaya çıkmış, bu iki partinin ortak seçim ittifakı çalışması yapmasına yönelik bir komisyon kurulması kararına varılmıştır. Bu çerçevede teşkil edilen Milli Mutabakat Komisyonu hazırlıklarını tamamladıktan sonra iki partinin imzasıyla seçim ittifakına imkân veren kanun teklifi, 21 Şubat 2018 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne takdim edilmiştir.²²⁰

13 Mart 2018’de 7102 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Meclis’te kabul edilmiştir. Milletvekili seçimlerinde siyasi partilerin ittifak yapabilmelerine imkân tanıyan, bu hususta kanuni zemin teşkil eden ve 26 maddeyi içeren bu kanun ile, %10’un altında oy alan partilerin içerisinde bulundukları ittifakın %10’dan daha fazla oy alması halinde bu partiler için ayrıca baraj hesaplaması yapılmayacağı düzenlemesi getirilmiştir.²²¹

Bunun yanı sıra, aynı Kanunun 15 maddesiyle, 10/6/1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu’nun 12. maddesine “seçim ittifakı” başlığı altında 12/A eklemesi

²¹⁷ Çoşkun Doğan, *Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Parlamento Seçimlerine İlişkin Sistem Önerisi*, s. 26.

²¹⁸ Nebi Miş ve Hazal Duran, “Seçim İttifakları”, *SETA Vakfı Analiz Dergisi*, Turkuaz Haberleşme ve Yayıncılık, S. 232, 2018, s. 8

²¹⁹ Hürriyet Gazetesi, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bahceliden-ak-parti-ile-ittifak-sorusuna-yanit-40702955> E.T.: 07.08.2022)

²²⁰ Miş ve Dural, “Seçim İttifakları”, s. 8.

²²¹ Resmî Gazete, S. 30362, 7102 Sayılı Kanun, 20. madde, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180316-28.htm> , E.T.: 07.08.2022.

yapılmıştır. Adı geçen maddedeki seçim ittifakı konusundaki yasal düzenleme aşağıdaki gibidir:²²²

Madde 12/A- (Ek: 13/3/2018-7102/15 md.)

“Seçimlere katılma yeterliliği taşıyan siyasi partiler, ittifak yaparak seçime katılabilir. İttifak yapan siyasi partiler, kendi aday listelerini verir.

İttifak yaparak seçime katılma kararı alan siyasi partiler, seçimin başlangıç tarihinden itibaren en geç yedi gün içinde, genel başkanların imzalarını ihtiva eden ittifak protokolünü Yüksek Seçim Kuruluna teslim eder. Aday listelerinin teslim edilmesi için belirlenen tarihten iki gün öncesine kadar, aynı usulle ittifak protokolünde değişiklik yapılabilir.

İttifak protokolünde; siyasi partilerce belirlenmesi halinde, ittifak unvanı ve kanunlara aykırı olmayan diğer hususlar yer alır.

Siyasi partiler, aday listelerinin teslim edilmesi için belirlenen tarihten üç gün öncesine kadar, Yüksek Seçim Kuruluna bildirimde bulunmak suretiyle ittifaktan vazgeçebilir. Bu durum, Yüksek Seçim Kurulunca aynı ittifak içerisindeki diğer siyasi partilere derhal bildirilir. Vazgeçme halinde, ittifak diğer partiler arasında devam eder. İttifaktan vazgeçmenin bildirilmesini takip eden gün saat 17.00’ye kadar, ittifak içerisindeki diğer siyasi partiler ittifak protokolünü değiştirebilir veya ittifaktan vazgeçebilir.

Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar ile seçim ittifakına ilişkin diğer hususlar Yüksek Seçim Kurulunca belirlenir.”

Bu düzenleme ile getirilen hüküm, “barajın sözü edilen olumsuzluğunu azaltırken, uzlaşmaya imkân tanınması ve farklı partilerin Meclis’te temsilini temin edebilmesi bakımından olumlu olarak değerlendirilebilir. Nitekim 24 Haziran 2018 seçimlerine Cumhuriyet ittifakı olarak Ak Parti ve MHP, Millet İttifakı olarak CHP, İyi Parti ve Saadet Partisi birlikte girmiş; YSK’nın açıklamasına göre İyi Parti %10 barajını aşamamış,

²²² Resmî Gazete, Sayı: 30362, 7102 Sayılı Kanun, 15. madde, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180316-28.htm> , E.T: 07.08.2022

olmasına rağmen; ittifak olarak seçime girdiğinden ittifakın barajı aşması İyi Parti'nin milletvekili hesabına dahil olması sonucunu doğurmuştur.²²³

İttifak yapma kararı alan partilerin oy pusulasındaki yeri hususu da 7102 sayılı değişiklik içeren kanunun 17. maddesinde, 2839 sayılı Kanunun 26. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendine bir paragraf eklenmek suretiyle düzenlenmiştir. Buna göre;

“İttifak yapan siyasi partiler, kuraya ittifak olarak dâhil edilir ve oy pusulasında yan yana yer alır. Bu partilerin ittifak içerisindeki sıraları da kurayla belirlenir. İttifak yapan siyasi partilerin sütunlarının üzerinde; kısa kenarı iki santimetre, uzun kenarı bu partilerin sütunlarının genişliği ile sütunlarının aralığı toplamı kadar olan, dikdörtgen şeklinde ittifak unvanının yer alacağı ortak bir bölüm bulunur. İttifakın unvanı yoksa, ittifak unvanı bölümüne yalnız “İTTİFAK” ibaresi yazılır. Unvanı olmayan ittifakın birden fazla olması halinde, bunlar başvuru sırasına göre numaralandırılır. İttifak unvanı bölümü ile aralarındaki boşluk dâhil ittifak yapan siyasi partilerin sütunlarının tamamı ittifak alanıdır.”

Diğer bir önemli husus da ittifaka dahil partilerin aldığı oyların hesaplanması ile ilgilidir. Kanunun 18 maddesindeki düzenlemeye göre, 2839 sayılı Kanunun 29 uncu maddesinin birinci fıkrasına şu ekleme yapılmak suretiyle konu düzenlenmiştir:

“Ancak aynı ittifak içerisindeki siyasi partilerin her birinin geçerli oyu; ittifakı oluşturan siyasi partilerin o seçim çevresinde tek başına aldıkları oy sayısına, ittifakın ortak oylarından gelen payın ilave edilmesiyle elde edilir. İttifak yapan her bir partiye ortak oylardan gelen pay; ittifak yapan siyasi partilerin tek başına aldıkları oyun bu partilerin toplam oyuna bölünmesi ile elde edilen katsayının ittifakın ortak oyu ile çarpımı sonucu elde edilir.”

Diğer bir önemli konu ise %10'luk seçim barajının nasıl uygulanacağı hususudur. Kanunun 20. maddesinde, 2839 sayılı kanunun 33. maddesine atıfla yapılan düzenleme bu konuya ışık tutmaktadır. Bu bağlamda, “seçim ittifakı yapılması halinde, yüzde onluk barajın hesaplanmasında ittifak yapan siyasi partilerin aldıkları geçerli oyların toplamı

²²³ Abdulkadir Yıldız, Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Milletvekili Seçim Sistemine İlişkin Bir Öneri, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 26, S. 3, 2018, s. 139.

esas alınır ve bu siyasi partiler için ayrıca baraj hesaplaması yapılmaz.” Bu çerçevede, bir seçim ittifakına dahil olmayan siyasi partiler için %10'luk seçim barajı geçerliyken, dahil olduğu ittifakın ülke düzeyinde kullanılmış olan geçerli oyların %10'undan fazlasını alması koşuluyla %3 oy alan bir siyasi partinin de parlamentoda temsili mümkün olabilmektedir. Küçük partilerin büyük partilerle aynı ittifak içerisinde yer alarak TBMM'de temsiline bu şekilde imkân tanınmış olmaktadır.²²⁴

Parlamente sistemden CHS'ne geçiş gibi köklü bir sistem değişikliğine uyum sağlama ve düzenleme çalışmaları, siyasal sistemin yapısal ve işlevsel durumu ile yakından ilgili bir konu olarak seçme yöntemleri ve seçim sistemleri bağlamında, özellikle siyasal tartışmalara paralel olarak devam etmektedir. Yukarıda sözü edilen, 13 Mart 2018 tarih ve 7102 sayılı Kanun ile milletvekili seçimlerinde siyasi partilerin ittifak yapabilmelerine imkân tanıyan bir düzenleme yapılmasına rağmen özellikle seçim barajı konusundaki tartışmalar devam etmiş ve bu çerçevede AK Parti ve MHP'nin oluşturduğu *Cumhur İttifakı*nın konuya bir çözüm getirme ve yeni sistemin ruhuna uygun bir seçim sistemi teşkil etme çabaları sürmüştür.

Halen devam eden bu, CHS ile uyumlu ve mümkün olduğunca temsilde adalet, yönetimde istikrar ilkesini yansıtan bir seçim sistemi oluşturma gayretlerinin son halkası olarak, 31.3.2022 tarihli ve 7393 sayılı Milletvekili Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile seçim barajı konusunun da dahil olduğu seçim sistemi ile ilgili bazı konularda düzenlemeler getirilmiştir. Yukarıda sözü edilen 13 Mart 2018 tarih ve 7102 sayılı Kanun ile getirilen ittifak düzenlemesinin devamı ve eksiklikleri giderme niteliğinde ve CHS'nin özüne uygun bir seçim sistemi tesisi bağlamında bir önemli düzenleme olarak değerlendirebileceğimiz bu düzenleme ile özellikle temsilde adalet ilkesi bakımından sıklıkla eleştirilen baraj konusunda önemli bir adım atılarak ülke seçim barajı %7'ye indirilmiştir. Ak Parti ve MHP milletvekillerinin ortak imzasıyla hazırlanan ve yasalaşan Kanun'a göre seçimlerde %10 olarak uygulanan ülke seçim barajı %7'ye indirildi.²²⁵

²²⁴ Doğan, *Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Parlamento Seçimlerine İlişkin Sistem Önerisi*, s. 28.

²²⁵ HABERTÜRK, *Seçim Kanunu Teklifi Yasalaştı. Baraj % 7'ye İndi*, <https://www.haberturk.com/son-dakika-haberi-secim-kanunu-teklifi-yasalasti-baraj-yuzde-7-ye-indi-3394335>, E.T: 12.09.2022.

31.3.2022 tarih ve 7393 sayılı Kanun'un 1. maddesiyle 10/6/1983 tarihli ve 2839 sayılı MSK'nun 33. maddesinin birinci fıkrasında yer alan "oyların %10'unu" ibaresi "oyların %7'sini" şeklinde, aynı fıkrası ile üçüncü fıkrasında yer alan "%10'luk" ibareleri "%7'lik" şeklinde değiştirilmiştir. Yine Kanun'un 2. maddesiyle, 2839 sayılı Kanunun 34. maddesinin birinci fıkrasında yer alan "ittifakların" ibaresi "ittifakı oluşturan partilerin" şeklinde değiştirilmiş, üçüncü fıkrasında yer alan "ittifakların", "ve ittifakların" ve "ittifaklara" ibareleri madde metninden çıkarılmış ve son fıkrası şu şekilde değiştirilmiştir: "İttifakın aldığı oy toplamı genel barajı geçtiği takdirde, seçim çevrelerinde milletvekili hesabı ve dağılımı, ittifak içerisinde yer alan her bir partinin o seçim çevresinde almış olduğu oy sayısı dikkate alınarak üçüncü fıkra hükümlerine göre yapılır."

Sözü edilen Kanun'un 3. maddesi çerçevesinde ise, 22/4/1983 tarihli ve 2820 sayılı SPK'nun 36. maddesinin birinci fıkrasında yer alan "veya TBMM'nde grubu bulunması" ibaresi madde metninden çıkarılmış ve maddeye şu fıkra eklenmiştir: "Seçime katılma yeterliliği elde eden parti, bu Kanunda öngörülen ve parti tüzüğünde belirtilen süreler içinde birinci ve ikinci fıkrada belirlenen teşkilatlanma yeter sayısı esas alınarak ilçe, il ve büyük kongrelerini üst üste iki defa yapmamış ise seçime katılma yeterliliğini kaybeder."

Sözü edilen 7393 Sayılı Kanun'un 4. maddesiyle de, 26/4/1961 tarihli ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun 14. üncü maddesinin birinci fıkrasının (3) numaralı bendine "liste" ibaresinden sonra gelmek üzere "ve görme engelli seçmenlerin kullanabilmesi için oy pusulalarına uygun şablon" ibaresi, (4) numaralı bendine "siyasi partilerin adlarını," ibaresinden sonra gelmek üzere "(11) numaralı bentte belirlenen esaslar dâhilinde," ibaresi eklenmiş, (11) numaralı bendinde yer alan "veya TBMM'nde gruplarının bulunması" ibaresi madde metninden çıkarılmış ve bendin ikinci paragrafına birinci cümlesinden sonra gelmek üzere şu cümle eklenmiştir:

"Seçime katılma yeterliliği elde eden parti, 22/4/1983 tarihli ve 2820 sayılı SPK'nda öngörülen ve parti tüzüğünde belirtilen süreler içinde, bu bentte belirlenen

teşkilatlanma yeter sayısı esas alınarak ilçe, il ve büyük kongrelerini üst üste iki defa yapmamış ise seçime katılma yeterliliğini kaybeder.”²²⁶

31.3.2022 tarih ve 7393 sayılı Kanun’un ilk dört maddesinde getirilen seçim sistemi ile ilgili süregelen bir tartışma konusu olan baraj uygulamasıyla ilgili bu önemli düzenlemelerin yanı sıra, adı geçen Kanun’un diğer maddelerinde yine seçim isteminin güncel tartışmalara ilişkin başka düzenlemeler de yer almaktadır. İl ve ilçe seçim kurullarının kuruluşu ve işleyişi, görme engelli seçmenlerin oyun gizliliği esas çerçevesinde oy kullanabilmeleri, seçmen kütüklerinin güncellenmesi ve Cumhurbaşkanına getirilen seçim yasağı muafiyeti²²⁷ gibi konuları bu çerçevede zikretmek mümkündür.

bc. Seçim Sisteminin Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi

Türkiye’de tek partili siyasal hayat döneminden bu yana devam eden ve hem çoğunluk sisteminin uygulandığı 1960 öncesi dönem hem de nispi temsil uygulamasının farklı versiyonları ile hayata geçirildiği son altmış yıldaki uygulamalar açısından geçerli olan temel tartışma argümanı “temsilde adalet ve yönetimde istikrar” ilkesidir. Uygulanan seçim sistemine göre birbirinin rağmına sonuçlar doğuran bu iki ilkenin bağdaştırıldığı, dengeli bir seçim sistemine ulaşmak ve uygulamak oldukça zordur. Türkiye’de on yıllardır devam eden seçim sistemi tartışmalarının ve arayışlarının odağında yer alan “temsilde adalet ve yönetimde istikrar” ilkelerini merkeze alarak seçim sistemine ilişkin bir değerlendirmede bulunmak aynı zamanda ne yapılabileceği üzerine düşünmek, öneriler sunmak anlamına gelmektedir.

Bu bağlamdaki değerlendirmelerde ulaşılan ilk sonuç, aralarındaki çelişki bağlamında çoğunluk sisteminin yönetimde istikrar, nispi temsil sisteminin ise temsilde adaletle daha yakın, onu beraberinde getirdiği yönündedir. Asıl tartışma noktası ise bu iki ilkenin, istikrarlı hükümetleri mümkün kılabilecek ve demokrasiyi zedelemeyecek bir şekilde

²²⁶ Resmî Gazete, 6 Nisan 2022, Sayı: 31801, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/04/20220406-1.htm>, E.T: 14.09.2022.

²²⁷ BBC, *Seçim Yasası: Baraj yüzde 7'ye indi, seçim kurullarında kıdemli hâkimin görev almasına son verildi*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60925836>, E.T: 13.09.2022.

temsili temin edecek şekilde nasıl bağdaştırılabileceği, olası dengenin nasıl kurulabileceği hususudur. Temsilde adalet konusunda ideale yaklaştıkça, istikrarın da giderek bozulacağı göz önünde bulundurulacak olursa hem adaletli hem de istikrara yönelik bir seçim sistemi tasarlamak imkânsız görünmektedir.²²⁸

Burada altı çizilen reel durum Türk seçim sisteminde hem çoğunluk sisteminin uygulandığı ve hem de nispi temsil sisteminin uygulandığı dönemlerde kendisini fazlasıyla hissettirmiştir. Seçim sistemlerinin "yönetimde istikrar" ve "temsilde adalet" olarak tanımladığımız iki tür yararından söz edilebilir. Ancak her iki ilkenin de çok önemli olmasına karşın bir arada bulunması çok zordur.

Çoğunluk ve %10 ülke barajlı nispi temsil/karma seçim sisteminin uygulandığı dönemde artık/eksik temsil olgusu ön plana çıkarken, çoğunluk sistemi döneminde hükûmet istikrarı tam olarak gerçekleşmiş, fakat %10 barajlı nispi temsil döneminde, özellikle 1990'lı yıllarda ciddi hükûmet istikrarsızlığı ile karşılaşmıştır. Bu nedenle 1950-1960 döneminde uygulanan seçim sistemi ile en azından hükûmet istikrarı hedefine ulaşılabilmişken, 1980 sonrası uygulanan barajlı nispi temsil sistemi ile ne temsilde adalet hedefine ulaşılabilmiş, ne de yönetimde istikrar olgusu sağlanabilmiştir.²²⁹

Temsilde adaletsizliğin yaşandığı dönemlerde veya parlamentoda dengesiz bir dağılım olduğu zamanlarda farklı görüşlerin temsil edilebilmesi açısından geniş tabanlı farklı sistemler teşvik edilirken, uzun istikrarsızlıkların yaşandığı dönemlerin ardından ise tek partili hükûmetin ortaya çıkmasına elverişli sistemlerin uygulandığı görülmektedir. Temsilde adaleti temin etme özelliği ile öne çıkan nispi temsil sistemi, kapalı aday listeleri ile kullanılmaktadır. Ancak, ülkemizde seçim sistemi bağlamında realize olan problemler yalnızca kapalı liste nispi sistemin bir neticesi olan, fakat Türkiye özelinde parti merkezlerinin aşırı güçlü olması ile de ilgili olarak, seçmen- milletvekili arasındaki bağın güçsüz olması ile sınırlı kalmamaktadır. Bu sistemin en reel sonucu olan temsilde adalet ile ilgili sorunlar da yaşanmaktadır.

²²⁸ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Ekin Yayını, Bursa, 2011, s. 736.

²²⁹ Haydaroğlu ve Çevik, "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Demokrasi ve Ekonomi İlişkisi Çerçevesinde İncelenmesi", s. 62.

Temsilde adalet ilkesi zayıflatan üç saha mevcuttur. Birincisi, illere sandalye dağıtımında kullanılan yöntemden kaynaklanmaktadır. Seçim yasasına göre, sandalyeler illerin nüfusuna göre dağıtılmadan önce her ile nüfussuna bakılmaksızın birer milletvekili verilmekte ve bu da mecliste illerin temsiline bir adaletsizlik ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, İstanbul'da milletvekili başına düşen oy sayısı Tunceli'nin dört katıdır. Böylelikle, mevcut sistem Tunceli'deki seçmenin oyunu daha değerli kılmakta ve eşit oy ilkesini zedelemektedir.

Temsilde adalet ile ilgili diğer bir problem ise partilere sandalye dağıtılırken kullanılan % 7 ülke seçim barajıdır. Bu şekilde yükseltilen bir seçim barajı, birçok partinin mecliste temsil edilememesine sebebiyet vermekte, bu da barajı aşamayan partilere verilen oyların boşa gitmesine ve bazı seçim çevrelerinde birinci gelen partilerin meclise hiç vekil gönderememesine neden olabilmektedir. Temsilde diğer bir sorun da kadınların mecliste yer bulamamasıdır. Türkiye'de kadınların parlamentoda temsili hem Avrupa hem de dünya ortalamasının altındadır.

Mevcut iktidarın geçtiğimiz yıldan bu yana gündeme taşıdığı seçim değişiklikleri ise bu sorunlara bütünsel yaklaşan kapsamlı bir reform değişikliğinin alt yapısını hazırlamaktadır. İktidarın ara ara gündeme getirdiği daraltılmış bölge sistemi ise, seçim çevrelerinde oluşacak efektif baraj sebebiyle sistemi temsilde adalet ilkesinden uzaklaştıran bir öneridir. Her ne kadar daha dar seçim çevrelerinde, milletvekili ve seçmenler arasında bağların güçlenmesi mümkünse de bunu sağlarken temsilde adaleti tehlikeye atmayacak sistemler de mevcuttur.²³⁰

Bütün bu sorunlar ve tartışmalar bağlamında Türkiye'de seçim sistemi üzerine yapılan tartışmaların, nasıl bir seçim sistemi sorusuna cevap arayışına dönüştüğü ifade edilebilir. "Türkiye için nasıl bir seçim sistemi?" sorusunun cevaplandırılmasına, sık sık düşülen iki yanılgıyı vurgulamakla başlamak gerekir. Bunlardan birincisi, ideal bir seçim sisteminin seçim adaleti veya orantılılık ile hükûmette istikrar ilkelerini bağdaştıran bir sistem olduğudur. Oysa bu iki ilke, birbirlerinin tam karşıtı niteliktedir.

²³⁰ Esra Ekinci, *Türkiye'de Seçim Sistemleri ve Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem İçin Seçim Sistemi Önerileri*, İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü Yayını, İstanbul, 2021, s. 9.

Yönetilebilirliği sağlamaya çalıştığımız ölçüde adalet ilkesinden, temsilde adaleti gerçekleştirmeye çalıştığımız ölçüde de yönetilebilirlik ilkesinden ödün vermemiz zorunludur. Dolayısıyla belki, iki ilkeyi bağdaştırmaktan değil, iki ilkeden de belli ölçülerde ödün vererek ortalama bir yol bulmaktan söz etmek daha doğru olur. Hangi ilkeden ne ölçüde ödün verilmesi gerektiği ise, bilimsel olarak cevaplandırılması mümkün olmayan, ülkeden ülkeye ve dönemden döneme değişen siyasal bir tercihtir.²³¹

Anayasa’da seçim kanunlarının hazırlanmasında yani seçim sisteminin esaslarının belirlenmesinde, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri yasa koyucunun sınırları olarak yer almasına rağmen birbirine zıt bu iki ilkenin bağdaştırılması güçtür. Seçim sisteminin tespiti noktasında AYM’nin yasa koyucunun iradesini belirleyici gören, bununla beraber bu belirlemenin nispi temsil sistemi içinde olması gerektiği yönünde değerlendirilebilecek içtihatlarından bahsedilebilir.²³²

Türkiye’de seçim sistemi tartışmaları, çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemi uygulaması kapsamında ve temsilde adalet, yönetimde istikrar ilkeleri bağlamında bir süre daha deva edecek gibi görünmektedir. Ülkenin seçim sistemi uygulamalarının son altmış yılına damgasını vuran nispi temsil sistemi uygulaması farklı versiyonları ile uygulanagelirken, 2018 sonrasında tesis edilen CHS’ne geçişle birlikte bu tartışmalar bitmemiş, ancak boyut ve içeriğinde değişiklikler olmuştur. Özellikle ittifak düzenlemeleri sonrasında dar bölge çoğunluk sisteminin yoğun bir şekilde tartışılmaya başlandığı gözlenmektedir.

²³¹ Ergun Özbudun, Seçim Sistemleri ve Türkiye, *A.Ü.H.F.D. Y. 1995, C. 44, S. 1, s. 533.*

²³² Yıldız, *Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Milletvekili Seçim Sistemine İlişkin Bir Öneri*, s. 148.

SONUÇ

Demokrasinin temelini ve zeminini oluşturduğu bir siyasal sistemin yapısal ve işlevsel olarak sürdürülebilirliği bağlamında seçim ve seçim sistemlerinin hayati bir yeri olduğu genel kabul görmektedir. Demokrasi ve seçim, yönetme hakkı arasındaki ilişkiyi somutlaştıran seçim kavramı, birtakım seçim yöntemlerini ve bu bağlamdaki sistemleri gerekli kılmaktadır. Hem bir temel hak ve özgürlük hem de karar alma süreçlerine egemenlik kavramı bağlamında katılımı ete kemiğe büründüren seçim sistemleri, uzun bir gelişim süreci bağlamında teoriden pratiğe uzanan tecrübe birikimi çerçevesinde genel olarak çoğunluk sistemleri, nispi temsil sistemleri ve karma sistemler olarak tasnif edilmekte ve ele alınmaktadır. Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkesi kapsamında bu sistemler ülkelerin, toplumların farklı koşulları ve özellikleri bağlamında farklı biçimlerde sistemleştirilmek suretiyle kullanılmaktadır.

Oluşum ve gelişimini çerçeveselendiren fikri arka plan bağlamında muhalefet geleneği ve demokrasi kültürünü içeren bir mirasa sahip olmayan Osmanlı Türk toplumunun yüzyıllara şamil realize ettiği siyasi-idari sistem birtakım özellikler ve nitelikler kapsamında yeni Türkiye Cumhuriyeti tarafından tevarüs edilmiştir. Özellikle muhalefet geleneği eksikliği ve demokratikleşmeye ilişkin eksiklikler, tartışmalar ve arayışlar çerçevesinde Tanzimat'tan Cumhuriyet'e miras kalan yapısal ve işlevsel mirasın Cumhuriyet'e geçişle birlikte, özellikle tek parti yönetimi döneminde olmak üzere, bir süreklilik niteliği arz ettiği görülmektedir. İlk Türk anayasası olarak 1876 Kanun-u Esasisi ile başlayan anayasacılık hareketleri ve modernleşme çabaları kapsamında Tanzimat'tan Cumhuriyet'e intikal eden bu niteliklerin en somut yansıdığı alanlardan birisi de hem temel hak ve özgürlüklerin bir parçası ve hem de yönetim süreçlerine katılma anlamında seçim yöntemleri ve seçim sistemleridir.

1876 Kanun-i Esasisi ve Cumhuriyet'e geçişle birlikte 1921 ve 1924 anayasaları döneminde Türkiye seçme yöntemi olarak çoğunluk seçim sistemi kullanılmıştır. Dünya ve Türkiye bakımından dönemin siyasi-idari özellikleri ve özellikle tek partili dönemden çok partili siyasal hayata geçişle birlikte yaşanan sancılı gelişmeler bağlamında değerlendirilmesi gereken bu dönemin Türkiye için en önemli ve hayati çıktısı, çok partili siyasal

hayata geçebilmesi olmuştur. Müteakiben 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye'de nispi temsil sistemi uygulamasına geçilmiştir. Bu dönemde anayasa odaklı tartışmalar bağlamında seçim sistemi de tartışılmış ve bir dizi kanunla konu mevzuata kavuşturulmuştur. Bu çerçevede Kurucu Meclis seçimler konusunda, 298 Sayılı, 304 sayılı ve 306 Sayılı Kanunlar olmak üzere üç kanunu kabul etmiş ve yürürlüğe koymuştur. Seçme hakkı ve seçim sisteminin de dâhil olduğu temel haklar konusundaki özgürlükçü yaklaşımı ile dikkat çeken 1961 Anayasası döneminde yapılan ilk seçim 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen 1961 seçimleridir.

Yine bu dönemde yapılan 1965, 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde de bu seçim mevzuatı egemen olmuş, 1961 Anayasasının özgürlükçü ve eşitlikçi yaklaşımı paralelinde farklı görüşlerin mecliste temsiline yönelik olarak nispi temsil usulünün farklı yöntemleri bu dönem boyunca tatbik edilmiştir. Örneğin, 1961 seçimi, barajlı D'Hondt nispi temsil usulü ve yarı tercihli liste uygulaması çerçevesinde icra edilirken, 1965 seçimleri milli bakiye nispi temsil sistemine göre ve 1977 seçimleri ise D'Hondt yöntemi ve nispi temsil sistemi uygulaması çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Gerek toplum ve gerekse siyasal hayatta istikrarı temin eden tek faktör seçim sistemi değildir ve bu dönemde, istikrarsızlığın başlıca nedeninin seçim sisteminde ziyade sosyal ve ekonomik koşullar olduğu görülmüştür. Buna rağmen 1977 seçimlerinden sonra bir türlü istikrarlı hükümetler kurulamayıp, ülke gündemi koalisyonlarla sarsılırken toplumun hızla terör ve anarşi ortamına çekilmesinin faturası 1961 anayasasına ve cari seçim sistemine kesilecektir.

Nispi temsil uygulamasının çoğunluk sistemine yaklaştırıldığı bir dönem olarak ele alabileceğimiz 1983- 1999 döneminde bu yaklaşımlar kendini ağırlıklı bir şekilde hissettirmiş barajlı nispi temsil sistemi uygulamasıyla bu yönde sonuçlar alınmaya çalışılmıştır. Bu nedenledir ki, bu dönemde yapılan 1983, 1987, 1991, 1995 ve 1999 seçimlerinde çoğunluk sistemine çok yakınlaşmış bir nispi temsil uygulaması icra edildiği rahatlıkla ifade edilebilir. 298 sayılı Kanunun bu dönemde ufak değişikliklerle birlikte yürürlükte olduğu ve ayrıca 306 sayılı kanunun kaldırılarak yerine 2839 sayılı MSK'nun ikame edildiği görülmektedir. Seçimler konusundaki mevzuatın sıklıkla değiştirildiği bu dönemin önemli bir düzenlemesi de 2820 sayılı SPK'dur. Meclisin görev süresi, seçmen yaşı ve milletvekili sayılarındaki düzenlemeleri bu çerçevede okumak mümkündür. Ayrıca dönem

içerisinde yapılan seçimlerde %10 ülke barajı, yanı sıra bütün seçim çevrelerinde geçerli çevre barajı ve örneğin 1987 seçimlerinde uygulanan kontenjan uygulamasının sebep olduğu aşkın temsil gibi durumlar çoğunluk sisteminde bir görülemeyecek temsilde adaletsizlik sorunlarına yol açmıştır. Çoğunluk sistemine yaklaşan bu nispi temsil uygulaması son tahlilde 1991 seçimlerinden başlayarak Türkiye’yi koalisyonlarla yönetilmeye çalışılan bir ülke durumuna getirmiştir.

En son 1999 seçimleriyle oluşan parçalı ve koalisyonları mecbur kılan siyasi yapı 2002 seçimlerine kadar devam etti. 2001 ekonomik krizi ve diğer faktörlerin tetiklediği siyasi bunalım ve güçlü tek parti iktidarı arayışı devam ederken yeni kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) kamuoyunda giderek alternatif olarak görülmeye başlandı. Siyasi- idari yapının ve seçim sistemlerinin üretemediği çözüm, bu sefer halk iradesinin sandığa yansması sonucunda realize oldu. Yeni kurulan Ak Parti, girdiği ilk seçimlerde büyük bir atılım göstererek tek başına iktidar olmayı başardı. 2002 genel seçimlerinde de gelenek bozulmadı ve en çok oyu alan parti yine değişmiş oldu. Adalet ve Kalkınma Partisi, uzun yıllardır olmayan bir duruma imza attı ve tek parti iktidarı olmayı başardı. Ak Parti ve CHP haricindeki partiler %10 ülke barajını aşamadıklarından dolayı parlamentoya giremediler ve bu sebeple oy dağılımı çerçevesinde milletvekillikleri bu iki parti arasında paylaşılmış oldu. Bu aslında iki parti için de aldıkları oy oranının çok üzerinde bir üyelikle mecliste temsil edilme anlamına geliyordu.

27 Nisan 2007 tarihinde başlayan ve Cumhurbaşkanlığı seçimini bir bunalıma dönüştüren gelişmeler son tahlilde erken seçim kararı ile sonuçlanmıştır. 2002 genel seçimleri arifesinde, istikrarsız koalisyon hükümetlerinin sebep olduğu siyasi krizlerin konuşulduğu Türkiye’de bu defa 22 Temmuz 2007 genel seçimleri öncesinde, temsilde adalet sorunu gündeme gelmiş ve tartışılmaya başlamıştır. 2007 genel seçimlerinde son üç genel seçimde olduğu gibi, %10 ülke barajlı d’Hondt sistemi uygulanmıştır. Bu nedenle siyasi partiler seçimlere doğrudan doğruya değil, dolambaçlı yollarla katılmayı tercih etmişlerdir. Seçimlere katılım oranının bu seçimlerde % 84,25’e ulaşması; vatandaşların siyaset ve demokrasiye olan güvenlerini, uzun-kargaşalı bir dönemden sonra, göreceli olarak kazanmış oldukları şeklinde yorumlanabilir. Diğer seçimlerle mukayese edildiğinde 2007

seçimlerini özel kılan ise; bu üç siyasi parti dışında, toplam kullanılan oyların % 5,24’ünü alan 26 bağımsız milletvekili adayının meclise girme hakkını elde etmesidir.

Son olarak 1 Kasım 2015 seçimlerinde uygulanan “lke barajlı d’hondt sistemi” 2002- 2018 döneminde Türkiye’de uygulanan temel seçim sistemidir. lke düzeyinde kullanılmış olan bütün geçerli oyların en az %10’na ulaşan siyasi partilere bu sistem uygulanmak suretiyle bu partilerin kazanacağı milletvekilinin sayısını belirlemek mümkün olmaktadır. Türkiye’de hem 1982 Anayasasında ve hem de ilgili seçim yasalarında bir dizi değişiklikler yapılmak suretiyle bu seçim sisteminin uygulanmasında önemli gelişmeler sağlanmışır. 2017 yılında yapılan halkoylaması neticesinde kabul gören CHS 25 Haziran 2018’de yapılan seçimler sonrasında fiili olarak uygulamaya konulmuştur. Yıllar boyunca istikrarsız koalisyon hükümetleri ile yaşanan savrulmalar ve krizlerin getirdiği noktada güçlü, zamanında ve etkin bir biçimde işleyen bir yürütme ve yasama ihtiyaı CHS’ne geçişle birlikte daha da önem kazanmış ve yüksek sesle konuşulmaya başlanmışır. Nispi temsil sisteminin farklı versiyonlarının yanında son olarak 2015 seçimlerinde uygulanan ve yürürlükte olan “lke barajlı D’hondt sistemi” üzerindeki tartışmalar ve temsilde adalet ile yönetimde istikrar arasında gidip gelen çözüm arayışları, yeni hkmet sisteminin oluşturduğu atmosferde daha da önem kazanmış, yeni sistemin ruhuna uygun bir işleyiş erevesi oluşturmak anlamında bir yakım düzenlemeleri, uyumlulaştırma çalışmalarını gündeme getirmiştir.

Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçişle başlayan ideal bir seçim yöntemi ve sistemi arayışı, 1961 anayasası döneminde geçilen nispi temsil usulü üzerinden yapılan güncellemeler bağlamında gündemdeki yerini korumaktadır. Türkiye’nin özellikle son on beş yılında demokratikleşme ve özgürlükler hususunda alınan mesafe, temsili bir demokraside yönetilenlerin talep ve beklentilerini en etkin ve verimli bir biçimde sandalyeye dönüştürebilen bir seçim sisteminin hayata geçirilmesini de gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda uzun yıllardır uygulanan nispi temsil sistemine ilaveten yürürlükteki %10 ülke barajının tamamen kaldırılması ya da oranın aşağı çekilmesi hususundaki tartışmalar da tekrar gündeme gelmektedir. Ak Parti tarafından 2013 yılında kamuoyuyla paylaşılan demokratikleşme paketiyle yükselen seçim sistemine ilişkin tartışmalar, 2017 yılında gerçekleştirilen ve %52 civarında oyla kamuoyunca onaylanmış bulunan CHS’yle yeni bir

aşamaya evirilmiştir. CHS ile beraber milletvekili sayısı artırılarak 550'den 600'e çıkarılmış ve bu yönde diğer uyum yasaları gibi seçim sisteminde de yeni hükümet sistemine yönelik iyileştirmeler kaçınılmaz olmuştur. Halkoylaması ertesinde seçim sisteminde yapılması zorunlu hale gelen düzenlemelerin yanı sıra, sistemin özüne dönük olarak da bir iyileştirmenin gerçekleştirilmesi gereklilik arz etmektedir.

CHS'ne geçişle birlikte bir nispi temsil uygulaması olan ülke barajlı d'Hondt sisteminin özellikle temsilde adalet ve yönetimde istikrar odaklı tartışmalar bağlamında yeni sisteme nasıl adapte edilebileceği hususu gündeme gelmiş ve yukarıda altı çizilen arayışlar ve hazırlıklar çerçevesinde çalışmalar başlamıştır. Bu kapsamda ilk düzenleme yapılması düşünülen hukuki metin ise doğal olarak seçim kanunu olmuştur. 13 Mart 2018'de 7102 sayılı Kanun, Meclis'te kabul edilmiştir. Milletvekili seçimlerinde siyasi partilerin ittifak yapabilmelerine imkân tanıyan, bu hususta kanuni zemin teşkil eden ve 26 maddeyi içeren bu kanun ile %10'un altında oy alan partilerin içerisinde bulundukları ittifakın %10'dan daha fazla oy alması halinde bu partiler için ayrıca baraj hesaplaması yapılmayacağı düzenlemesi getirilmiştir. Bunun yanı sıra, aynı Kanunun 15. maddesiyle, 10/6/1983 tarih ve 2839 sayılı MSK'nun 12. maddesine "seçim ittifakı" başlığı altında 12/A eklemesi yapılmıştır. Bu düzenleme ile getirilen hüküm, "barajın sözü edilen olumsuzluğunu azaltırken, uzlaşmaya imkân tanınması ve farklı partilerin Meclis'te temsilini temin edebilmesi bakımlarından olumlu olarak değerlendirilebilir.

Son olarak, 31.3.2022 tarih ve 7393 sayılı Milletvekili Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un ilk dört maddesinde getirilen seçim sistemi ile ilgili süregelen bir tartışma konusu olan baraj uygulamasıyla ilgili önemli bir düzenlemeye gidilmiştir. Mevcutta ülke seçim barajı %10 olarak uygulanırken Ak Parti ve MHP'nin dahil olduğu milletvekillerinin çalışmaları sonucu yasalaşan 7393 sayılı Kanunla %7'ye düşürülmüştür. Nispi temsil sistemi uygulaması bağlamında özellikle temsilde adalet ilkesi çerçevesinde uzun yıllardır eleştirilere maruz kalan ülke barajı ile ilgili bu önemli düzenlemenin yanında adı geçen Kanunla seçim sistemini ilgilendiren, seçim kurullarının oluşumu ve işleyişi, görme engelli seçmenlerin gizlilik ilkesine uygun olarak oy kullanabilmeleri ve seçmen kütüklerinin güncellenmesi gibi hususlarda da düzenlemeler yapılmıştır. CHS'ne uyumlulaştırma çalışmalarının oluşturduğu bir iklimde,

yıllardır tartışıl原因en ülke barajı tartışmaları bağlamında ve diğere hususlarda atılan böyle bir adım ve düzenleme oldukça önemlidir.

Parlamente sistemden CHS'ne geçişle birlikte yeni sistemin gereğı olarak yürütmenin kuruluşu ve işleyişinde rahatlama sağlanırken, yasamanın eski gücünü kaybettiğı dikkatleri çekmektedir. Sistemsel değışimin temel noktaları itibariyle ve son ittifak düzenlemesi ile kısmi bir iyileşme olmakla birlikte, bugün Türkiye'de cari seçim sistemi nispi temsil uygulamasıdır ve bu konuda 1983'de yürürlüğe giren ve bazı değışikliklerle beraber halen yürürlükte bulunan 2839 sayılı MSK, seçim sistemimizin temel esaslarını belirlemeye devam etmektedir. Temsilde adalet ve yönetimde istikrar sarkacında gidip gelen sorunlar, tartışmalar ve çözüm arayışları halen devam etmektedir. Henüz yeni olan CHS'ni tam olarak oturması, uygulamadaki eksikliklerin giderilmesi ve kurumsallaşmasını fiilen tamamlaması ile birlikte seçim sistemine ilişkin sorunlarda da olumlu gelişmelerin yaşanması, mesafe kat edilmesi beklenmektedir. Halihazırda ise nispi temsil sisteminin farklı versiyonları bağlamındaki sorunlar devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- AARS, Jacob (2007), “Democratic renewal in local government”, *Participatory Democracy and Political Participation* (Edits. Thomas Zittel & Dieter Fuchs), Routledge.
- ABADAN UNAT, Nermin (1966), *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, A.Ü. SBF Yayını, No: 202, Ankara.
- AKINCI, Berat (2017), Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde Seçim Sistemi Arayışları: Dar Bölge Seçim Sisteminin Yönetimde İstikrar ve Temsilde Adalet Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi, *International Journal of Social Science*, Nu. 63, Winter II, 2017, s.403-420.
- AKTAN, C. Can, Dilek DİLEYİCİ (2005), “Demokrasiye Yöneltilen Eleştiriler”, *Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı: Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi*, (Ed. C. Can Aktan), Çizgi Kitapevi, Konya, 2005, s.91.
- ALKAN, Yavuz Selim (2021), “Representative Democracy and the Concept of Representation: 442 Do They Have A Legitimizing or Checking Function?”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 5, Issue 3, November.
- ALTAN, Cemal (2005), Genel Seçimler - Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004), *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.12, 2005, s.174-190.
- AKŞİN, Sina (1976) *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- AKŞİN, Sina (1980) *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- AKYILDIZ, Ali (2016), “Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Yıl: 2016, Sayı: 7, s.127-148.
- ARMAĞAN, Servet (1979), *Türk Esas Teşkilat Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, No: 580, İstanbul.
- ARMAOĞLU, Fahir (1953), *Seçim Sistemleri*, Güney Matbaası, Ankara.

- ATEŞ, Ferhat (2013), *Seçim Sistemleri Bağlamında Türkiye’de İki Binli Yıllarda Genel Seçimler Üzerine Bir Değerlendirme*, Kafkas Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars.
- BAYRAKTAR, Tuğba (2013), *Anayasa Mahkemesinin Çalışma ve Yargılama Usulleri*, Selçuk Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- BBC, *Seçim Yasası: Baraj yüzde 7’ye indi, seçim kurullarında kıdemli hâkimin görev almasına son verildi*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60925836.amp>, Erişim Tarihi: 13.09.2022.
- BEETHAM, David (2014), *Demokrasi ve İnsan Hakları* (Çev. B. Canatan), Liberte Yayını, Ankara.
- ÇAM, Esat (1990), *Siyaset Bilimine Giriş*, DER Yayınları, İstanbul.
- ÇAVDAR, Tevfik (1981), “İleri Gazetesi’nde 1919 Seçimleri”, *Amme İdaresi Dergisi*, Haziran 1981, Sayı: 2, Cilt: 14.
- ÇİRKİN, Furkan (2019), *Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Işığında Seçim Sistemleri, Hükümet Biçimleri ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Anayasal Düzeni*, İstanbul Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- DAHL, Robert (1989), *Democracy and its Critics*, New Haven, CT: Yale University Press.
- DAVER, Bülent (1989), “Anayasal Yargı ve Seçim Sistemleri”, *Anayasa Yargısı 5, Anayasa Mahkemesi’nin 26. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler*, 25-26 Nisan 1988, Ankara.
- DERDİMAN, Cengiz (2011), *Anayasa Hukuku*, Alfa/Aktüel Yayını, Bursa.
- DOĞAN, Coşkun (2020), *Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Parlamento Seçimlerine İlişkin Sistem Önerisi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- DURSUN, Davut (2004), *Siyaset Bilimi*, Beta Yayını, İstanbul.

- EKİNCİ, Esra (2021), *Türkiye’de Seçim Sistemleri ve Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem İçin Seçim Sistemi Önerileri*, İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü Yayını, İstanbul.
- EKMEN, Selahattin ve Muhammet FIRAT (2017), “Seçim Sistemlerinin Hükümetlere Etkisi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Temmuz 2017 / Cilt: 7, Sayı: 2, s.61- 74.
- ERDOĞAN, Mustafa (2011), *Anayasa Hukuku*, Orion Yayını, Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa (1998), “Türkiye’de Siyasal Sistem ve Demokrasi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık.
- EREN, Abdurrahman (2008), “Türkiye’de Uygulanan %10 Genel Seçim Barajının Serbest Seçim Hakkını İhlal Sorunu”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, s.72.
- ERKAN, Ersin (2010), “Seçim Sistemleri ve Etnik Toplulukların Parlamenter Temsili”, *Seçim Sistemleri ve Etnik Toplulukların Parlamenter Temsili* (Editör: Ersin Erkan), Beta Yayını, İstanbul.
- EROĞUL, Cem (1987), *Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71, Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, Oxford University Press, 1987, s. 116
- ERYILMAZ, Bilal (2020), *Kamu Yönetimi*, Umuttepe Yayını, İzmit.
- FUCHS, Dieter (2007), “Participatory, Liberal and Electronic Democracy”, *Participatory Democracy and Political Participation* (Edits. Thomas Zittel & Dieter Fuchs), Routledge.
- GÖKSEL, Türkmen (2017), Yetkin Çınar, *Yeni Anayasal Sistemde Seçim Sistemleri Simülasyonları*, TEPAV Yayını, N201714, Ankara.
- GÖZLER, Kemal (2020), *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, Ekin Yayını, Bursa.
- GÖZLER, Kemal (2011), *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Ekin Yayını, Bursa.
- GÖZLER, Kemal (2020), *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Yayını, Bursa.

- GÖZLER, Kemal (2022), Türk Anayasa Hukuku Sitesi, <https://www.ana-yasa.gen.tr/298sk.htm>, E.T: 09.09.2022
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref (1993), *Açıklamalı Türk Anayasaları*, Turhan Kitapevi, Ankara.
- GÜLTEKİN, İslam (2006), *Temsilde Adalet İlkesi Bakımından Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- GÜNAL, Erdoğan (2005), *Türkiye’deki Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri*, Ankara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- GÜVENİR, Murat (1982), “Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 37, Sayı: 1.
- HABERTÜRK, *Seçim Kanunu Teklifi Yasalaştı. Baraj % 7’ye İndi*, <https://www.haberturk.com/son-dakika-haberi-secim-kanunu-teklifi-yasalasti-baraj-yuzde-7-ye-indi-3394335> , Erişim Tarihi: 12.09.2022
- HAYDAROĞLU, Ceyhun, Gülşah ÇEVİK (2016), “Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Demokrasi Ve Ekonomi İlişkisi Çerçevesinde İncelenmesi”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2016, Yıl:2, Cilt:2, Sayı:1, s.56.
- HAYTOĞLU, Meltem (2017), *Karşılaştırmalı Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi*, Gazi Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- HEYWOOD, Andrew (1997), *Politics*, Macmillan, London.
- HOLDEN, Barry (1988), *Understanding Liberal Democracy*, Philipp Allan, London.
- HÜRRİYET GAZETESİ, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bahceliden-ak-parti-ile-ittifak-sorusuna-yanit-40702955> (Erişim Tarihi:07.08.2022)
- KAAN, Oğuz (2012), *Siyaset Bilimine Giriş*, (Ed. Ö. Kutlu), Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- KABACALI, Alpay (1994), *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- KALAYCIOĞLU, Ersin (2000), 1960 Sonrasında Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo- Patrimonyalizm ve İstikrar, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- KAPANİ, Münci (1996), *Politika Bilimine Giriş*, Sekizinci Baskı, Bilgi Kitapevi, Ankara.
- KARAİNCİOĞLU, Nihal (2000), Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer (1970), *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 62, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970, s. 15
- KIŞLALI, A. Taner (1996), *Siyaset Bilimi*, İmge Yayını, Ankara.
- KOÇAK, Mustafa (2006), *Batı’da ve Türkiye’de Egemenlik Anlayışının Değişimi*, Devlet ve Egemenlik, Seçkin Yayını, Ankara.
- KUZU, Burhan (2006), “Nasıl Bir Seçim Sistemi: Siyasi Parti Görüşleri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 23, s.289.
- LIJPHART, Arend (1997), *Çağdaş Demokrasiler*, (Çev: E.Özbudun, E.Onulduran), Yetkin Yayını, Ankara.
- LIJPHART, Arend (2014), *Demokrasi Modelleri, Otuz altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları*, (Çev. G. Ayas ve U. U. Bulsun), İthaki Yayınları, İstanbul.
- MCLAVERTY, Peter, Sue MORRIS (2007), “The Scottish Parliament”, *Participatory Democracy and Political Participation* (Edits. Thomas Zittel & Dieter Fuchs), Routledge
- MİŞ, Nebi, Hazal DURAN (2018), “Seçim İttifakları”, *SETA Vakfı Analiz Dergisi*, Turkuvaaz Haberleşme ve Yayıncılık, Sayı 232.
- MOECKLI, Silvana (2007), “Direct democracy and participation from a cross-national perspective” *Participatory Democracy and Political Participation* (Edits. Thomas Zittel & Dieter Fuchs), Routledge, 2007, p.108.

- MUELLER, Dennis C. (1996), *Constitutional Democracy*, Oxford University Press, New York.
- NİŞANCI, Şükrü ve Abdulkadir ÖZDEMİR (2017), “Dünyada Uygulanan Seçim Sistemleri Işığında Türkiye İçin Alternatif Seçim Sistemi Önerileri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Haziran 2017 21(2), s.723-745.
- ÖKMEN, Mustafa (2021), *Yerel ve Kentsel Politikalar*, Sayda Yayını, Bursa.
- ÖNALP ÇEPEL, Zühal (2017), “Demokrasinin Güçlenmesi-Sivil Toplum Tartışmalarında Bir Dış Aktör Olarak Avrupa Birliği”, *AAÇ Dergisi*, Cilt:16, No:1, s. 33-60
- ÖZ, Esat (1992), *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- ÖZBUDUN, Ergun (2021), *Türk Anayasa Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 21. Baskı, Yetkin Yayını, Ankara.
- ÖZBUDUN, Ergun (2016), *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ÖZBUDUN, Ergun (2016), *Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- ÖZBUDUN, Ergun (1995), Seçim Sistemleri ve Türkiye, *A.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 1.
- ÖZER, Atilla (2009), *Anayasa Hukuku, Genel İlkeler*, Turhan Kitapevi, Ankara.
- ÖZGÜL, Bülent (2002), *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- PARLA, Taha (1995), *Türkiye’de Anayasalar*, Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- RAHAT, Gideon, Reuven HAZAN (2007), Political participation in party primaries, *Participatory Democracy and Political Participation* (Edits. Thomas Zittel & Dieter Fuchs), Routledge.

- RESMÎ GAZETE, Sayı: 30362, 7102 Sayılı Kanun, 15. madde, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180316-28.htm>, Erişim Tarihi: 07.08.2022.
- RESMÎ GAZETE,, 6 Nisan 2022, Sayı: 31801, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/04/20220406-1.htm>, Erişim Tarihi: 14.09.2022.
- SARIKOCA, Erem (2005), *Çok Partili Siyasal Yaşamın Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Toplumsal Etkileri*, Atatürk Üniversitesi SBE Yayınlamamış Doktora Tezi, Erzurum.
- SEZEN, Saim (1994), *Seçim ve Demokrasi*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban (2001), *Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Faktörler: Isparta Örnekolay Araştırması 1995-1999*, Nobel Yayını, Ankara.
- SOYSAL, Mümtaz (1986), *Yüz Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- TANİLLİ, Server (1981), *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul.
- TANİLLİ, Server (1980), *Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat*, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- TANÖR, Bülent (2004), *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*, 10. Baskı, Yapı Kredi Yayını, İstanbul.
- TBMM (2020), *Dünya’da Seçim Sistemleri*, TBMM Yayını, Ankara.
- TERZİOĞLU, Süleyman Sırrı (2014), *Anayasa Hukuku*, Adalet Yayını, Ankara.
- TEZİÇ, Erdoğan (2003), *Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Beta Yayını, İstanbul.
- TİMUR, Taner (1994), *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitapevi, Ankara.
- TİMUR, Taner (1991), *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TOKGÖZ, Erdinç (1995), *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi İİBF Yayınları, No: 16, Ankara.
- TUNAYA, Tarık (2000), *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Alfa Yayınları, İstanbul.

- TÜRK, Hikmet Sami (2015), “Demokratik Rejim ve Seçim Sistemleri”, *TBB Dergisi*, 2015 (117).
- TÜRK, Hikmet Sami (2006), “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, c. 23, Ankara.
- TÜRK, Hikmet Sami, Erol TUNCER, *Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi*, TESAV Yayınları, Yayın No.: 6, Ankara, 1995, s.62
- TÜRKÖNE, Mümtazer (2011), *Siyaset, Etkileşim* Yayını, İstanbul.
- TUNÇ, Hasan (1999), *Anayasa Hukukuna Giriş*, Nobel Kitabevi, Ankara.
- TUNÇ, Hasan, Murat EEDOĞAN (2016), “Demokrasilerde Seçim Sisteminin Parti Sistemi Üzerindeki Etkisi”, *Ombudsman Akademik Dergisi*, Y.2, S. 4, Aralık- Temmuz.
- UNAT, Nermin Abadan (1966), *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, A.Ü. SBF Yayını, No: 202, Ankara.
- YALIN, Mehmet Ali (1965), *Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Kanunları*, Vatan Matbaacılık, İstanbul.
- YAVAŞGEL, Emine (2014), *Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar Açısından Seçim Sistemleri*, Nobel Yayınları, Ankara.
- YAYLA, Yıldızhan, Erdoğan TUNCER (1973), *Seçim Klavuzu ve Mevzuatı*, Kervan Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, Murat (2001), *Milli Egemenlik Kavramı ve Türkiye’de Seçim Sistemleri*, Cumhuriyet Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- YILDIZ, Abdulkadir (2018), Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Milletvekili Seçim Sistemine İlişkin Bir Öneri, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 26, S. 3, 2018, s. 113-153.
- YILMAZ, Hüseyin (2004), *Seçim Sistemleri ve Türkiye*, Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.

- YILMAZ, İbrahim (2021), “Seçim evresi Büyüklüğünün ok-Partililiğ Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Yıl: 2021, Cilt: 12, Sayı: 31, s.766-778.
- YILMAZ, Battal (2020), “Türkiye’de Güncel Dar ve Daraltışmış Bölge Bağlamında Seçim Sistemi Tartışmaları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 21(2), s.421-429
- ZITTEL, Zittel (2007), “Participatory democracy and political participation”, *Participatory Democracy and Political Participation* (Edits. Thomas Zittel & Dieter Fuchs), Routledge.
- ZORLU, Süleyman Emre (2016), “5678 Sayılı Kanun’la Gerçekleştirilen Anayasa Değışikliğ Sonrası Cumhurbaşkanı’nın Seçimi ve Demokratik Seçimin İlkeleri”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1.